

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 26 мая 1989 г. № 21 (3483) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

ГАСПАДАРЫ

Правадыры (а мо павадыры?)
 Вадзілі доўга па шляхах пакрытых,
 Што нават і да гэтае пары
 Хадзіць без іх
 Ніяк мы не навучымся.
 Было спакойна, што ні гавары,
 Ісці услед
 З вачыма паўзакрытымі
 І думаць, што вядуць правадыры
 Нас да святліц
 З агульнымі карытамі.
 Правадыры, нібы павадыры.
 У будучае важна пальцам тыцкалі,
 Падводзілі ж нас пад манастыры
 І, горш таго, —
 Пад жорсткія артыкулы.
 Чарговай дачакаліся зары,
 Зары вясны,
 Але глядзім цвяроза мы,
 Бо на вяну
 Ужо разы са тры
 Зара вясны
 Змянялася марозамі.
 Адно ўгары, другое — у віры
 У прыемнай прахалодзе
 Свеціць сонейка.
 Дык выбірай:
 На Праўду курс бяры,
 З сапраўднай праўдай
 Па шляху сягоння нам.
 Мы — сейбіты,
 Паэты, цесляры...
 Не вінцікі,
 Не шпунцікі там нейкія.
 Пары гнілой,
 Застойнае пары
 Зрабілі нас наленамі, няўменамі.
 Прачніся, брат,
 Шунай, спрабуй, твары!
 Прэч з каляін
 І агародж заказнікаў!
 У рукі свой
 Уласны лёс бяры,
 Не давярайся
 Махлярам-дачаснікам.
 ...Гары, агонь Кастрычніна, гары!
 Раздзьмухваем цябе,
 Ледзь не пагасшага.
 Цяпер мы самі ўсе — правадыры,
 Цяпер мы самі ўсе — гаспадары
 Сваёй зямлі
 І будучага нашага.

Мікола ЯНЧАНКА.

Учора, 25 мая, у Маскве пачаў работу
З'езд народных дэпутатаў СССР.

Разгледжаны парадак дня, рэгламент
З'езда і даклад Мандатнай камісіі.

Ідуць з'ездаўскія дыскусіі.

«МАЛАДЗЁЖНАЯ-89»

Мастацкая крытыка даўно з трывогай адзначае той факт, што выяўленчае мастацтва ў параўнанні з іншымі музэмі займае паводле шкалы папулярнасці самую ніжэйшую прыступку. Праўда, у кожным правіле ёсць выключэнні. На выстаўках, дзе экспануюцца калекцыя Хамэра ці палотны Дрэздэнскай галерэі, заўжды шмат людзей, вялікія чэргі ля ўвахода. Іншая карціна на выстаўках сучаснага нашага мастацтва, якія, на жаль, прывабліваюць няшмат аматараў.

Аднак апошнім часам сітуацыя мяняецца да лепшага. І дзякуючы, бадай, таму, што на рэспубліканскіх і ўсесаюзных выстаўках усё больш замацоўваецца мастацтва «нефармалаў». Напачатку з'яўленне ў лепшых выставачных залах «мастакоў з сутарэнняў» мела ці не скандальнае адценне. Цяпер жа ўжо надарваецца магчымасць гаварыць пра сапраўдны творчы здабыткі «неафіцыйнага» мастацтва, пра ягоны ўплыў на грамадскую свядомасць.

Мы памятаем, як нязвыкла ўспрымалася ў залах Палаца мастацтваў выстаўка калекцыі Плісанава, аб'яднаная «Галіна» і «Квадрат». (Кажуць, што той выстаўкай Палац зрабіў фінансавы план за паўгоддзе). Памятаем выстаўку «Формы» ў выставачнай зале на праспекце Машэрава і нарэшце — вялікі поспех пасмяротнай выстаўкі А. Ісачова. А паралельна ішло пранікненне «нефармалаў» у афіцыйныя экспазіцыі, на планавыя выстаўкі Саюза мастакоў. Сённяшня «Маладзёжная-89» праводзіцца пад эгідай

Саюза мастакоў БССР, але па духу і зместу яна, у лепшым сэнсе слова, нефармальная.

Многое з таго, што ў мінулым годзе на рэспубліканскай маладзёжнай толькі вырысоўвалася пункцірам, зараз акрэслена даволі выразна. У экспазіцыі адлюстравана не толькі змена эстэтычных арыенціраў моладзі. Не мінулі ўвагі маладых твораў сацыяльна-палітычныя падзеі апошняга часу.

Маладосць — гэта пошук свайго месца ў свеце, свайго мовы ў мастацтве, гэта яшчэ і час вучобы. Тое, што ў сталага майстра ўспрымалася б, магчыма, як некрытычнае перайманне, у маладога — нармальны перыяд вучнёўства, назапашванне вопыту. Сёतो на гэтай выстаўцы нагадвае творы эстонскіх мастакоў, што экспанаваліся ў Палацы мастацтваў у час памятнай дэкады мастацтва Эстоніі на Беларусі. Ну што, у маладых добры густ. У эстонаў сапраўды ёсць чаму павучыцца.

...Ці даўно, здаецца, удзельнічалі ў маладзёжных выстаўках У. Тоўсік, М. Селяшчук, У. Савіч. Сённяшня выстаўка, відаць, апошняя маладзёжная экспазіцыя для В. Альшэўскага, Ф. Янушкевіча, А. Ксяндзова...

Прыходзяць у беларускае мастацтва новыя людзі. Дык хай жа не парываецца сувязь часоў.

Пётра ВАСІЛЕЎСкі.

С. ЛОГВІН «Першыя пісьменны».

Ю. МАКАРАЎ. «Тамара».

УНУМАРЫ:

«ВЫБІРАЛІСЯ
НАРОДНЫЯ
ДЭПУТАТЫ»

Артыкул філосафа
Л. ЯЎМЕНАВА

2—3

СТАРОНКІ НАШАЯ
ГІСТОРЫІ:

«ПЕРШЫ ЎСЕБЕЛАРУСКІ»

5

«Паручык Міцкевіч»

Урывак з рамана
Р. ІВАНЫЧУКА

ДЭБЮТ НА СТАРОНКАХ
«ЛіМа» —

ВЕРШЫ

Т. КАРШУКОВАЯ
І С. АДАМОВІЧА

8—9

«ЦІ ЗРОБІЦА
КРЫВОЕ ПРАМЫМ?»

Экалагічныя нататкі чытача

12

«АДРАДЖЭННЕ
БЕЛАРУСКОЙ
МОВЫ»

Праект праграмы моўнай
камісіі БФК

14—15

ПАЛІТЫЧНАЯ СІСТЭМА, створаная Сталіным і яго папачнікамі — не без дапамогі пэўных знешніх і ўнутраных абставін — на глебе пачынаючага сябе сацыялізму, уяўляла сабой неверагодную мешаніну таталітарызму (абсалютнай улады ў грамадстве дзяржавы і яе органаў) і аўтарытарызму (абсалютнай бескантрольнай улады і культуры кіруючай асобы). Але тыпова «нашай» своеасаблівасцю гэтай сістэмы была канцэнтрацыя ўсёй улады — не толькі партыйнай, не толькі гаспадарча-кіраўнічай, але і дзяржаўнай — менавіта ў гэтым усё «наскасць» спецыфікі — у партыйных апаратах ад райкомаў да цэнтральных камітэтаў, якія ў сваю чаргу знаходзіліся пад практычна неабмежаванай уладай першых асоб гэтых самых камітэтаў.

Невыпадкова выбарныя органы партыі гэтак жа, як і пярвічныя партыйныя арганізацыі, іх бюро і камітэты, а гэта значыць абсалютная доля партыі, мелі права толькі на адзінагалоснае адабрэнне ўсяго, што тварылася ў поўнаўладных кіруючых апаратах пад поўнаўладдзем іх першых кіраўнікоў.

Невыпадкова і тое, што Саветы, народжаныя рэвалюцыйным рухам Расіі і замацаваныя Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыяй як галоўны орган вышэйшай палітычнай улады ў краіне, былі, па сутнасці, зведзены на нішто.

Трохі перайначаная ў дэталі, гэтая сістэма прынцыпова не змянілася ні ў часы хрушчоўскай адлігі, ні ў часы брэжнеўскага застою. Яна набыла адно менш жорсткія формы права, што і ўзасобілася ў так званай камандна-адміністрацыйнай сістэме.

Менавіта з абедзвюх гэтых гістарычных з'яў вынікае прычына таго, што ў дакладзе XIX Усеаюзнай партыйнай канферэнцыі ішла гаворка аб «празмерным адзяржаўленні грамадства жыццём, аб імкненні спавіць усеабыдны дзяржаўны планаваннем і кантролем «усе куткі жыцця» грамадства, аб «абюрэакраваанні грамадскіх структур», аб «адлучэнні ад рэальнага ўдзелу ў вырашэнні дзяржаўных і грамадскіх спраў» мільёнаў працоўных, «адчужэнні чалавека працы ад грамадскай уласнасці і кіравання», «акасценні сістэмы ўлады», аб «спрошчэнні і ўрэзанні вобліку сацыялістычнага народаўладдзя», аб «дэліраванні дэмакратычных прынцыпаў на словах» і аўтарытарнасці на справе».

Нездарма ж у афіцыйных дакументах партыі ідзе сёння гаворка аб неабходнасці пераадолення адчужэння ад кіравання справамі партыі дзесяткаў мільёнаў радавых партыйцаў, аб вяртанні вышэйшых уладных паўнамоцтваў у партыі яе выбарным органам.

«...Пярвічныя партыйныя арганізацыі, радавыя камуністы ў значнай меры страцілі рэальныя магчымасці ўплываць на змест дзейнасці партыі. Сур'ёзна парушылася важнейшае ленынскае патрабаванне, згодна якому ўсе партыйныя органы, іх кадры павінны знаходзіцца пад пастаянным кантролем партыйных мас. Многія негатывыя з'явы ў партыі звязаны таксама з аслабленнем ролі выбарных органаў, празмерным разрастаннем ролі апарата на ўсёх узроўнях» (М. С. Гарбачоў).

Нездарма ж сёння, дзякуючы зноў жа XIX Усеаюзнай партыйнай канферэнцыі, у грамадстве і партыі ідзе настойлівая гаворка аб пераадоленні стану адзяржаўлення (огосударствлення) партыі, гэта значыць, аб вяртанні партыйнымі апаратамі функцыі дзяржаўнай палітычнай улады Саветам народных дэпутатаў усіх рангаў як усенароднаму і агульнанароднаму органу палітычнага кіравання і самакіравання грамадствам.

Менавіта гэтая ідэя закладзена ў адной з задач кардынальнай рэформы палітычнай сістэмы, а іменна ў ідэі «размежавання функцыі партыйных і дзяржаўных органаў у адпаведнасці з ленынскай канцэпцыяй ролі Камуністычнай партыі як палітычнага авангарда грамадства і ролі Савецкай

дзяржавы як сродка ўлады народа» (М. С. Гарбачоў).

Менавіта гэта меў на ўвазе член Палітбюро, старшыня ідэалагічнай камісіі ЦК КПСС В. А. Мядзведзеў, калі гаварыў і сакавіка г. г. у Мінску: «Рэформа палітычнай сістэмы немагчыма без глыбокіх пераменаў у жыцці самой партыі. Уласна кажучы, яны складаюць сэрцавіну палітычнай рэформы. У абнаўляючым сябе грамадстве павінна дзейнічаць і абнаўляючая сябе партыя — дзейнічаць як палітычны авангард, што надае агульную накіраванасць развіццю, але не як

цыяй старога мыслення, з жаданнем звярнуцца да старых метадаў, прытармазіць ідучыя працэсы», — сказаў на красавіцкім Пленуме М. С. Гарбачоў.

Усё гэта разам узятае сведчыць аб тым, што савецкае сацыялістычнае грамадства знаходзіцца толькі на пачатку параўнаўча доўгага, але галоўнае, **НЕПАЗБЕЖНАГА ПЕРАХОДНАГА ПЕРЫЯДУ** ад рэальнасцей былой палітычнай сістэмы да рэальнасцей абноўленага сацыялізму з радыкальна абноўленай палітычнай сістэмай, якая ў галоўным і пунціграм азначана ў канцэпцыі перабудовы, прапанаванай ЦК КПСС. Гэта значыць, што параўнаўча **ПРАЦЯГЛЫ ЧАС НЕПАЗБЕЖНА** будзе

іны дэмакратычных выбараў. У гэтай сувязі сёння не можа не выклікаць пытанні адсутнасць спецыяльнай разгорнутай палітычнай ацэнкі гэтай надзвычайнай з'явы. Спраба такой ацэнкі, праўда, зроблена ў рэдакцыйным артыкуле «Звязды» «Выпрабаванне дэмакратыі» за 30 сакавіка ды ў гутарцы-споведзі «Выбары: вынікі і ўрокі» першага сакратара Мінскага гаркома партыі У. Р. Галко, надрукаванай у газеце «Вязьні Мінск» за 8 красавіка. Але многія прычыны важныя моманты тут абдыдзены. Няма, напрыклад, сур'ёзнага аналізу такой небя-

класаў і слаёў без выключэння былі ў Вярхоўных Саветах толькі статыстамі. Ды час той каная, і сістэму гэтаму ўсе сумленныя людзі грамадства шчыра хочуць перайначыць.

Лічу, што па сваім становішчы ў грамадстве самай рэвалюцыйнай часткай новага Вярхоўнага Савета патэнцыяльна могуць быць прадстаўнікі рабочага класа, сялянства і служачага «прастарыята», бо ў іх няма прадставы бяцца стрыць нейкае там кіруючае крэсла, новае назначэнне, новае званне, лаўрэатства: токар паўсюдна будзе патрэбны як то-

Леанід ЯУМЕНАУ,
доктар філасофскіх навук, прафесар

ВЫБІРАЛІСЯ НАРОДНЫЯ ДЭПУТАТЫ

сіла непасрэдна кіруючая ўсім і ўся. Толькі ў гэтым выпадку можа быць рэалізавана поўнаўладдзе Саветаў...».

За адзін гэты момант у канцэпцыі рэвалюцыйнай перабудовы сацыялізму ў СССР: «Рэалізацыя поўнаўладдзя Саветаў як сродка дзяржаўнай палітычнай улады народа, вяртання Саветам іх галоўнай функцыі быць дзяржаўнай палітычнай уладай працоўных шляхам адмаўлення за партыйна права быць сілай непасрэдна кіруючай усім і ўся», разумеючы яе разам з тым як палітычны авангард грамадства, — толькі за адзін гэты момант мы павінны ўжо быць удзячны штабу партыі і яе Генеральнаму сакратару. Бо менавіта гэта пазіцыя ёсць галоўнейшы пункт вяртання ад казарменнага, па сутнасці, дробнабуржуазнага, ураўняльнага, тыпова нашай дамашочкай мадэлі сацыялізму, скрозь лабітага радзімымі плямамі ўсіх разнавіднасцей сацыяльна-палітычнага мінулага, уключаючы і азіяцка-феадальныя рысы і асаблівасці слабаразвітага дзяржаўнага капіталізму, а часам і элементы нечага больш негатывнага і старажытнага, — да сацыялізму навукова і дэмакратычнага, гуманнага і сапраўды агульнанароднага, да сацыялізму ленынскага, цывілізаванага.

СЕННЯ, нягледзячы на чацвёрты год перабудовы, на выпрацаваную XIX Усеаюзнай партыйнай канферэнцыяй канцэпцыю радыкальнай палітычнай рэформы, на апраўданы ў цэлым канцэптуальны аптымізм наконце абнаўляючай сябе партыі, становішча рэчаў у палітычнай сістэме пакуль застаецца ў прынцыпе нязменным: выбарныя органы партыйных арганізацый па-ранейшаму не маюць амаль ніякай сілы, кіруючыя апараты па-ранейшаму імкнуцца кіраваць «усім і ўся», іх першыя асобы па-ранейшаму імкнуцца валодаць абсалютнай, не толькі партыйнай, але, па сутнасці, дзяржаўнай уладай, партыйныя арганізацыі, паўсюдна дэкларуючы гэта, па-ранейшаму не становяцца палітычным авангардам грамадства, які вызначае стратэгію развіцця; яны па-ранейшаму ўжываюць у асноўным не ідэна-палітычныя, а дзяржаўна-адміністрацыйныя камандна-сілавыя метады і сродкі кіравання. У выніку многія з іх па-ранейшаму разглядаюць «бурны працэс палітызацыі мас» як з'яву не толькі непажаданую, але і негатывную.

У шматлікіх выпадках «...партыйныя арганізацыі, нашы кадры...аказаліся не гатовымі да такога павароту ў развіцці дэмакратычных працэсаў у грамадстве», у выніку «...мы ўсё часцей сутыкаемся з інер-

жыць многія элементы старой палітычнай сістэмы, старога палітычнага «модус вівендыі», ПASTУПОВА І НЕ БЕЗ БАРАЦЬ-БЫІ ступаючы дарогу новаму. Менавіта гэтым і тлумачыцца, што «змена старых структур новымі ідзе хваравіта, выклікае складаныя працэсы ў грамадскай свядомасці» (В. А. Мядзведзеў). І не толькі з прычыны тармажных акцый апаратных і шматлікіх іншых бюракратыяў і кансерватараў па духу і сутнасці, але з прычыны тармажнага ўплыву тыпова «тэхнічна-арганізацыйнага» харантару і яшчэ недастатковага ўзроўню глыбока ўсвядомленай сацыялістычнай палітычнай культуры і палітызацыі працоўных мас.

Размеркаванне функцыі партыйных і дзяржаўных органаў, перадача дзяржаўных уладных паўнамоцтваў Саветам — гэтая сапраўдная рэвалюцыйная праца вялікай эвалюцыйнай работы інтэлекту і разумнай, цывілізаванай, царпільвай палітычнай дзейнасці. Інакшага выйсця ў нас няма, бо гэта рэвалюцыя звязана з неабходнасцю радыкальнай трансфармацыі палітычнага мыслення, маралі, псіхалогіі, палітычнага спосабу жыцця дзейнасці — гэта значыць, з неабходнасцю перавылучкі дзесяткаў і соцень мільёнаў людзей (і кансерватараў і радыкалаў). асабліва з кіраўніцкіх паверхаў. Яна патрабуе рэвалюцыйных пераменаў, вялікай перабудовы — у сапраўды сацыялістычным, дэмакратычным і плюралістычным напрамку — дзяржаўнага права ды сістэмы грамадзянскіх і палітычных правоў чалавека — стварэння сапраўднай прававой сацыялістычнай дзяржавы.

Карацей, працэс размежавання функцыі партыі і Саветаў, вяртання функцыі дзяржаўнай палітычнай улады Саветам — актыўнага ўключэння ў палітычнае жыццё грамадскіх структур і арганізацый, а праз іх мільёнаў і мільёнаў працоўных — дакладней, працэс радыкальнай палітычнай перабудовы грамадства не магчыма ажыццявіць ні за месяц, ні за год, ні, як мы бачым, за чатыры гады — яго рэалізацыя вымагае даволі працяглага часу складанай паўсядзённай работы.

Першым практычным крокам гэтага пераходнага перыяду з'явіліся нядаўнія выбары народных дэпутатаў СССР. Менавіта таму, а не проста як элемент нейкай агульнай дэмакратызацыі грамадства, яны ўвойдуць у гісторыю сусветнага і айчыннага сацыялізму.

АДПАВЕДНАСЦЮ ці неадпаведнасцю працэсу радыкальнай перабудовы палітычнай сістэмы, распацатаму прагрэсіўнымі сіламі савецкага народа, партыі і дзяржавы, мы, грамадзяне нашай агульнай савецкай Радзімы, кожнай з нашых нацыянальных Радзім, павінны ацэньваць вынікі першых у гісторыю кра-

спечнай з'явы, як амаль паўсюднага «стыхійнага» адхілення прадстаўнікоў рабочага класа і сялянства ў вышэйшым органе ўлады. Справа, у рэшце рэшт, не ў колькасці. Справа ў тым, што тая ці іншая колькасць рабочых і сялян у вышэйшым органе ўлады палітычнай сістэмы, што абнаўляе, перабудоўвае сабе, дае права меркаваць, куды рэальна ідуць гэтыя абнаўленне і перабудова.

У бок стварэння сістэмы, дзе па-ранейшаму будзе кіраваць прадстаўнікі самых розных сфер кіраўнічай бюракратыі і «геніі духа», зноў вяртаючы нас да бюракратычнага сацыялізму? А межавая паласа палітычнага ўдзелу астатніх пачнецца адразу ж пасля таго, як яны апусцяць бюлетэні? Ці ўсё ж у бок стварэння сапраўды дэмакратычнай палітычнай сістэмы сацыялізму, дзе робіцца ўсё, «наб мільёны і мільёны працоўных былі ўключаны ў кіраванне краінай не на словах, а на справе»? У тым ліку прапарцыянальна свайёй колькасці і якасці грамадскай карыснай працы — у вышэйшых сферах кіравання. Давайце ўдумаемся: па сталіцы Беларусі (тут рабочы клас складае насельніцтва горада складае 371,5 тысяч чалавек) у Вярхоўны Савет СССР у першым туры абраны толькі адзін рабочы з дзесяці мандатаў, па рэспубліцы з шасцідзесяці мандатаў у тым жа туры — толькі сям'ера! І ўсяго толькі чацвёрта калгаснікаў! І гэта ў той час, калі рабочых і калгаснікаў у Беларусі — 4 млн. 225 тысяч (звесткі на 1987 г.). Паўстае пытанне: дык у які бок будзе перабудоўвацца наша палітычная сістэма? У бок сацыялістычнай, ці нейкай іншай, скажам, абноўленай «бюра-дэмакратыі»? Дарэчы, на мой погляд, самым небяспечным вынікам элітарных выбараў непасрэдна праз грамадскія арганізацыі з'яўляецца якраз стварэнне спрыяльных умоў для жыцця і замацоўвання старой палітычнай сістэмы «бюра-дэмакратыі».

Гаворка, канечне, павінна вестца не толькі аб рабочых і сялянах — аб прадстаўніках усіх працоўных слаёў: простых служачых, інжынерна-тэхнічнай групоўкі, творчай інтэлігенцыі, настаўніцтва, розных слаёў моладзі, медыцынскіх работнікаў і г. д.

Нехта, праўда, можа сказаць на гэты конт: быў ужо ў нас такі Вярхоўны Савет, дзе рабочыя, калгаснікі, іншыя простыя люд былі прадстаўлены даволі надрэчна, але выконвалі ролю нямых статыстаў.

На такі закід можа быць толькі адзін адказ: быў у нас такі гістарычны час, была ў нас такая палітычная сістэма — прадстаўнікі ўсіх сацыяльных

кар, трактарыст як трактарыст, медсястра як медсястра...

Канечне, каб рабочыя і сялянскія прадстаўнікі змаглі праявіць у вышэйшых і высокіх органах улады сваю патэнцыяльна рэвалюцыйную сутнасць, трэба вырашыць шмат якіх праблем. Скажам, праблеме так званай «рабочай і сялянскай арыстакратыі» — з'явы, якая, калі яе пакінуць нязменнай, застаецца магутным сродкам кіруючых палітычных маніпуляцыйных воляў, настроем, перакананнямі рабочых і сялян.

Але ў рэчшчы распачатай гаворкі хочацца засяродзіць увагу пакуль на дзвюх са шматлікіх праблем.

Першая. Праблема ідэна-палітычнай і культурнай адукаванасці ў адпаведнасці з патрэбай часу прадстаўнікоў рабочага класа і сялянства. Што й казаць, у сённяшняй перадвыбарнай барацьбе шмат хто з іх губляў «ачкі» менавіта з гэтай прычыны. Якраз гэты бок падрыхтоўкі і самаўдасканалення працоўных пушчаны на самацёк. Пасля ПТВ нідзе і ніхто сур'ёзна не займаецца (планава і мэтанакіравана, перманентна) гэтай галіной адукацыі працоўнаго заводу і палёў. Звышаблегчаны і нерэгулярныя акцыі таварыства «Веды», сістэма партыйна-палітычнай і камсамольскай вучобы — гэта ўсё ў сэнсе сур'ёзнай пастаянай ідэна-палітычнай і культурнай адукацыі шырокіх мас працоўных пакуль што мала дае.

Там, дзе вучаць гэтаму сур'ёзна, — скажам, у рэспубліканскіх партыйных і камсамольскіх школах, — РАБОЧЫХ І СЯЛЯН НЯМА, ТАМ ЗАЙМАЮЦА ФУНКЦЫЯНЕРЫ ДЫ І ТЫЯ ТОЛЬКІ ПЭУНАГА РАНГУ. Перагляд і ўдасканаленне ўсёй сістэмы ідэна-палітычнай, прававой, эканамічнай адукацыі, культурнага выхавання непасрэдна рабочых і сялян — гэта не проста асветніцкая задача абнаўляючага сябе грамадства. Гэта адна з яго важнейшых палітычных задач. Чаму б, напрыклад, не стварыць вышэйшыя палітычныя школы і акадэміі для рабочых, сялян, простых служачых, дзе б яны набылі на працягу, скажам, аднаго-двух гадоў сур'ёзныя веды, не мяняючы свайго сацыяльнага статусу? Ці нешта падобнае? За нашы, да прыкладу, даволі значныя партыйныя і камсамольскія ўзносы? Бо непасрэдна ўдзел перадавых рабочых і сялян у вярхоўнай уладзе, кіраванні справамі дзяржавы і грамадства на ўсёх узроўнях — гэта галоўны палітычны «козыр» Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі і ленынскай сацыялістычнай дэмакратыі.

У сувязі з выбарамі сур'езна паўстала перад нашым грамадствам, ва ўсім разе ў Беларусі, праблема адносін да творчай інтэлігенцыі. Не буду прыводзіць прозвішчы і факты. Яны ўсім добра вядомы. Скажу толькі, што гэта вялікая страта і вялікі сорам для беларускіх выбаршчыкаў, што яны па сваіх акругах не абралі ніводнага пісьменніка, ніводнага мастака, ніводнага тэатральнага дзеяча.

Адлучэнне творчай інтэлігенцыі рэспублікі ад актыўнага непасрэднага ўдзелу ў вышэйшым органе заканадаўчай улады краіны рэч не менш небяспечная, чым праблема, узнікшая з рабочым класам. Тут нельга не пагадзіцца з думкай У. Р. Галко: калі мы сёння зробім галоўныя акценты на «страўнікавай сытасці» за кошт духоўнай культуры, заўтра можа быць позна: культура будзе бяззбройнай перад прагматычнымі інтарэсамі.

Толькі ў гэтай справе ёсць і тыпова палітычная грань: без сур'езнага і на сур'езным узроўні ўмяшання інтэлігенцыі рабочы клас і сялянства, не гаворачы ўжо пра шмат што іншае, ніколі не вырашаць праблем сваёй падрыхтоўкі да дзелу на высока прафесійнай аснове ў вялікай палітыцы; гэтак жа, як без канкрэтнай актыўнай прафесійнай палітычнай падтрымкі прадстаўнікоў рабочых і сялян у вярхоўных органах улады інтэлігенцыя ніколі не матэрыялізуе свае рэвалюцыйныя перабудованыя ідэі.

Толькі глыбокае ўзаемаразуменне і ўзаемадзеянне трох галоўных сацыяльных рухаў грамадства — рабочых, сялян, інтэлігенцыі — можа ўратаваць перабудову ад націска бюракратычнага кансерватызму, толькі гэты саюз можа ажыццявіць яе. Палітычная партыя, якая шчыра хоча гэтага, павінна як зрэнку вока пільна берагчы моцы саюз гэтых асноўных сіл перабудовы.

НАРЭШЧЕ: выбары і праблема абсентэізму, ці адсутнасці. У выбарах па Мінску прыняло ўдзел усяго 80,1 працэнта выбаршчыкаў, гэтая колькасць — паказчык рэальнага ўзроўню палітычнай актыўнасці мінчан. Для краін з усталяванымі дэмакратычнымі традыцыямі лічба не падасца ні здзіўляючай, ні нязвычайнай. Для краін з усталяванымі дэмакратычнымі традыцыямі, удакладнім — буржуазнымі дэмакратычнымі традыцыямі — такая з'ява з'яўляецца нармальнай, натуральнай. І менавіта таму, што кіраўнікам капіталістычных дзяржаў абмежаванасць палітычнай актыўнасці грамадзян зусім не перашкода. Наадварот! Таму, нягледзячы на рэзкую крытыку з'явы абсентэізму ў палітычным жыцці заходніх дэмакратычэскіх краін, у іх прайграўніцкіх сілах і асабліва камуністычных партый капіталістычных краін, буржуазныя палітычныя дзеянні ставяцца да яе вельмі спакойна, нават задаволеныя спакойна.

Калі ж да гэтай з'явы так жа спакойна будзем ставіцца мы, дык гэта ўжо і ненармальна, і небяспечна. Бо маецца на ўвазе не абстрактная палітычная жыццядзейнасць, а радыкальная рэформа палітычнай сістэмы, адной з першых задач якой, успомнім яшчэ раз, з'яўляецца «зрабіць усё, каб мільёны і мільёны працоўных былі ўключаны ў кіраванне краінай не на словах, а на справе...»

Сапраўды, 26 сакавіка па мінскіх тэрытарыяльных выбарчых акругах не прыняло

ўдзелу ў галасаванні 219.416 выбаршчыкаў. Не здзіўленне незвычайнаю з'явай — грамадзянскі непакрой павінен ахапіць палітыкаў. Ён павінен быць узмоцнены яшчэ і разуменнем таго, што ў ліку адсутных аказаліся не толькі палітычна пасіўныя — па маім разуменні, іх абсалютная меншасць. Сярод адсутных — вялікая колькасць людзей, якія прадстаўляюць сацыяльную незадаволенасць, глухі палітычны і маральны пратэст, тую самую даперабудовачную палітычную апатыю, бязвер'е і недавер. Усё гэта больш сур'езна, больш, чым нейкая абстрактная палітычная неактыўнасць, абьякаваць.

Сёння «адсутныя» — гэта зона тых, хто заўтра можа хістануцца ў зону «супраць», бо гэтыя дзве з'явы — «абсентэізм» (адсутнасць) і «супраць» — генетычна крэўнароднасныя. Мяжа, што падзяляе іх, вельмі рухомая.

Глядзіце, што гаворыць простал арыфметыка аб такой магчымасці. Калі скласці лічбу зоны «адсутнасці» і лічбу зоны «супраць» (нават мінімальнага галасавання супраць па тэрытарыяльных акругах Мінска), атрымаецца агульная лічба 638.719. Гэта значыць, 638.719 мінчан маюць адносінны да агульнай зоны **НЕ-ПАЗІТЫВНЫХ АДНОСІН** да выбарчай кампаніі, да вылучаных кандыдатаў, да іх праграм.

Калі ж узяць выпадкі максімальнага галасавання супраць па гэтых акругах, лічба агульнай зоны **НЕ-ПАЗІТЫВНЫХ АДНОСІН** атрымаецца ўвогуле жахлівай — 914.339.

Вось чаму, на маю думку, партыйныя арганізацыі рэспублікі, асабліва сталічная, павінны самым уважлівым чынам вывучыць гэтыя дзве з'явы ў іх сувязі і распрацаваць дзейныя, рэальна ажыццяўляемыя меры, каб не аддаваць важную палітычную справу на самацёк, а навучыцца упраўляць ёю.

І апошняе. У гутарцы сакратара Мінскага гаркома ўразіла яго шчырае прызнанне, што ў выбарчую кампанію партыйны камітэт увайшоў фактычна ўслупую: ён не ведаў сапраўднага аб'ектыўнага зместу і накіраванасці грамадскай думкі мінчан. У выніку не толькі гора-сацыялагі, але і кіраўніцтва выдавала жаданае за сапраўднае. А гэта — адна з найцяжэйшых хвароб любой палітычнай арганізацыі.

Яшчэ больш сур'езна тое, што мы схільны бачыць у вывучэнні грамадскай думкі толькі сродак пазнання ідэйна-палітычнай сітуацыі. Але справа ў тым, што выяўленне грамадскай думкі, партыйная дзейнасць у згодзе з ёю, як вынік — разумнае кіраванне яе рухам — усё гэта не толькі з'явы спасціжэння навакольнага свету. Гэта адзін з вельмі істотных элементаў рэальнага ўплыву працоўных на рэальную палітыку і менавіта таму, згодна ўстаноўцы Палітбюро ЦК КПСС, — адна з галоўных задач радыкальнай палітычнай рэформы.

Ёсць спадзяванне, што прапанаваны роздум аб найважнейшай палітычнай падзеі — выбарах народных дэпутатаў СССР — будзе карысны ў пошуках грамадскай палітычнай ацэнкі вынікаў выбараў і народнага выбару, калі выходзіць зразумела, не з імкнення захаваць асновы даперабудовачнай, але жывой яшчэ камандна-адміністрацыйнай палітычнай сістэмы — прадукта сталінскага таталітарна-аўтэкратычнага рэжыму, — а з адзінага імкнення зламаць яе.

Ліст у рэдакцыю

Апаленыя зярняты

Спроба споведзі

...Калі душа думае — яна баліць і ў думках пакутуе. Магчыма, таму і нарадзіліся наступныя радкі:

Опаленным зернем
Засеваю поля і овраги,
Опаленным зернем,
Занесенным с афганской
земли.
Опаленные зерна
Воскреснут, воскреснут
От живительной влаги,
Ибо если погибнем,
Если только погибнем,
Мы оживем.

Я вярнуўся з Афганістана ў 1987 годзе, праслужыўшы паўтара года ў войсках фельд'егерска-паштовай сувязі. Да таго часу ўжо многія пісалі пра неаб'яўленую вайну і яе ўдзельнікаў. Не было галоўнага: ніхто ніколі не спрабаваў глыбока зазірнуць у салдацкую душу. Думаю, зрабіць гэта было і немагчыма. Хоць бы на той прычыне, што шчырае і праўдзівае слова ўсё ж заставаўся і застаецца за самімі салдатамі гэтай трагедыі. За салдатамі, душы якіх у страшэннай сумятні, сэрцы якіх крывавяць і па сённяшні дзень. Бо ўявіце, што робіцца з душой чалавечай, калі адны кажучы: вы выканалі інтэрнацыянальны абавязак з гонарам, а другія жахаюцца ад гэтых «абавязкаў», кажучы пра тое, што нашы войскі стралялі ў афганскую контррэвалюцыю, а трапілі ў селяніна... Самая вялікая небяспека ў гэтым становішчы — схлусіць самому сабе ці адвесці вочы. Хлусня ўжо аблытвае, спавівае, улагоджвае нас. Яна падстаўляе нам сваё надзейнае плычо і выштурхоўвае ў жыццё. «Ідзіце, — кажа яна, — кажыце няпраўду і вы будзеце калі не шчаслівыя, то спакойныя».

Каб не быць галаслоўным, прывяду такі факт. На адным сходзе, дзе абмяркоўвалі свае праблемы «афганцы», выступіла маці, сын якой загінуў у Афганістане. Праўдзіва і го-

рача яна гаварыла аб тых, хто вінаваты ў гэтай вайне, хто і дагэтуль прадаўжае здэкавацца з журботнага пачуцця асірацелых мацярок, якія прыходзяць на паклон да «таварышаў з партфелямі», дзеля Хрыста ўмольваюць памагчы з кавалкам мармуру на помнік адзінаму сыну...

— Гэта вайна была бессэнсоўнай і дзетазабойнай, — сказала яна.

Холад па венах пайшоў ад гэтых слоў: маці, у якой загінуў на вайне сын, прызнала бессэнсоўнасць яго гібелі. Уявіце, што робіцца з душой у такіх хвіліны. І ў самой маці, і ў салдат, што сядзяць у зале. Аднак усё ўсталі і доўга апладзіравалі, і слёзы ў многіх нагарнуліся на вочы.

Наступным выступіў бязрукі «афганец», не помню яго прозвішча, а звалі яго Пашам. Ён сказаў:

— Я не магу прызнаць Афганістан памылкай. Што я скажу сыну, калі ён спытае: «Тата, дзе твая рука?» Адкажу, што, маўляў, гэта, сыноч, памылка, так?

І зноў мая, ды і многія, відаць, душы раздваліся. Адна палавіна гаварыла, што маці мае рацыю, а другая — бязрукі салдат.

Мінуў час, расколатая душа не злучалася, крывавіла. А потым нібы азарэнне найшло: сын! Так, так, канечне, сын! Бо калі нам цяпер, самім «афганцам», душой пакрывіць, то і яго могуць на нейкую неаб'яўленую вайну забраць, і, можа, ён не бязрукім вярнуцца, а (не дай бог!) увогуле не вярнуцца. Таму і трэба зрабіць нялёгкае выбар — вайна была бессэнсоўнай, вайна была памылкай, але не салдат, якія прымалі прысягу, а тых, хто іх паслаў на гэтую бойню. Гэта — розныя рэчы.

Мяркую, я маю права сказаць, што армія ў яе цяперашнім стане не аказвае і не можа аказаць дабратворны ўплыў на развіццё чалавечай асобы. Тым больш яна не магла гэтага зрабіць у экстрэмальных умовах — пры вядзенні баявых дзеянняў у Афганістане. Любая вайна патрабуе жорсткасці. А жорсткасць забівае чысціню чалавечай душы. Гэта — трагедыя.

Гэта трагедыя, калі па радзіце ў перадачы «Добры дзень, мама. Вярнуліся мы не ўсе» (15.01.89 г.) «афганец» чытае свой верш, дзе ёсць такія радкі:

Я каждой смертью
Предотвращал тысячу смертей.

Якіх смерцяў? Хто нам пагражаў? Ці, можа, некаг можна суаднесці смерць афганскага дзіцяці, які выпадкова падарваўся на савецкай міне, з горам мацярок, у якіх сыны вярнуліся ў цынкавых трунах з чужой зямлі? Пытанне Дастаўскага...

І апошняе. Калі гавораць або пішуць, што ў Афганістане было брацтва, і ў паміне не было здэкаў салдат з салдатаў, якія нярэдка прыводзілі да трагедыі, то гэта, па крайняй меры, кепска зарэтушаваная няпраўда. Там было ўсё: і брацтва, і мардабой, і наркаманія, і слёзы. І што самае дзіўнае, усё гэта нейкім чынам ужывалася разам і прагрэсывала. Часта можна пачуць і такое: Афганістан загартваў нашых хлопцаў, яны сталі больш мужнымі і г. д. Заставалася яшчэ кінуць лозунг: усіх прапусціць праз выпрабаванне Афганістанам. Але — навошта? Хто можа дазволіць сабе гуляць чалавечымі сэрцамі і жыццямі? Аднак дазволілі і дапусцілі. Такім людзям хочацца адказаць асобна (ці зразумеюць?): не трэба з жывых людзей рабіць жалезных робатаў, не трэба загартоўваць душы падобна сталі, бо, набываючы жорсткасць, упадобленую мужнасці, мы губляем дабрату і чалавечнасць.

...Апаленыя зярняты здольны ўзаскрэсуць, скінуўшы абгарэлае шалупінне, але для гэтага неабходна гаючай вільгацю чалавечага ўзаемаразумення і дабрыні абмыць душэўныя язвы, набытыя на неаб'яўленай вайне...

А. КРЫВАНОС,
студэнт БДУ.

«ЛІМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

Свята славянскай пісьменнасці

Упершыню за многія дзесяцігоддзі «загаварыла» пералічачым боем званіца старажытнага Сафійскага сабора. Яна апавяціла аб пачатку ў Кіеве Усеагульнага свята славянскай пісьменнасці і культуры, прысвечаным 175-годдзю з дня нараджэння Т. Р. Шаўчэнкі.

15-векавы Кіеў, які захоўвае пракарані трох брацкіх народаў — рускага, украінскага і беларускага, гасцінна прыняў пасланцоў многіх рэспублік СССР, зарубешных краін. Для іх падрыхтавана вялікая і насычаная праграма,

якая дае магчымасць сучаснікам заглянуць у глыбіні гісторыі, перакінуць масты ад мінулых стагоддзяў да дня сённяшняга і будучага. Значнае месца ў ёй адведзена навуковай канферэнцыі «Славянская пісьменнасць і развіццё духоўнай культуры», вусным часопісам аб старажытнарускіх летапісах Нікану, Іаану, Нестару, адкрытым урокам пісьменнікаў у школах і прафтэхвучылішчах, якія аб'яднае тэма «Да крыніц народных».

Кніга сабрала сяброў

Кніжны кірмаш, арганізаваны выдавецтвам «Мастацкая літаратура» і Мінскім абласным кнігандлем, прайшоў у мінулую суботу ў Мінску на плошчы Якуба Коласа. Аматыры беларускай літаратуры не толькі набывалі неабходныя кнігі, але і рабілі папярэднія заказы на выданні, што плануецца да выпуску ў 1990 годзе, падпісаліся на зборы твораў вядомых пісьменнікаў. На кірмашы адбыліся прэм'еры

кніг — «Адзінота на стадыёне» А. Глобуса, «Шлях чалавечы» М. Мятліцкага, «Зара-заранка, зара-вячэрніца» Я. Міклашэўскага...

У кірмашы прымалі ўдзел старшыня Дзяржаўнага камітэта БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю М. Дзялец, работнікі выдавецтваў. На жаль, амаль не было пісьменнікаў, за выключэннем тых, хто працуе ў самім выдавецтве.

НАШ КАР.

На сцэнах Фінляндыі

У Фінляндыі з поспехам прайшлі гастролі Дзяржаўнага фінскага драматычнага тэатра, які працуе ў Петразаводску. У афішы яго значыцца і спектакль па п'есе А. Дударова «Звалка». Пераклад на фінскую мову зрабіў актёр тэатра Орва Б'ёрнінен.

Гастролі тэатра з Карэліі праходзілі ў гарадах Оўлу, Йоенсуу, Кемі, Суомусалмі, Варкаус,

Савонліна, Лаперанта і ў кожным з іх паказваўся спектакль «Звалка».

П'еса беларускага пісьменніка карысталася вялікім поспехам у фінскіх глядачоў, пра што сведчаць шматлікія рэцэнзіі ў газетах «Ціедонтайя», «Кансантахо» і «Савонсаномат».

Я. ЛАПАТКА.

ЕХАЛІ мы ў мінулыя ня-
дзелю на Валожыншчы-
ну, у Вішнева з незусім
звычайнай місіяй — прыняць
удзел у перазахаванні праху
выдатнай беларускай паэтэсы
Канстанцыі Буйло. Вядома, што
паэтэса памерла ў 1986 годзе ў
Маскве, там, у калумбары, за-
хоўваўся яе прах. Перазахаван-
не рабілася паводле волі сына
паэтэсы Яўгена Віталевіча Ка-
лечыца, які таксама быў сярод
нас.

У дарозе мы гаварылі пра
тое, што воля найлепшым чы-
нам супадае з тымі пачуццямі,
якія ўвасоблены ў творах Кан-
станцыі Буйло, у прыватнасці
ў яе песні «Люблю наш край,
старонку гэту...». Па дарозе мне
прыгадалася сустрэча з Кан-
станцыяй Антонаўнай у Маскве
ў 1972 годзе.

— Масква мяне прыняла
вельмі добра, вельмі прыхільна,
але ўсё ж час я думаю пра

біць. Верш Канстанцыі Буйло
«Люблю» стаў народнай песняй.
Нельга было глядзець без хва-
лення на бабулю, што прый-
шла са слязамі, з букетамі па-
лявых кветак, на хлалчучоў,
што беглі палаявай дарогай ці
спяшаліся на веласіпедах, каб
не прапусціць жалобнай цыры-
моніі, ушанаваць памяць паэ-
тэсы.

Канстанцыя Буйло... Паплеч-
ніца Янкі Купалы, Януба Ко-
ласа, Максіма Багдановіча,
Цёткі, Змітрака Бядулі. Першая
наша паэтка-лірык... Пра лю-
боў да яе паэзіі, пра папуляр-
насць яе твораў у народзе га-
варылі на вішнеўскіх могілках
старшыня выканкома сельска-
га Савета народных дэпутатаў
Б. Хадзінская, якая адкрыла
цырымонію, першы сакратар
праўлення Саюза пісьменнікаў
Беларусі Н. Гілевіч, настаўніца
мясцовай школы М. Круцко,
А. Вярцінскі, перакладчык

Кветкі да мемарыяльнай
дошкі кладзе сын паэтэсы
Я. Калечыц.

Выступае А. Васілевіч.

«ЛЮБЛЮ НАШ КРАЙ, СТАРОНКУ ГЭТУ...»

радзіму. Вельмі ж люблю яе.
Там і неба нейкае паасабліва-
му бланітнае, паркалёвае, трош-
кі ружаватае. Вы толькі ўг-
ледзьцеся. Тут — нейкае гус-
тое. Нейкі я была ў Каралішча-
вічах — там хвой сае. Тут ча-
бор тансама ёсць, але не тані,
у нас ён больш руковы. На-
дзіва родная прырода там, ад-
чуваеш, што ты яе частка,
здаецца, што ты злітны з не-
бам, з лесам, з вадою.

Гэтым адчуваннем прасякну-
та і яе паэзія. Прыгадаем поў-
ны смутку аб родным, сваім
ле верш са зборніка «Май»:
Можна, гэта так і не было,
Можна, гэта толькі мне здалася.
У нас раслі даўжэйшыя калосі.
Жыта ў нас цяжэйшае расло...

Сапраўды, трэба моцна лю-
біць радзіму, каб знайсці такія
хвалюючыя, такія моцныя па-
мастацкай выразнасці словы.

Сёлетні год можна назваць у
пэўным сэнсе годам Канстанцыі
Буйло. Восемдзесят год назад
яна ўпершыню выступіла ў
друку. Семдзесят пяць год
прайшло з дня выдання яе пер-
шай кніжкі «Курганная кветка»,
адрэдагаванай Янкам Купа-
лам. Сёлетня выйшла факсіміль-
нае выданне гэтай кніжкі. І
вось цырымонія перазахавання
праху...

Радзіма заўсёды адказвае
ўзаемнасцю таму, хто яе лю-

П. Бітэль, старшыня камісіі
па творчай спадчыне К.
Буйло паэтэса Р. Баравікова,
Пераклады твораў Канстанцыі
Буйло на рускую мову прачы-
таў яе сын Яўген Віталевіч
Калечыц.

Апускаяецца ў магілу урна з
прахам паэтэсы. Паволі спуска-
ецца пахрывала з помніка. На
ім мы чытаем надпіс:
«Беларуская паэтэса
Канстанцыя Буйло
(Канстанцыя Антонаўна
Калечыц)
2.1.1893—4.6.1986
Люблю наш край —
старонку гэту,
дзе я радзілася, расла,
дзе першы раз
пазнала шчасце,
слязу нядолі праліла.
Люблю народ наш
беларускі...»

Тут, у Вішневе, паэтэса пра-
вядла дзяцінства, тут прайшлі
гады яе ранняй маладосці.
Першыя ўражанні, першыя ўро-
кі жыцця. Як успамінала сама
паэтэса, у Вішневе яна пазна-
ёмілася з Уладзіславай Фран-
цаўнай — будучай жонкай
Янкі Купалы, з яе маці Эмілі-
яй Станкевіч. «Яна давала мне
кніжкі, а пасля ўзялася вучыць,
— расказвала мне Канстанцыя
Антоніўна пра Э. Станкевіч,
— французскай мове, іншым
прадметам. З упэўненасцю ма-

гу сказаць, што яна дала мне
больш, чым школа». Вішнева —
своеасаблівы куточак беларус-
кай нацыянальнай культуры,
радзіма мастакоў і паэтаў. Пра
тое, як жывуць традыцыі паэ-
зіі Канстанцыі Буйло ў роднай
літаратуры гаварылі, адкрыва-
ючы мемарыяльную дошку на
Вішнеўскай сярэдняй школе,
дырэктар школы І. Часноўскі,
Герой Сацыялістычнай Працы,
народны мастак СССР З. Аз-
гур, пісьменнікі А. Васілевіч,
Э. Агняцвет, А. Русецкі, Г.
Пашкоў, Г. Дзмітрыеў, А. Дзю-
жынскі, адказны сакратар ра-
ённага таварыства аховы пом-
нікаў В. Каняпельна, загад-
чык аддзела Літаратурнага му-
зея М. Пратасевіч, вучаніца
9-га класа Аксана Давыдзёнак.

На школьным двары гучалі
вершы і песні на словы Кан-
станцыі Буйло ў выкананні вуч-
няў.

У цырымоніі захавання пры-
нялі ўдзел сакратар Мінска-
га абкома партыі У. Атро-
шчанка, сакратар Мінскага
гаркома партыі П. Краў-
чанка, першы намеснік мі-
ністра культуры БССР У. Гі-
леп, старшыня Валожынскага
раённага Савета народных дэ-
путатаў А. Зызетка, сакратар
райкома партыі Н. Пташнік,
сакратар праўлення СП В.
Скварцоў, дырэктары купалаў-
скага музея Ж. Дакюнас і ко-
ласаўскага З. Камароўская.
Недалёка ад Вішнева ў зя-
лёным урочышчы стаяў ма-
янтэк Одравонж (цяпер тут
піянерскі лагер). Некалі тут
працаваў бацька Канстанцыі
Антоніўна. Тут быў напісаны і
адсюль адпраўлены ў «Нашу

На вішнеўскіх могілках.

Фота Ул. КРУКА.

Ніву» верш «Хвоя», які стаў
першай публікацыяй паэтэсы,
яе выхадам у літаратурны
свет.

Вішнеўская зямля зноў дала
прытулак паэтэсе, цяпер ўжо,
як выказаўся З. Азгур, на веч-
нае жыццё. І мусіць самы га-

лоўны ўрок Канстанцыі Буйло
зключаецца ў тым, што яе
песеннае, прасякнутае любоўю
да роднай зямлі слова будзе
заўсёды знаходзіць тут, у
людскіх душах самы жывы вод-
гук...

Аляксей ГАРДЗІЦКІ.

Чытач прыйшоў у рэдакцыю

ЦІ ТОЛЬКІ ЗАБАЎКА—ЦАЦКА?

— Дэфіцытам нікога з нас
сёння не здзівіш, мы зжыліся
з ім, зрадніліся. Дэфіцыт аўта-
мабіляў і тэлевізараў, хала-
дзільнікаў і пральных машын,
пыласосаў і міксераў, дываноў
і фарфору, жаночых калготак і
мыла — лягчэй, бадай, пералі-
чыць тое, што зараз не ў дэ-
фіцыце. І мяне прывяў да вас
у рэдакцыю таксама дэфіцыт,
аднак жа дэфіцыт адметны, пра
які чамусьці не пішуць газеты
і не гаворыць радыё — дэфі-
цыт цацкі. Так, так, звычайнай
дзіцячай цацкі, якую сёння купі-
ць таксама нялёгка, а то і не-
магчыма...

Вось так з ходу, ад парога,
як кажучы, пачала сваю неча-
каную споведзь у рэдакцый-
ным кабінце наша чытачка,
загадчыца дзіцячага сада На-
вапольскага сельскагаспадарча-
га тэхнікума Мінскага раёна
Валянціна Васільеўна Бурмі-
рэва. Шчыра кажучы, здзіўле-
ны мы былі такім пачаткам
размовы. Розныя, вядома, лю-
дзі пераступалі наш рэдакцый-
ны парог, пра самыя розныя
рэчы гаварылі яны, ды ўсё ж,
пагадзіцеся, цацкі — гэта са-
праўды было нечаканасцю. І,
пэўна, нешта адбілася ў тых
хвілінах на нашым твары, бо Ва-
лянціна Васільеўна як заспяша-
лася:

— Вы не б'янтэжцеся і не
думайце, што гэта дробязь,
што я ад няма чаго рабіць за-
блукала да вас. Цацка — гэта
зусім не дробязь. Паверце май-
му вопыту — не першы год
працую з дзецьмі. Ці ж толькі
забаўка — дзіцячая цацка? О
не! Гэта на пачатку тое самае,
што трохі пазней — кніга.

Цацка вучыць, пашырае кру-
гагляд дзіцяці, развівае яго ін-
тэлект, а не толькі забаўляе. І
з гэтай самай цацкай сёння ў
нас такое кепскае становішча,
што і ўявіць цяжка. Канечне,
нехта можа сказаць, што нам
сёння не да цацак — вунь колькі
гора прынеслі Чарнобыль-
ская гварыя, землетрасенне ў
Арменіі, што найперш трэба
думаць і дбаць аб тым, каб
накарміць, апрагнуць і выгада-
ваць, падрыхтаваць да жыцця
дзiesiąты тысяч сірот, пакінутых
маткамі-зязюлямі і бацькамі-
п'яніцамі дзяцей, што пера-
паўняюць нашы дзіцячыя да-
мы, школы-інтэрнаты. Яно так,
вядома. Але ж і без цацкі не
абходзіцца. Тым больш, што га-
ворка ідзе не проста пра цац-
ку, а пра нашу нацыянальную,
беларускую цацку, пра нашу
нацыянальную дзіцячую гуль-
ню, якія занятыя ў нас да-
рэшты. Калі праду казаць, дык
у нас на сённяшні дзень про-
ста няма ні сваёй нацыянальнай
цацкі, ні сваёй нацыянальнай
дзіцячай гульні...

Наведніца наша відочна
хвалюлася — як заўсёды хва-
люецца чалавек, калі гаворыць
пра тое, што набалела на душы.
Такі чалавек не надта прытрым-
ліваецца цвярозай логіцы, га-
лоўнае для яго — выказацца,
падзяліцца з іншымі гэтым
сваім, набалелым. Так і наша
субяседніца Валянціна Васіль-
еўна — знячужа загаварыла
пра цацку для... хворых дзя-
цей:

— Калі здароваму дзіцяці
яшчэ можна сёе-тое купіць у
магазіне, дык хвораму там не
знойдзеш анічога днём з аг-

нём. У нас да гэтага часу ніхто
нават і не задумаўся над тым,
што лячыць дзіця можна не
толькі ўколамі ды іншымі ле-
камі, але і цацкай. У нас такой
цацкі няма. Уявіце сабе спа-
ралізаванае дзіцятка, што ні
крыкнуць, ні пазваць нікога не
можа. Вось бы і даць яму цац-
ку, пры дапамозе якой дзіця
магло б падаць хоць бы сіг-
нал-покліч. А лячэбна-трэніро-
вачая цацка? Ідэя гульні-тэра-
піі знаходзіць гарачую пад-
трымку сярод вучоных-меды-
каў. Гуляючы са спецыяльнай
лячэбнай цацкай, дзіця можа
самастойна, прытым нязмуша-
на займацца дыхальнай гімна-
стыкай, а гэта — прафілактыка і
бранхіту, і трахеіту, і розных
ВРЗ, і пнеўманіі, і многіх ін-
шых захворванняў. Вось і вы-
ходзіць: дробязь, лячэбная дзі-
цячая цацка, а глядзіш — дзе-
ці менш хварэлі б, зменшыла-
ся б колькасць прапушчаных
іх бацькамі рабочых дзён, пу-
сцейшымі сталі б бальнічныя
ложкі.

Ну, а яшчэ вельмі ж баліць
мне душа за цацку, як элемент
нацыянальнай культуры, — пе-
раходзіць Валянціна Васільеўна
да другой думкі. Праз цацку
ці, правільней, і праз цацку
можна наблізіць дзіця да ўс-
прымання азоў нацыянальнай
культуры, да такіх яе элемен-
таў, як арнамент, сімволіка.
Чаму таму ж беларускаму ар-
наменту ці нацыянальнай сім-
воліцы не быць на сукеначцы,
у якую апрапанена льялка, альбо
на дзіцячым мячыку, іншай
цаццы? Гуляючы, дзіця міжво-
лі занатоўвала б у памяці гэ-
тыя нацыянальныя адметнасці.

Тут можна гаварыць пра мно-
гае. Ну, скажам — колер. Цац-
кі ў нас выпускаюцца звычайна
яркія, стракатыя, кантрастныя,
напрыклад, аранжавыя, чырво-
ныя. А чаму б не быць цаццы
больш спакойных, пастэльных
колераў? Наша ж прырода не
надта кідка, яна больш спа-
койная, задуманная. Таму і
цацка наша, думаецца, павін-
на быць больш спакойных ко-
лераў — блакітных, малінавых,
ільняных.

А нашы дзіцячыя гульні? —
пытае Валянціна Васільеўна.
Калісьці дзеці ведалі іх і гу-
лялі ў іх. Сёння іх практычна
няма, яны выйшлі ці выходзяць
з ужытку. Гэтак яны могуць
знікнуць незваротна. Я лічу,
што неабходна зберагчы іх —
запісаць на плёнку і стварыць
фонд відэафільмаў. Можна,
варты стварыць спецыяльны му-
зей беларускай дзіцячай цац-
кі і гульні.

Хачу зрабіць акцэнт яшчэ
вось на чым, — зазначае навед-
ніца. Праблема цацкі — гэта
адначасова і сацыяльная пра-
блема. Аб тым, што наша гра-
мадства ўсё больш выразна па-
дзяляецца на багатых і бедных,
сведчыць і цацка. У сям'ю з
забяспечанай сям'і — склад ца-
цак, прытым дарагіх, па 15, 20
і больш рублёў, а ў хлопчыка
малазабяспечаных бацькоў —
2-3 танненькія, прымітыўныя
цацкі. Падзел гэты зусім не
бяскрыўды. Інтэлектуальны
падмурак у дзіцяці фарміруец-
ца да пяці гадоў. Кніжкі ў та-
кім узросце дзіцяці яшчэ не
надта даступныя, тут большы
выхаваўчы эфект дае менавіта
цацка. Але ж не абы-якая цац-
ка, а — разумная, дасціпная,
«інтэлектуальная» цацка. Такой
цацкі малазабяспечаным лю-
дзям не купіць. Вось і выхо-
дзіць: паколькі багатых менш,
а бяднейшых больш, то ці не
зніжам мы міжволі інтэлект
нацыі, ці не падразаем на са-
мым пачатку яго карані, не
забяспечаючы малышоў пат-
рэбнай колькасцю «разумных»

цацак? Калі сын багацейшых
бацькоў ходзіць у афганскай
дублёнцы і турэцкіх «варан-
ках», а сын менш забяспечаных
носіць звычайны шырсажы-
вецкія штаны — гэта паўбяды.
А вось да цацак усе дзеці па-
вінны мець свабодны і адноль-
кавы доступ. Таму ўжо сёння
нам варты падумаць аб ства-
рэнні абменных цацачных фон-
даў — своеасаблівых цацкатэк,
даруючых за такое не надта мі-
лагучнае слова, якія працавалі
б па прынцыпе бібліятэк. Гэта
дало б магчымасць кожна-
му атрымаць тут любую цацку,
не было б цацачных складоў
дома, не выкідаліся б цацкі
бяздумна на сметнік.

На завяршэнне гаворкі Ва-
лянціна Васільеўна сказала:

— Дзеля вырашэння ўсіх гэ-
тых і многіх іншых праблем,
звязаных з дзіцячай цацкай,
трэба стварыць Рэспублікан-
скі цэнтр цацкі і дзіцячай гуль-
ні — арганізацыйную навуко-
ва-даследчую і прапагандыс-
кую ўстанова. Ідэя стварэння
такога цэнтра ўхваляецца мі-
ністэрствамі аховы здароўя,
культуры, адукацыі, падтрымлі-
ваюць яе ў ЦК ЛКСМБ, у Дзі-
цячым фондзе, за яе — шмат-
лікія педагогі, выхавальні і
бацькі. Я ўжо нават распраца-
вала — як магла, вядома, пра-
ект такога цэнтра. І не проста
праект. Узнікла і гатовы праца-
вае група энтузіястаў, у якую
ўвайшлі медыкі, мастакі, педа-
гогі, інжынеры. Ёсць у іх і ідэі,
ёсць першыя практычныя рас-
працоўкі. Але ж трэба ставіць
справу на арганізацыйныя рэй-
кі. Дзе ствараць цэнтр? Пры
рэспубліканскім Дзіцячым фон-
дзе? Пры вытворчым аб'яднан-
ні «Мір», якое займаецца вы-
пускам цацак? Хто выкажа жа-
данне быць спонсарам? Хто,
якое прадпрыемства адгук-
нецца на заклік, працягне ру-
ку дапамогі? Пакуль што пы-
танні гэтыя застаюцца без ад-
казу.

АДДЗЕЛ ПІСЬМАУ
І ГРАМАДСКАЙ ДУМКІ.

З'езд народных дэпутатаў СССР па сваім характары звернуты ў будучыню — у будучыню краіны, будучыню сацыялізму. Тут жа нельга не ўспомніць яшчэ раз і ўрок мінулага, урокі гісторыі стварэння Савецкай дзяржавы, станаўлення саюзных сацыялістычных рэспублік. Артыкул гісторыка В. Круталевіча аднаўляе на аснове новых архіўных дакументаў падзеі Першага з'езда Саветаў Беларусі, з дня правядзення якога сёлета споўнілася 70 год.

ПІСАЦЬ пра Першы з'езд Саветаў Беларусі, які адбыўся 2—3 лютага 1919 года ў Мінску, складана. Нават пратаколаў з'езда не захавалася, бо, відаць, усе яны зніклі ў час вайны, як і многія іншыя каштоўныя дакументы, што тычыліся станаўлення беларускай савецкай дзяржаўнасці. У нейкай меры выручаюць знойдзеныя ў архівах паведамленні ўпаўнаважаных цэнтральных партыйных і дзяржаўных органаў, якія прысутнічалі на з'ездзе, і іншая тэлеграфная інфармацыя. Гэтыя дакументы праліваюць святло на з'ездаўскую абстаноўку, даюць магчымасць зразумець характар дыскусій, якія там адбываліся.

У цэнтры ўвагі з'езда былі пытанні дзяржаўнага будаўніцтва. Прыняты Канстытуцыю, з'езд тым самым вызначыў важнейшы момант прававой асновы дзяржаўнага і прамадскага жыцця рэспублікі. Зацвярджалася афіцыйна назва дзяржавы — Сацыялістычная Савецкая Рэспубліка Беларусі. Канстытуцыя, такім чынам, заканадаўча замацавала акт нацыянальна-дзяржаўнага самавызначэння беларускага народа.

Але быў яшчэ і другі бок самавызначэння — гэта адносіны з РСФСР і іншымі савецкімі рэспублікамі. З'езд лічыў неабходным аб'яднанне на федэратыўнай аснове ўсіх савецкіх рэспублік, якія ўжо ёсць і якія будуць. «Толькі злучыўшыся і згуртаваўшыся ў адну працоўную сям'ю, — адзначалася ў адпаведнай рэзалюцыі, — рабочыя і сяляне ўсіх краін, дзе перамагла пралетарская рэвалюцыя, здолелі пранесці сацыялістычны сцяг праз усю Еўропу і салюцца ў адзіным Саюзе з рабочымі і сялянамі — працаўнікамі ўсяго свету».

Як вярхоўная ўлада суверэннай дзяржавы з'езд заклікаў «усе народы і іх урады не марудзячы ўступіць у непасрэдна дыпламатычныя зносіны з Беларускай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікай».

Побач з дакументамі, якія замацоўвалі нараджэнне беларускай дзяржаўнасці, з'езд прызнаў «неабходным неадкладнае злічэнне ў адно дзяржаўнае ўтварэнне Беларускай і Літоўскай Савецкіх Рэспублік».

Хоць акт аб'яднання РСФСР адбыўся, дыскусія пра шляхі дзяржаўнага будаўніцтва ў Беларусі працягвалася. Некаторыя Саветы, партыйныя арганізацыі выказваліся за выхад асобных губерняў са складу БССР, нават ставілі пытанне аб мэта-

згоднасці самавызначэння Беларусі.

Улады Смаленскай губерні, напрыклад, наогул адмовіліся паслаць дэлегатаў на з'езд у Мінск, фактычна выказаўшы такім чынам нягэду з рашэннямі VI Паўночна-Заходняй аблас-

пры фарміраванні ЦВК і ўрада рэспублікі. Не трэба забывацца, што яшчэ нядаўна ў газетах Заходняй вобласці супрацоўнікаў Белнацкома абвінавачвалі ў нацыяналізме, што стварала вакол іх атмасферу падазронасці і недаверу. Напружаная атмасфера захоўвалася ўнутры Часовага ўрада ССРБ, які склаўся з дзвюх груп — прадстаўнікоў былога абласнога цэнтру і Белнацкома і Беларускай камуністычных секцый. У былых кіраўнікоў Заходняй вобласці не было вялікага жадання працаваць з «апазіцыяй», якая насу-

туры старшыні Жылуновіча, камісара працы Дылы і камісара замежных спраў Фальскага, якія не атрымалі ніводнага голасу».

Калі б захаваліся пратаколы гэтага пасяджэння, па іх, відаць, можна было б усталяваць прычыны такога нападу страху, высветліць, што так абурываў фракцыю з'езда ў дзейнасці Жылуновіча на пасадзе старшыні Часовага ўрада Беларусі. Але пратаколы, як я ўжо казаў, не захаваліся.

Абвінавачанні Жылуновіча ў нацыяналізме з'яўляліся, ві-

Старонкі нашай гісторыі

Першы Усебеларускі

ной партканферэнцыі аб тэрыторыі Беларускай Савецкай Рэспублікі. За подпісам старшыні ЦВК Я. М. Святлоўскага павятовам выканкам Смаленскай губерні была разаслана тэлеграма наступнага зместу: «Лічу няправільнай, немэтазгоднай адмову паслаць дэлегатаў (на) Усебеларускі з'езд. Прапаную дэлегатаў паслаць. Толькі на з'ездзе пытанне будзе канчаткова фармальна вырашана. На з'ездзе будуць прадстаўнікі ЦК партыі, ЦВК». Першы Усебеларускі з'езд Саветаў задаволю прасьбу Саветаў Смаленскай, Віцебскай і Магілёўскай губерняў застацца ў складзе РСФСР. Пастанова VI Паўночна-Заходняй абласной партыйнай канферэнцыі РКП(б) аб тэрыторыі БССР, што лягла ў аснову вызначэння межаў рэспублікі, была, такім чынам, перагледжана і Усебеларускім з'ездам Саветаў.

Прынятыя з'ездам дакументы былі апублікаваны. Але для «аб'ёмнага» бачання гістарычнага працэсу важна ведаць не толькі рашэнні, але і тое, якія прымаліся. Архіўныя дакументы істотна праясняюць гэтыя важныя для аднаўлення гістарычнай ісціны моманты.

Пад уражаннем пачутага на з'ездзе прадстаўнік цэнтру М. Машыцкі паведамляў У. І. Леніну: «У кулуарах жыва абмяркоўваецца пытанне аб утварэнні рэспублікі. Пануе адна тэндэнцыя — застацца з (Расійскай) Савецкай Рэспублікай. Неабходнасць утварэння Беларускай рэспублікі падтрымліваецца вялікім аўтарытэтам і выключным даверам да пастаноў цэнтру».

Сур'ёзныя цяжкасці ўзніклі

перак іх волі па патрабаванні ЦК РКП(б) прыйшла да кіраўніцтва рэспублікі і нават атрымала ключавы пост — кіраўнік ка ўрада, якім стаў Д. Ф. Жылуновіч.

У адрозненне ад РСФСР функцыі ўрада ў ССРБ павінен быў выконваць Вялікі прэзідыум ЦВК Беларусі. Схема пабудовы органаў улады і кіравання нагадвала структуру Заходняй вобласці, дзе функцыянаваў выканком, яго вялікі і малы прэзідыумы.

Не валодаючы дакументамі, цяжка ўсталяваць адносіны ЦВК, Наркамат да Канстытуцыі рэспублікі. Магчыма, прыбыўшы ў Мінск, Я. М. Святлоў пазнаёміўся з праектамі дакументаў, якія павінен быў прыняць і Усебеларускі з'езд Саветаў, а таксама з патэнцыяльным персанальным складам урада.

Каб стаць членам урада, трэба было быць не толькі дэлегатом з'езда, але і быць абраным у ЦВК, у склад якога Вялікага прэзідыума. Пры такім парадку ўтварэння ўрада захаваць свае пасады «белнацкомаўца» было вельмі цяжка. Кожная кандыдатура, намечаная для выбрэння ў ЦВК, паярэдзіла абмяркоўвалася на пасяджэнні камуністычнай фракцыі з'езда. Машыцкі паведамляў у Маскву: «Бездарны партыйны стаж і працяглае прыналежнасць да большавізму, патрабавалася ад выбіраемых у ЦВК, малейшая няяснасць у палітычным мінулым, асабліва сувязь з нацыяналізмам былі прычынай многіх адвадаў. З асаблівым скандалам, шумам, усеагульным хваляваннем і абурэннем правальваліся кандыда-

даць, рэхам артыкулаў, апублікаваных на старонках абласных газет яшчэ да аб'яшчэння рэспублікі, дзе «нацыяналістычнымі» называліся дзеянні, якія нічога агульнага з нацыяналізмам не мелі».

Водападзел нацыянальнага і інтэрнацыянальнага... Успомнім словы з нядаўняга выступлення М. С. Гарбачова: «Самыя адукаваныя людзі не могуць часам адрозніць нацыянальнае і нацыяналістычнае, зразумець дыялектыку інтэрнацыянальнага і нацыянальнага». Што ж казаць пра той выключна складаны паслярэвалюцыйны час, калі вопыту рашэння нацыянальных праблем амаль не было?

Абстаноўку на з'ездзе Саветаў рэспублікі памагае аднавіць другі прадстаўнік цэнтру — Ю. Гопнер. 3 лютага 1919 г. ён паведаміў Саўнаркому РСФСР: «Пачата яшчэ ў час Смаленскай канферэнцыі кампанія (маецца на ўвазе абласная партканферэнцыя 30—31 снежня 1918 г. — В. К.) да адкрыцця з'езда Саветаў разраслася, захапіла ўсе сапраўды рэвалюцыйныя, актыўныя і самыя надзейныя элементы. Бурныя сутычкі закончыліся фактычна поўным разрывам з прадстаўнікамі нацыяналістычнага крыла. Ніхто з правадыроў апошніх на з'езд не з'явіўся. Аднак работа з'езда працякае досыць спакойна... Давер усерасійскаму цэнтру базмежны, і пасля выступлення Святлоўскага ўсе ўнесеныя прапановы прымаліся аднаголасна».

З прыведзенай цытаты вынікае, што на з'ездзе адбывалася вострая барацьба паміж прыхільнікамі былого абласнога кіраўніцтва і прадстаўнікамі бе-

ларускіх камуністычных секцый, якіх Ю. Гопнер называе «нацыяналістычным крылом». Гэтыя «нацыяналісты» былі супраць выхаду са складу БССР Віцебскай і Магілёўскай губерняў, даказвалі неабходнасць і мэтазгоднасць самавызначэння Беларусі, стварэння савецкай федэрацыі, адстойвалі неабходнасць культурнага адраджэння беларусаў, выступалі супраць нападку на мову і культуру беларускага народа, іншымі словамі, прытрымліваліся пазіцыі, якая раней атрымала адлюстраванне на старонках газеты «Дзянісца».

У новы склад урада рэспублікі, г. зн. у Вялікі прэзідыум ЦВК увайшлі толькі два «белнацкомаўцы»: І. Пузыроў (камісар па справах аховы здароўя) і Д. Чарнушэвіч (камісар па справах сацыяльнага забеспячэння), якія раней былі членамі Часовага ўрада. А. Чарвякоў, які займаў пасаду камісара па справах адукацыі, атрымаў пасаду намесніка камісара.

Жорсткая лінія ў адносінах да «белнацкомаўцаў» тым больш была несправядлівай, што з 50 месцаў у ЦВК рэспублікі 5 былі прадстаўлены меншавікам, Бунду, партыі Паалей-Цыён, — арганізацыям, якія, мякка кажучы, не былі паслядоўнымі прыхільнікамі Савецкай улады.

Узначаліў новы ўрад, які ўключаў 17 чалавек, А. Мяснікоў. Ядро ўрада складалася з былых абласных кіраўнікоў. Па сутнасці была праігнаравана парада У. І. Леніна знайсці аснову для супрацоўніцтва з камуністамі-беларусамі, «малодшымі братамі», якія адстойваюць ідэю адраджэння беларускай культуры, стварэння і развіцця нацыянальнай дзяржаўнасці. «Малодшыя браты» былі выдалены з урада. Групавыя асабістыя інтарэсы, імкненне захаваць уладу бралі верх над меркаваннямі ўзважанага, гнуткага правядзення ў жыццё ленинскай лініі ў нацыянальным пытанні.

Можна думаць, што А. Мяснікоў разумеў сваёасаблівае свайго становішча. Зусім нядаўна ён рашуча выступаў супраць утварэння БССР, а праз месяц стаў кіраўніком яго ўрада, старшыней ЦВК КПБ, аб'яднаўшы ў сваёй асобе партыйную і дзяржаўную ўладу.

Характарызуючы значэнне Усебеларускага з'езда Саветаў, прынятыя ім рашэнні, будзе няправільным сцвярджаць, што з'езд, як часта пішуць некаторыя гісторыкі, паклаў пачатак развіццю беларускай дзяржаўнасці. Пытанне беларускай дзяржаўнасці трэба звязваць з рашэннямі VI Паўночна-Заходняй партыйнай канферэнцыі, з утварэннем Часовага рэвалюцыйнага ўрада Беларусі і абнародаваннем Маніфеста.

В. КРУТАЛЕВІЧ,
доктар гістарычных навук.

ГЕРАІЧНЫ І ТРАГІЧНЫ ЛЁС

У Львове прайшла сумесная савецка-польская навуковая канферэнцыя, прысвечаная 70-годдзю ўтварэння Камуністычнай партыі Заходняй Украіны, створанай у лютым 1919 г. у г. Станіславе, цяпер Івана-Франкоўск. У яе рабоце прынялі ўдзел вучоныя з ПНР, Беларусі, Украіны і Масквы. Было заслухана 37 дакладаў і паведамленняў; з 9 выступілі вучоныя з Польскай Народнай Рэспублікі, 27 — Украіны, 3 — Беларусі, 1 — Масквы. Гучала беларуская, польская, украінская і руская мовы.

Праблемам адзінства дзеянняў камуністаў дзвюх братаў партый КПЗУ і КПЗБ па кіраўніцтве рэвалюцыйна-вызваленчай барацьбой працоўных Заходняй Украіны і Заходняй Беларусі былі прысвечаны паведамленні дацэнта Мінскага педінстытута імя М. Горкага С. Кабяка («Салідарнасць працоўных Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны ў рэвалюцыйным руху») і старшага выкладчыка Івана-Франкоўскага педінстытута І. Пылыпіва («Адзінства дзеянняў КПЗУ і КПЗБ па кіраўніцтве рэвалюцый-

на-вызваленчай барацьбой працоўных») У дакладзе «Арганізацыя КПЗБ працоўных мас на барацьбу за дэмакратыю і падрыхтоўку іх да сацыялістычнай рэвалюцыі» загадчык кафедры Беларускага інстытута фізічнай культуры В. Ладзісаў і загадчык сектара гісторыі партыі Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КПБ М. Сташкевіч раскрылі тую вялікую работу, якую праводзілі беларускія камуністы ва ўмовах заняволення Заходняй Беларусі панскай Польшчай за дэмакратызаванне.

Удзельнікі канферэнцыі праслухалі паведамленне загадчыка кафедры гісторыі КПСС прыродазнаўчых факультэтаў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна П. Зялінскага «Палітычная работа КПЗБ у масах».

У дакладах, паведамленнях, а таксама ў выступленнях былых членаў КПЗУ гаварылася аб тым, як у надзвычайных умовах падполля і тэрору акупацыйных улад камуністы Заходняй Украіны і Заходняй Беларусі неслі ў гушчыню народных мас праўду аб

Краіне Саветаў, папулярывалі ленинскую тэарэтычную спадчыну, згуртавалі вакол сябе ўсе дэмакратычныя сілы, узначалілі масавыя рэвалюцыйныя выступленні працоўных. У той жа час лёс саміх КПЗБ і КПЗУ і большасці іх членаў склаўся трагічна. У гады культуры асобы амаль усе кіраўнічы склад КПЗУ і КПЗБ, як і Кампартыі Польшчы ў цэлым, быў рэпрэсіраваны. Вельмі несправядлівай у адносінах да КПЗБ і КПЗУ была пастанова Выканкома Камінтэрна 1938 г., аб роспуску Кампартыі Польшчы, а разам з ёй КПЗУ і КПЗБ. Гэтыя рэпрэсіі прынеслі вялікую шкоду рэвалюцыйна-вызваленчаму руху працоўных Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны. Аднак нішто не змагло спыніць іх імкненне да сацыяльнага і нацыянальнага вызвалення.

З часу роспуску КПЗУ і КПЗБ іх дзейнасць замоўчвалася і фактычна не даследавалася, а калі і асвятлялася, то тэндэнцыйна. Пасля XX з'езда КПСС, калі дэлегацыі Камуністычных партый Савецкага Саюза, Польшчы, Фінляндыі, Балгарыі і Італіі аб'явілі дэкларацыю аб неабгрунтаваным роспуску кампартыі Польшчы, пачалося інтэнсіўнае даследаванне гісторыі КПЗУ і КПЗБ і іх ролі па

кіраўніцтве і арганізацыі рэвалюцыйнага руху працоўных.

Аднак у перыяд застою гэты працэс быў затарможаны. Таму грунтоўнае вывучэнне гісторыі КПЗУ і КПЗБ, публікацыя іх дакументаў і матэрыялаў з'яўляецца адным з найбольш актуальных агульных задач гісторыкаў Украіны, Беларусі і Польшчы.

Праведзеная на высокім навуковым і тэарэтычным узроўні навуковая канферэнцыя, прысвечаная 70-годдзю ўтварэння КПЗУ, дазволіла намеціць цэлы шэраг праблем, звязаных з неабходнасцю ўсебаковага вывучэння архіўных дакументаў дзяржаўных і партыйных архіваў, архіву Камінтэрна, следчых спраў на камуністаў, несправядліва рэпрэсіраваных і знішчаных у гады культуры асобы Сталіна. Канферэнцыя павінна паслужыць актыўным штуршком да глыбокага даследавання ўсіх аспектаў гісторыі КПЗУ і КПЗБ, іх гераічнага і трагічнага лёсу, а таксама гісторыі Камуністычнай партыі Польшчы.

А. МАРКЕВІЧ,
старшы выкладчык кафедры марксізму-ленинізму Львоўскай дзяржаўна-педагагічнай універсітэта імя Н. В. Лысенкі.

НЯСТОМНАСЦЬ ДУШЫ, НЯСТОМНАСЦЬ ДУМКІ

Янка Брыль. «На сцежцы — дзеці». Апавадванні, мініяцюры, эсэ. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1988

Прызнацца, даўно мяне, тады яшчэ наўнуую філфакаўку, уразіла асаблівым нейкім водарам брыльёўскае слова. Колькі год праішло, а памятаецца тое адчуванне, тая радасць, калі дасягнулася да свету, які так панадна і хораша праменіўся са старонак надзіва зграбна аформленай «Жмені сонечных промяняў». Для мяне Брыль пачаўся з гэтага. Пазней было прачытанне і таго, пра што калісьці не казалі ў школе, не параілі, не адкрылі...

І вось кніга Я. Брыля «На сцежцы — дзеці». Тут не проста лірычна-прайскіненныя ці востра-з'едлівыя мастацкія замалёўкі, бытавыя сцэнікі ці сюжэты разгорнутае апавадвання. Тут споведзь. Шчырае, калі не шкадуючы сябе, калі не баюцца паказацца праз тую споведзь чалавекам зямным, без саліднай чынасці і павучальнай мудрасці, права на якія даюць талент, слава, галды... Письменнік не баіцца быць самім сабою. Розным. Такім, калі «на душы» — і сцішнавата, і няёмка, і ўрачыста, і такім вось супярэчліва-паграбавальным, які пактуе ад горкіх успамінаў, які не ўпершыню прыходзіць да «выратавальнага вываду»: «замагача за сябе патрэбна і з самім сабою». «Няўжо-такі ў кожнага з нас, людзей, ёсць больш ды менш такога брыдкага, агіднага, няхай сабе і няшкоднага для іншых, а толькі для цябе самога, і з гэтым брыдкім, агідным лепш маўчаць, душыць яго ў сваёй памяці, несці з сабой у нябыт. З меркаванняў маральнай ахайнасці, гігіены душы».

Найпершае адчуванне, калі пачынаеш чытаць гэтую новую «жменю» даўноснах лятункаў жыцця, — адчуванне чысціні. Некранутай, першаснай, ад якой так шчасна і хораша, аж да прытоенасці дыхання, бо на сцежцы — дзеці. Такія цікавыя, такія «расмяяныя, быстрыя», «су цёплым свеце травы», «спрад і дрэў, і кветак, і «мудрай цішыні», завяўшы і думкі, і душу разумнага і ўзрушана-занепакоенага дзеда. Поўнае, адзясца, да самазабыцця (на першы погляд), растварэнне, «погружэнне» ў свет дзіцячых адчуванняў, узаемадачыненняў. І ўсё ж Брыль застаецца Брылем. Нават у такім, скажам, вузка-асабістым свеце ён можа нечакана «пракіпець» трывогай за лёс усеагульны, усечалавечы. Шчасце можа кожную хвіліну знікнуць, бо зямля, як і дзіціства, безабаронная, вольная. «Безабаронная — ад нас саміх, ад людзей!».

Пераключэнне з адной думкі на другую робіцца без усялякіх, адзясца, намаганняў. Проста і натуральна. Праз даверлівае цяпло дзіцячых рукаў нятак да чарнобыльскай трагедыі, праз фотаэдэмак «мужычка», якому ад роду ўсяго год і дзесяць месяцаў, да думкі аб праве кожнага, хто нараджаецца, — жыць, быць падключаным да «безліччых тых пакаленняў што былі, ёсць, будуць».

Я. Брыль не толькі ўдумлівы і назіральны мастак. Ён умее, як сведчыць апошняя кніга, зірнуць на сябе, сваю творчасць староннім вокам — чытача, рэцэнзента, крытыка. Убачыць і нават «падказаць» пэўныя зачэпкі. Напрыклад,

паўторнасць некаторых матываў, думак, а найболей той заўсёднай, брыльёўскай любасці да змястоўна-вялікага свету дзіціства. Дарэчы, дзіцячыя вобразы, лёсы, назіранні за адкрыццём навакольнага свету малымі — усё гэта дужа ўласціва прозе Я. Брыля. Толькі погляд на тое ж маленства іншы. Пагэтам і любасць іншая, і клопат гарчэйшы, і думка глыбейшая.

Чытанне Я. Брыля — гэта не толькі спасціжэнне свету, вострых праблем сучаснасці, захапленне брыльёўскім лірызмам, сакрацісцю слова. Гэта яшчэ і такі патрэбны сёння ўрокі сапраўднай інтэлігентнасці і далікатнасці. Чаго-чаго, а гэтых якасцей нам так адчувальна не хапае. І чалавек, і прамадству. У Брыля паняцце інтэлігентнасці — з'ява шырокая: культура творчасці, культура людскіх узаемадачыненняў, культура інтэлекту, культура ўласнага самавыхавання.

Брыльёўская інтэлігентнасць, яго чалавечая абаяльнасць праяўляюцца ва ўсім. Хоць бы ў тым, як мастак бачыць, разумее народ і расказвае пра яго жыццё, духоўную і маральную культуру, яго вострую дакладную ацэнку той ці іншай з'явы альбо сітуацыі. Вось, напрыклад, «здравенны, чарныя, упаселы» дзядзька так адзясцаў пра стан калгаснай дарогі, што і письменніку якому не грэх павучыцца такой выразнасці і вобразнасці: «Пакуль да праўлення калгаса ад нашай брыгады даедзеш — можна кажу зубамі наклапаць». Зноў, як і ў «Ніжніх Байдунах», позірк мастака скіроўваецца на такую зайздросную якасць народа, як здаровы, гаючы смех. Няхай салены, няхай грубаваты, але такі шчыры, такі праўдзівы. І гэтую якасць мастак вылучае асабліва. Як выключную, істотную ў народным абліччы, характары.

Сам мастак смяецца гэтак жа трапна, па-народнаму. І смех гэты не шакіруе, не здаецца грубым ці абразлівым. Нагадаем нечаканае супастаўленне «найпразаічнейшага «отхожого места» (Л. Толстой) і сучаснага новага сельскага з раскошнай шмільдай «Товары повседневногo спроса». І ў згаданым артыкуле рускага класіка, і ў мініяцюры Я. Брыля паняцці збліжаюцца: і ў адным, і ў другім выпадку — гэта сапраўды толькі знак, што гадзіць можна вакол «места», дзе і як хочаш. «Дык вось навокал новага, тыповага сельмага на ўзгорачку «повседневно» п'юць ды п'юць, ужо не чаркамі, не шклянкамі — бутэлкамі. «Золотая осень», «Лучистое», «Популярное» і іншую недарагу, такую ж паэтычную атруту».

А гэта ж сельмаг, што здадзек упрыгожвае вёску, а наша вёска — толькі часцінка нашага свету...

Што тут рабіць? Так я пісаў яшчэ ў 1976-м, і гэта ў мяне з высакароднай цяпласцю вымалася з кнігі, як недастаткова «лучистое» ў асвятленні нашага жыцця і залішне «популярнае» ў маім абагульненні».

Заўважым, для Брыля дужа істотна і характэрна думка «пра інтэлігентнасць падачы самага бруднага, жажлівага. Без грубага натуралізму». І не толькі думка. Але і ў сваёй

мастакоўскай практыцы кіравання менавіта гэтым. З кнігі «На сцежцы — дзеці» відаць, як балюча ўражае пісьменніка ўсялякая адсутнасць далікатнасці, унутранай культуры ў тых, хто па абавязку сваёй дзейнасці павінен несці гэтую культуру. Там жа, дзе даводзіцца сутыкацца з душэўнай глухатой і эстэтычнай слепаццю каліялітаратурных «жыхароў», Я. Брыль карэктна-сурова і бязлітасна-іранічна. «Свежааблаўрэчаны паэт выступае на ўрачыстым сходзе з вершамі. Адзіна на ўсю вялізную сцэну. Крычыць, размахвае. Аэробіка ў мікрафон».

Зусім іншы Брыль, калі размова ідзе пра сапраўднае ў жыцці, у літаратуры, у канкрэтным чалавеку. Асаблівай гаворкі і ўвагі заслугоўвае, прынамсі, размова пісьменніка пра «хлеб надзеяны», раздзел, у якім высвечваюцца праблемы сучаснага літаратурнага жыцця, літаратурнай творчасці. Каб сказаць пра не заўсёды апраўданую тэндэнцыю беларускай прозы да шматстаронкавай ваяжасці, да слоўнай гігантаніі, Брылю спатрэбілася ўсяго 6 радкоў, — канкрэтна-зрокавае, аб'ёмнае параўнанне буйнагабарытнага рамана з вялізнай пустой фанернай тарай ад запалкаў. Дарэчы, знішчальная крытыка не толькі ў адрас самой «скараспела надзымутай эпікі», але і той, з важнай мінай крытыкі, якая ўсяго толькі маніпулюе слоўнымі паняццямі, вызначае не сапраўднае, што на доўгі час, не тлумачыць вартасную сутнасць мастацкай з'явы, а скіроўвае ўвагу сваю (і чытача таксама) на ўяўную значнасць бліжэйшага да «місьці» дзесятка майстроў. Выдаткуе ім пісьменнік поўнай і шчодрой мерай. Хоць бы вось так: «Усё лета ў вёсцы прасядзеў, на дачы. Прыехаў, пытаюся, як тут ды што. Цуду не адбылося, нішто нічога геніяльнага не напісаў!»

І рогоча сшысенка. А тут жа і падтэкст: можна і надалей быць упэўненым, што лепшага за цябе, дзікуй богу, няма!» Якая канцэнтрацыя пачуццяў у гэтым сапраўды мініяцюрным (па аб'ёме) запісе!

Аднолькава трапна, дакладна, вобразна сказана і пра хвалюючую радасць жыцця, адчування красы навакольнага свету, прыроды, і пра маральную аптлусцеласць, духоўную недадзясца і спустошанасць тых, хто ўмее так сыта пасвіцца каля літаратуры, мастацтва, каля пасады. Мабыць, цяжка больш дакладна сказаць пра тую ж самую пасаду ў вяршыню. У Я. Брыля — гэта проста «вільчык кар'еры». Усё тут сшылося. І вышыня, і няпэўнасць, няўстойлівасць. На вільчыку ўтрымацца няпроста. А калі і лянецца даўдзясца, то на злом галавы, уніз...

А якой жа скрухай і болем, гаркотай дыхае кожнае слова пра сапраўды таленавітых, якіх абдзялілі ды і зараз яшчэ абдзяляюць і ўвагай, і звычайнай зчлівасцю: «...многа, мноства добрых, сумленных, патрэбных праце, церпіць, як вінавата ў нечым, атоўмліваючы што-небудзь удагон... Няўжо такое было і будзе заўсёды?» Якраз кніга Я. Брыля і вызначаеца сваім глыбінным гуманістычным зместам. У ёй — і памяць удзячная, і захапленне

шчырае, і паклон зямны, і маштаб думкі ўсялюдскі... Імёны, прозвішчы... Творы... Найбольш часта згадваецца імя У. Караткевіча. Нечакана ці па нейкай асацыяцыі, а то і проста ад патрэбы выказацца, калі больш трываць, насіць толькі ў сабе тую балючую і радасна-вількую памяць немагчыма. І тады ўспамінаецца многае. Пражытае і перажытае разам, у паездках па Беларусі, у бяссонных роздумках і спрэчках. Гэта і ў асобных мініяцюрах, і ў цудоўным эсэ «Наш Караткевіч».

Уражае тут Я. Брыль не толькі здольнасцю вызначыць сапраўднае, не толькі дасканаласцю мастацкага густу, але і надзвычайнай дасведчанасцю, магутным інтэлектам. Чытаць такія кнігі — гэта не толькі захапленне мажлівасцямі мастацкага слова. Гэта яшчэ і атрымліваецца вялікую асалоду мець сваім суразмоўнікам чалавека, дыяпазон чытацкіх інтарэсаў якога незвычайна шырокі: ад «ташковай» кнігі для дзяцей да сусветна вядомай класікі: назаўсёды Талстой, Чэхаў, Дастаўскі, дасканалы вядомы мастак польскай літаратуры з усёй складанасцю яе ўзаемадачыненняў з беларускай культурай, беларускай гісторыяй. Тут і роздум над пакутным лёсам створаных мастакамі, вучонымі кніг. Прыклад таму — «Гісторыя беларускай літаратуры» М. Гарэцкага. «І гэтая кніжка, месца якое ў музеі або ў бібліятэцы, трапіла да мяне з гарышча яшчэ аднаго чытальніка ды будзкі роднай думкі, вясковага настаўніка, які нядаўна памёр». Не толькі пагаджаешся з думкай, што «так трэба пісаць гісторыю роднай літаратуры», як М. Гарэцкі, але практычнаеш нашу неабачлівасць, нашу абыякавасць ці проста недасведчанасць, калі да гэтай пары не можам распарадзіцца як трэба такой спадчынай.

Выразна адчуваецца і думка аб неабходнасці для чалавека, калі ён хоча звацца інтэлігентам, пастаяннага імкнення да самаадукацыі. Праўдзіва і слушна гучыць выказванне пісьменніка адносна нашай адукаванасці: «Закончыць які-небудзь філфак, журфак і лічыць, што ты ўжо адукаваны на ўсё жыццё».

У кнізе «На сцежцы — дзеці» мастак умее знайсці такое выразнае, трапнае слова, што з'ява паўстае ярка, акрэслена, з абавязковым выяўленнем аўтарскай пазіцыі — маральнай, эстэтычнай, грамадзянскай. Вось шчыльна пастаўленыя, нібы тыя паперкі, словы «беласнежна, белабырава, сонечна», якія ствараюць настрой некранутай яшчэ чысціні прыжасці. Глыбока западае ў душу вобраз маленькага дрэўца-парастка «з далонькамі зялёнай радасці, новых лістоў», якіх кранаецца маленькая далонька хлапчаны з пустышкай. Але калі маеш справу са словам такога мастака, як Я. Брыль, то кідаецца ў вочы і самая нязначная недакладнасць. У прыватнасці, давалася спатыкнуцца на сённяшнім распаўсюджана-лаянкавым — «задрываны». І гэта сказана пра чалавека, лёс якога наводзіць мастак на думку пра сучасную праблему азвэрзасці ў яе «глобальнасці ды касмічнасці». Отрачвае ад гэтай «задрыванасці» вобраз. Чамусьці ніяк не ўспрымалася на слых і «сухарнае пахрупанне прымерзлай зямлі на шырокай аўтамабільнай каляіне».

І яшчэ. Многае ў кнізе Брыля афарбавана элагічна-шчырым роздумам. І ўсё ж ад кнігі «На сцежцы — дзеці» ідзе такая радасць, такая свежасць адчування, што не хочаш ні разуумаць, ні душой успрымаць гэтыя праявіліва-балючыя аданакі неваротнасці часу, імкліваці чалавечага жыцця.

Тамара НУЖДЗІНА.
г. Мазыр.

НА АДНЫМ з пленумаў НСП БССР у выступленні К. Шэрмана прагучала крытыка ў адрас Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута замежных моў [«ЛіМ» 23.XII.1988 г.]. Прамоўца гаварыў аб тым, што, рыхтуючы кадры, гэтая навучальная ўстанова не ўлічвае нацыянальную спецыфіку рэспублікі. Крытычныя закіды з'яўляліся ў прэсе — не толькі рэспубліканскай, але і агульнасаюзнай — і раней (з 1983 года), аднак адміністрацыя інстытута адмоўчалася. Сёлета ж, у лютым, прарэктар па навуковай частцы інстытута замежных моў Галіна Пятроўна Багуслаская і сакратар партыйнай арганізацыі Віктар Фёдаравіч Балакіраў запрасілі на гутарку паэта і перакладчыка К. Шэрмана, старшыню камісіі па выкладанні беларускай мовы і літаратуры ў школе пры СП БССР Б. Сачанку і карэспандэнта «ЛіМа».

Пазней у рэдакцыю прыйшоў ліст, у якім адміністрацыя ІЗМ інфармавала аб становішчы беларускай мовы ў гэтай ВНУ. «Курс беларускай мовы быў уведзены ў вучэбныя планы ўсіх факультэтаў па рашэнні савета інстытута яшчэ ў 1970 годзе. Па новых вучэбных планах на вывучэнне беларускай мовы і літаратуры адводзіцца 120 гадзін», — паведамлялася ў лісце. Аднак, паводле правэркі Міністэрства народнай адукацыі, аказалася, што з іх толькі 36 аўдыторных. Галіна Пятроўна растлумачыла, што па плане 40—50 гадзін па ўсіх прадметах адводзіцца на самастойную працу. Але выходзіць, што ў дачыненні да роднай мовы гэты паказчык узрос да 70%.

Далей у лісце гаварылася, што з 1988/89 навучальнага года ўведзены спецыяльныя курсы па гісторыі сусветнай культуры і мастацтва, дзе ёсць раздзелы, прысвечаныя Беларусі, што студэнты пішуць рэфераты, курсавыя і дыпломныя работы па пытаннях развіцця беларускай літаратуры, беларускай мовы, робяць пераклады з замежных моў на беларускую; што для студэнтаў перакладчыцкага факультэта ўведзены спецыяльныя «Праблемы мастацкага перакладу»; што ў інстытуце створаны творчыя калектывы, якія працуюць над складаннем іншамоўна-руска-беларускіх [нямецка-руска-беларускі слоўнік ужо выйшаў з друку] і іншых беларуска-замежнамоўных слоўнікаў. Згадваліся таксама разнастайныя формы прапаганды беларускай культуры, у прыватнасці, вечары, сустрэчы з пісьменнікамі, чытацкія канферэнцыі, экскурсіі па гістарычных мясцінах Беларусі і інш. У заключэнне паведамлялася, што на кафедрах абмяркоўваюцца прапановы па ўмацаванні двухмоўя ў навучальна-выхаваўчым працэсе. Мерапрыемствы па выкананні рашэння калегіі Міністэрства народнай адукацыі па пытаннях двухмоўя будуць абмяркоўвацца і зацвяр-

Чытаючы часопісы
**Адрас другі,
не апошні...**

Летась часопіс «Беларуская мова і літаратура ў школе» адзіна са сваіх нумароў прысвядзі педагогам Слонімішчыны, расказаўшы, як шмат робіцца ў горадзе і раёне па прапагандзе беларускай мовы і літаратуры, далучэнню школьнікаў да чароўнага матчынага слова. Называліся канкрэтныя адрасы ініцыятывы, расказвалася пра лепшы настаўнікаў, прыводзіліся метадычныя распрацоўкі іх лепшых урокаў.

Пасля знаёмства з нумарам падумалася: а ёсць жа ў рэспубліцы і іншыя раёны, дзе, як на Слонімішчыне, гэтансама ўважна

джацца на бліжэйшым пасяджэнні савета інстытута.

На такой аптымістычнай ноче заканчваўся ліст. Аднак, думаецца, ёсць падставы, каб трымацца за стан роднай мовы ў гэтай ВНУ (як і ў некаторых іншых).

27 верасня 1988 года Бюро ЦК КПБ прыняло пастанову «Асноўныя мерапрыемствы па далейшым развіцці народнай асветы ў Беларускай ССР», якая была адобрана X пленумам ЦК КПБ і якая непасрэдна тычыцца стану выкладання беларускай мовы ў сярэдніх, спецыяльных

гучала так: «А мы і не заметлі, што вы гаворылі по-беларуску». Не заўважаюць гэтага і дзеці, г. зн. маю беларускую мову яны ўспрымаюць як нешта звычайнае і натуральнае. Апрача таго, мы з калегам рыхтуемся да працы ў тых, пакуль што двух беларускіх класах, якія створаны ў нашай школе: склалі іспанска-беларускі слоўнік (каля трох тысяч слоў), даведнік няправільных дзеясловаў і г. д. Я сказаў аб тым не дзеля пахвальбы, а дзеля таго, каб папярэдзіць такое моднае зараз пытанне: «А ты

5. І самае галоўнае: надаць беларускай мове статус дзяржаўнай, іначай усе пастановы і рашэнні, якія б мудрыя яны ні былі, будуць залежыць ад энтузіязму выкладчыкаў і сімпатый ці антыпатыі кіраўнікоў.

Алесь АСТАШОНАК,
рэдактар-перакладчык часопіса
«Крыніца» («Роднік»):

— Скончыў у 1976 г. французскае аддзяленне перакладчыцкага факультэта (другая мова — англійская). Выкладчы-

краін, а што мы маглі раска-заць там, за мяжою, да якой нас рыхтавалі, пра сваю Беларусь?

Шляхі ўдасканалення? Справу трэба пачынаць з кропкі адліку са знакам «мінус». Паступова інстытут павінен стаць беларускім — і па назве, і па сутнасці. А то ж ён прыкладае магутныя намаганні да забойства беларускае школы: выпускнікі едуць у вёску, а хто з іх выкладае па-беларуску?

Трэба быць больш адказнымі перад сваімі выпускнікамі і сваім народам.

Лявон БАРШЧЭУСКІ,
старшы выкладчык кафедры замежных моў Наваполацкага політэхнічнага інстытута:

— Я скончыў інстытут у 1980 годзе, а потым яшчэ тры гады (з 1984 па 1987) вучыўся ў аспірантуры. Калі я быў студэнтам, родную мову на нашым факультэце нямецкай мовы не выкладалі. Быў толькі кароткі курс (30 гадзін плюс залік) беларускай літаратуры на другім годзе навучання. На працягу апошніх трох-пяці год у інстытуце ішло паслядоўнае скарачэнне гадзін на выкладанне замежных моў, бо скарачалася агульная колькасць абавязковых аўдыторных заняткаў у тыдзень (згодна з рэфармамі сярэдняй і вышэйшай школы). Таму, відаць, на сённяшні дзень тыя 120 гадзін беларускай мовы ў інстытуце — не так ужо і мала.

Сказаць па шчырасці, з кім бы я ні размаўляў з былых выпускнікоў-беларусаў нашага інстытута, практычна ўсе могуць гаварыць па-беларуску на даволі прыстойным узроўні. Тут, напэўна, няма таго псіхалагічнага бар'ера, які існуе ў многіх іншых людзей, бо чалавек, які ведае як мінімум дзве замежныя мовы, усё-такі лічыць трохі ганебным не ўмець выказацца па-беларуску. Іншая справа, што служыць у гэтым прыкладам для іншых могуць толькі адзікі.

Наўрад ці рэальна павялічыць колькасць гэтых гадзін, і не гэта, на маю думку, галоўнае. Трэба, на мой погляд, пашырыць прысутнасць беларускай мовы ў інстытуце ў іншых аспектах. Гэта і вядзенне хоць бы часткі дакументацыі па-беларуску, і беларускі нацэнны друк, і наданне «беларускага ўхілу» працы факультэта грамадскіх прафесій (здаецца, тут стварэнне гэтых умоў ужо створаны беларускі фальклорны ансамбль), а таксама студэнцкага клуба. Самае галоўнае ж, на мой погляд, — гэта чытанне некаторых курсаў грамадскіх дысцыплін і прадметаў псіхалага-педагагічнага цыкла па-беларуску. Гэтае пытанне можна вырашыць у самых бліжэйшых гадах. Я ўпэўнены, напрыклад, што хоць сёння могуць пачаць выкладаць па-беларуску марксісцка-ленінскую філасофію дацэнт І. П. Шпадарук, старшы вык-

ладчык В. М. Кручкоў, знойдуча тут адпаведныя кадры і па іншых прадметах, пра якія я казаў. Але зацікаўленасць у вырашэнні гэтага пытання павінна быць рэальна праяўлена на ўзроўні рэспубліканскага кіраўніцтва.

Уладзімір КОЛАС,
рэжысёр кінастудыі
«Беларусьфільм»:

— У інстытуце замежных моў я вучыўся з 1968 па 1973 год. Памятаю, што пры заканчэнні інстытута паехаць у любую афрыканскую вёску лічылася куды больш прэстыжным, чым атрымаць размеркаванне ў вёску ці нават горад Беларусі. У гэтым няма нічога дзіўнага, калі ўлічваць, што плацяць спецыялісту ў Афрыцы ледзь не ў дзесяць разоў больш, чым настаўніку ці перакладчыку на Беларусі.

Кажуць, што сёння справу ў інстытуце замежных моў вырашаюць «адміністрацыйным» шляхам: каб забяспечыць рэспубліку «нацыянальнымі кадрамі», — не размяркоўваюць выпускнікоў за мяжу. Але як будзе паводзіць сябе такі «нацыянальны кадр», калі, часцей за ўсё насуперак сваёй волі, апынецца недзе ў беларускай вёсцы? Як паўплывае на маладыя душы сваіх гадванцаў? Зразумела, усё будзе залежаць у першую чаргу ад асобы маладога настаўніка. Але вучоба ў інстытуце развіццю нацыянальнай самасвядомасці, на мой погляд, не спрыяе. Беларускае мову і літаратуру за тых гадзін, што адводзяцца на іх па праграме, можна вывучыць толькі павярхоўна, фармальна. Да таго ж, ніводнай гадзіны не выдаткоўваецца на вывучэнне гісторыі Беларусі, яе культуры.

Зразумела, нельга вінаваціць кіраўніцтва інстытута за агульнае становішча, у якім апынулася наша мова, наша культура. Але ў інстытуце, на маю думку, вырашыць праблему можна проста: дадаць беларускай мове тую колькасць гадзін, якую выдаткуюць тут на рускую мову, увесці курс географіі, гісторыі і культуры Беларусі — па прыкладзе таго, як выкладаюць у інстытуце географію, гісторыю і культуру замежнай краіны, мову якой вывучаюць студэнты. Гэта было б лагічна і справядліва.

Прымаючы такія рашэнні, неабходна ўлічваць агульную моўную сітуацыю. І таму «моўныя рэформы» ў інстытуце ёсць сэнс праводзіць адначасова з комплексам мер па выпраўленні агульнага становішча з роднай мовай на Беларусі, першай з якіх павінна стаць прыняцце Закона аб дзяржаўнасці беларускай мовы.

Думаецца, што адказы, якія мы змясцілі, будуць цікавыя не толькі адміністрацыі і выкладчыкам інстытута, але і ўсім чытачам «ЛіМаста».

Галіна ТЫЧКА.

Гэта нам не выкладгалі?

і вышэйшых навучальных устаноў рэспублікі. Ды, на жаль, з 15 сталічных ВНУ пасля ўсіх пастановаў на сённяшні дзень павярнуліся тварам да роднай мовы толькі 3—4. Гэта, у прыватнасці, тэатральна-мастацкі, тэхналагічны і педагагічны інстытуты.

Віна ў гэтым, відаць, не толькі Міністэрства народнай адукацыі БССР, іншых вышэйшых інстанцый. Заўважаецца і нежаданне «знізу» — у рэктаратах і дэканатах — далучыцца да перабудовы ў галіне моўнай палітыкі. Нават без спецыяльных дазваляў, інструкцый, без змены вучэбных праграм і планаў можна было б чытаць курсы грамадскіх дысцыплін па роднай мове, па-беларуску афармляць калідоры і аўдыторыі ВНУ. На жаль, і гэтага няма.

Мы вырашылі звярнуцца да выпускнікоў Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута замежных моў, якія працуюць на ніве народнай асветы і культуры з наступным пытаннем: якія шляхі ўдасканалення сістэмы навучання ў інстытуце бачыце вы, каб тут сапраўды рыхтаваліся высокапрафесійныя кадры з арыентацыяй на патрэбы рэспублікі? Вось іх адказы.

Якуб ЛАПАТКА,
настаўнік іспанскай мовы СШ № 5
г. Наваполацка:

— Спачатку пра сябе. З 1988 года я вяду ўсе тлумачэнні і пераклады ў чацвёртым класе толькі на беларускую мову. І трэба сказаць, што нікага «непераадольнага моўнага бар'ера», які так палюхае праціўнікаў беларусізацыі, не ўзімае. На ўроках у гэтым класе было шмат наведвальнікаў — і бацькі, і адміністрацыя, а высьнова-

сам што зрабіў для беларускай мовы, апрача балбатні? Але, на жаль, заслугі інстытута замежных моў у тым няма ніякай, бо я пачынаў вучыцца на перакладчыцкім аддзяленні (тады яшчэ аддзяленні, а не факультэце), дзе беларускую мову не вывучалі зусім.

На мой погляд, у інстытуце замежных моў становішча можна выправіць такім чынам:

1. Афіцыйная статыстыка дае пэўны працэнт беларускіх школ у рэспубліцы. Значыць, прадугледзець адпаведны працэнт беларускамоўных выпускнікоў пры прыёме ў інстытут.

2. Забяспечыць выкладанне агульнаадукацыйных прадметаў (гісторыя КПСС, навуковы атэізм і г. д.) на беларускай мове. Гэта цалкам рэальна, бо пераважную большасць выкладчыкаў складаюць людзі, якія ведаюць беларускую мову. Спасылкі на моўны бар'ер у інстытуце, дзе сабраныя самыя здольныя да моў людзі, гучаць проста недарэчна.

3. За пяць гадоў перавесці выкладанне замежных моў на беларускую аснову, бо калі за гэты час можна падрыхтаваць знаўцаў іспанскай, нямецкай, англійскай і французскай моў, то беларускую мову можна вывучыць і за больш кароткі тэрмін. Ажыццяўляць такі пераход павінны выкладчыкі інстытута, з дапамогай студэнтаў, ствараючы распрацоўкі ўрокаў, тэм, складаючы тэматычныя і агульналексічныя слоўнікі. Для студэнтаў гэта была б добрая і карысная навуковая практыка.

4. Даплачваць выкладчыкам, якія будуць чытаць свае прадметы па-беларуску, скажам, 20—25 працэнтаў ад стаўкі, таму што без матэрыяльнага стымула тут не абыйдзецца.

ца роднай мовы вельмі добрая была, але што яна магла зрабіць, па руках і нагах звязаная праграмаю і агульным стаўленнем да свайго прадмета?

Не ў інстытуце нараджалася бяда. Але варта сказаць пра дух, што панавала ў ім. Пад час вучобы ў інстытуце дайшла да скону ў нашых душах не толькі беларускасць, але нават і славянскасць. Свецкая літаратура выкладалася фармальна. Чыталі мы спрэс заходнюю прозу. З астатняга памятаю: хадзілі па руках «Один день из жизни Ивана Денисовича» А. Салжаніцына, «Рэквіем» Г. Ахматавай, англійскія і французскія тэксты «Доктора Жывага» Б. Пастарнака і «Лаліты» У. Набокова. Неяк убачыў у сябра «Хрыстос прызямліўся ў Гародні» У. Караткевіча і «Новомировское» выданне «Мёртвым не баліць» В. Быкава. Нас выхоўвалі іншым чынам — найпільнейшым наглядом — даўжынёй валасоў і шырынёю штаноў, за самым дробным праяўленнем «вальнадумства». М'яне дагэтуль не пакідае ўражанне, што я скончыў нейкія закансерваныя пансіянат, пасля якога мы ўсе мусілі стаць як мінімум перакладчыкамі ў консульствах, паліцэставах, ААН і ЮНЕСКА — гэтак рупіліся пра нашу добранадзейнасць і бездакорны знешні выгляд пад «клерка прыстойнай установы». Праўда, замежныя мовы выкладалі вельмі добра.

З усіх магчымых курсаў перакладу выкладалі сур'ёзна толькі адзін — грамадска-палітычны. Курс тэхнічнага быў сфармалізаваны дашчэнту. Пра пераклад мастацкі — ані слова. Мы вывучалі гісторыю, географію, літаратуру замежных

ставяцца да ўсяго, што тычыцца зберажэння нацыянальных традыцый, прапаганды іх. Сапраўды — ёсць. І ў гэтым пераходнае нядаўні, красавіцкі нумар «Беларускай мовы і літаратуры ў школе» за сёлетні год. Амаль увесь ён прысвечаны працы метадычны кабінет, а набыткі многіх настаўнікаў роднай мовы і літаратуры варты не толькі ўхвалы, але і пераймання. Узнагароджанне раёна пераходным Чырвоным сцягам Міністэрства народнай адукацыі БССР і галіновага прафсаюза — вынік сапраўды творчай працы людзей, аб'яднаных адзіствам задам і клопатаў, людзей, што даюць — гэта зусім не гучныя словы — аб будучым нацыі.

Сярод іх Аляксандр Пятровіч Выбаранец, выкладчык роднай мовы і літаратуры з Лемяшэвіцкай сярэдняй школы і адначасова лентар Брэсцкага інстытута ўдасканалення настаўнікаў. Пра яго хораша расказвае ў нарысе «Яго лёс, яго прызнанне» І. Паўлава. Аднак прывабны воблік А. Выбаранца, як педагога, што мысліць творча, дзейнічае па-дзяржаўнаму, яшчэ больш раскрываецца, калі знаёмішся з яго распрацоўкамі «Урок-праектантэрыя» па творчасці П. Панчанкі». Як умела падыхо-

дзіць настаўнік да вывучэння творчасці аднаго з самых цікавых сучасных савецкіх паэтаў, як мэтанаіравана і настольліва прывівае ў дзіцяч любіць да яе!

А ўзяць вопыт Івана Іосіфавіча Калашы. Ён працуе ў Пінскай сярэдняй школе імя Якуба Коласа. Як відаць з яго выступлення ў часопісе «Захаваць у памяці народа», педагог не толькі дбайна ставіцца да прапаганды творчасці народнага песняра, але і да іншых значных набыткаў беларускай літаратуры.

Чытач мае магчымасць пазнаёміцца таксама з вопытам Марфы Аляксандраўны Аляхновіч, Ганны Пятроўны Пасевіч, Ірыны Ільінічы Ракс і іншых настаўнікаў.

І, вядома ж, добра, што ў гэтым нумары, як і ў папярэдніх, змястоўным атрымаўся раздзел «Культура Беларусі». Матэрыялы яго таксама прывязаны да Піншчыны. Гэта і артыкул М. Раманюка «Народныя касцюмы Піншчыны», і своеасаблівы экскурс у мінулае беларускага дойлідства, зроблены А. Кулагіным — «Пінск — архітэктурны запаведнік».

Пра культурныя традыцыі на Піншчыне расказваецца і ў артыкуле А. Кірыновіча «А. Блок і Палессе». Прыводзяцца ціка-

выя факты, назіранні, абагульненні. Праўда тут ўзімае пытанне, чаму аўтар усё, што тычыцца ўзвешвання паміж Аляксандра Блока на Піншчыне звязвае з іменем маскоўскага журналіста Г. Блюміна? Да Г. Блюміна шмат зрабіў ураджэнцаў Лунінецкага раёна М. Калініковіч. Не так даўно ён прыняты ў члены Саюза пісьмennisнаў ССССР. А яшчэ ў 1985 годзе М. Калініковіч выпусціў у выдавецтве «Мастацкая літаратура» кнігу «Палескія дні Аляксандра Блока», а яшчэ раней, у канцы 70-х гадоў, з'явіліся яго першыя публікацыі, у тым ліку ў часопісе «Нёман», штотыднёвіку «Літаратурная Россия».

... Выпуск такіх нумароў трэба толькі вітаць. Справа гэта і своечасовая і неабходная. Дзякуючы намаганням партыйных органаў, грамадскасці, Міністэрства народнай адукацыі на чале з М. І. Дземчэком сёння робіцца нягале, каб да беларускай мовы далучалася як мага большая колькасць людзей. Але ўсё пачынаецца са школы. І першы яе вопыт у гэтым кірунку варты самай актыўнай і мэтанаіраванай падтрымкі. І таму спадзяёмся, што такі тэматычны нумар «Беларускай мовы і літаратуры...» не апошні.

НАШ АГЛЯДАЛЬНІК.

БУНТАРНЫ ВОБЛІК КАЛІНОЎСКАГА

У пачатку лістапада мінулага года ўвагу шматлікіх наведвальнікаў выставачнай залы Аб'яднаных дзяржаўных літаратурных музеяў г. Мінска прыцягнула экспазіцыя твораў жывапісу, графікі, эскібрысаў, скульптуры і медальернага мастацтва за каленцыі А. Белага, прысвечаная 150-годдзю з дня нараджэння Кастуся Каліноўскага і 125-годдзю з дня яго гераічнай гібелі.

Цяпер каталог «Кастусь Каліноўскі і студзеньскае паўстанне 1863 года на Беларусі» выйшаў паўторным выданнем, прытым у пашыраным выглядзе. Змешчаны рэпрадукцыі звыш 120 твораў. Ва ўступным артыкуле А. Белы падрабязна расказвае пра найбольш значныя творы беларускіх мастакоў, прысвечаныя К. Каліноўскаму і паўстанню, якім ён кіраваў.

СВЕДЧАЦЬ ДОКУМЕНТЫ

У выдавецтве «Беларусь» апошнім часам выйшаў шэраг зборнікаў дакументаў і матэрыялаў, падрыхтаваных інстытутам гісторыі партыі пры ЦК КПБ, якія расказваюць аб барацьбе беларускага народа з нямецка-фашысцкімі захопнікамі. Нядаўна выйшла чарговая кніжка з гэтай серыі — «Камсамол Беларусі ў Вялікай Айчыннай вайне». У зборнік уключаны дакументы і матэрыялы, што адлюстроўваюць шматгранную дзейнасць камсамольскай арганізацыі Беларусі ў час вайны. Яны ўяўляюць цікавасць

не толькі для гісторыкаў, але і для шырокай грамадскасці, асабліва для маладога пакалення. У шырокі ўжытак удзяцца звесткі, дагэтуль схаваныя ў партыйных і дзяржаўных архівах і нідзе не апублікаваныя. Увайшлі ў кнігу і матэрыялы з ваеннага і пасляваеннага друку, якія сёння сталі ўжо бібліяграфічнай рэдкасцю. Ёсць у зборніку імлянны і географічны паказальнікі, па меры неабходнасці прыведзены каментарыі да некаторых публікацый.

С. ВІРЗОУСКІ.

Таццяна КАРШУКОВА

Таццяна Каршукова нарадзілася ў 1965 годзе ў Гомелі. Пасля заканчэння Мінскага інстытута культуры працуе бібліятэкарам Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна. Першыя свае вершы надрукавала ў газеце «Чырвоная змена». Сёння штотыднёвік знаёміць сваіх чытачоў з новымі яе вершамі.

Муляжы

Ты нікому, ты нікому не кажы,
Што на тварах
Заўважаеш муляжы,
Што не першы заўважаеш ужо год
Робленых усмешак карагод.
Ды і вочы
Могучь бліснуць,
Як нажы,
Бо таксама,
Бо таксама... муляжы!

Маці загінуўшага ў Афганістане

Ей часта сніцца гэты сон:
Сыноч сыходзіць на перон...
Шумяць вакзальныя бярозы,
І не хавае маці слёзы,
Целуе сына моцна ў губы:
«Ты назусім, сыночак любы?!»
А сын — маўчыць. У смутку вочы:
Сказаць баіцца ці не хоча?
...Ей часта сніцца гэты сон.
Маўклівы сын.
Пусты перон.

Размоў пустыя тыражы...
Не веру, што іх нехта хоча.
Патрэбна часам даражыць,
Мець мату і да маты крочыць.

А калі справа не ідзе,
Калі бяздзейнасць, як атрута?
Даверся працы ў грамадзе,
Парві хутчэй ляюты пуга...

Каб аніхто не змог з цябе
Пакліць пагардліва, зняпаку:
«Вось думаў — сябра ў барацьбе,
А маю — балаболку-цацку».

Куропаты

Мы ведаем, чые ахвяры...
Мы ведаем, хто вінаваты...
Глядзяць на нас з нябёсаў твары
Тых, хто забіты ў Куропатах.

І боль на тварах, і здзіўленне:
Як гэткае ў жыцці магчыма?
...Праверце ж вы сваё сумленне
Іх шматпакутнымі вачыма.

З жыццём адна ў мяне мова —
Я з ёй і ў радасці, і ў скрусе:
Каб не памерла мая мова,
Заўжды гучала ў Беларусі.

З гадамі мы мудрэй, смялей:
Няма тых песняў, як калісьці,
Што нам «...жыць стала веселей»...
Бадзёрыцца з якой карысці?

Але ж і песняў, каб да слёз
Кранала чыстае сумленне,
Шчэ вецер праўды не прынёс
Разгубленаму пакаленню.

На лузе

Мае удачы і няўдачы —
Каму патрэбны гэты тлум?
Тут — подых ветрыка гарачы,
Тут — пчолак звонкае «зум-зум»...

І кветкі млеюць у знямозе,
І ўсё жывое, нібы ў сне,
...Яшчэ не скоро прыйдзе восень,
А лета светлае міне.

І адкрыццё і навіна:
Трывога ў сэрцы, хваляванне...
Ці ж не прыйшла мая пара?
Ці не прыйшло маё каханне?

З якой пшчотаю лаўлю
І спеў ракі, і лесу гукі,
І ўсё на свеце я люблю,
І лашчаць кветкі мае рукі...

Славамір АДАМОВІЧ

Славамір Адамовіч нарадзіўся ў 1962 годзе на станцыі Унежма Анежскага раёна Архангельскай вобласці. Скончыў Свірскае СПТВ-17. Працаваў на чыгунцы, трактарыстам на цаліне, свідравальшчыкам на заводзе імя Кірава ў Мінску. Цяпер — студэнт тэацыя курса філалагічнага факультэта БДУ імя У. І. Леніна. Сябра таварыства маладых літаратараў «Тутэйшыя». Друкаваўся ў часопісе «Маладосць», газеце «Чырвоная змена», штотыднёвіку «Ніва».

Заўтра

Заўтра зноў уставаць
І кудысьці спяшацца,
І пра нешта казаць,
І аб чымсьці спрачацца.

Заўтра зноў да людзей,
Зноў глядзець ім у вочы,

У 1916 ГОДЗЕ армія генерала Брусілава заняла Галічыну. Настаўніца Шубярціўна паклікала Івана Шынкарука ў школу. У Піліпаўку прыйшоў неспадзяваны і доўгачаканы спакой. Ведалі людзі, а тым больш Іван, што да канца вайны яшчэ надта далёка, ніхто не мог угадаць, калі яна скончыцца. У Еўропе немцы штурмавалі французскую цвярдню Вердэн, у Італіі ішлі баі пад П'яваю, аўстрыйскія войскі акружалі Бухарэст, і сцякаў крывёю легіён Украінскіх Січавых Стральцоў у складзе корпуса генерала Гофмана пад Залатою Ліпаю.

хто паспее на пагарэлішчы пабудавачы свой дом, а хто, прыспаны і абакрадзены, прагнецца ў агні? Парэды не меў ні ад кога. Брат Міхайла недзе ваюе ў легіёне Украінскіх Січавых Стральцоў, а можа, да гэтага часу ўжо і загінуў? Бацька і маці гібеюць, не раўнуючы што краты, якія жывяцца крошкаю хлеба, каб з голаду не памерці. Настаўніца Шубярціўна нічога не хоча ведаць апрача таго, што дзяцей трэба вучыць грамаце і розуму гэтаксама, як

адно часта праседжаў у яго вечарамі, дзелячы агульную тугу і трывогу, і здзіўляўся, як бяда выроўнівае людзей. Дзе ж бы гэта некалі сядзеў ганарысты Шапцячок за адным сталом з сынам най-апошняга піліпаўскага бедняка пры святле каганца за печанаю ў лупінах бульбаю з часнаковымі зубкамі? Адночы вечарам Іван застаў у войтавай святліцы незнаёмага чалавека, які ляжаў на ложку пад суконнаю дзяругаю, — жоўтага, без крывінікі на твары,

памёр, то пахаваць, а мундзір, зброю і ўсе яго паперы аднесці ў каламейскую камендатуру. І чаму гэта да мяне? — А да каго? — адказаў Іван, гідзчыся войтавым страхам і скупярдыствам. — Не да майго ж бацькі несьці хворага салдата, калі мы ўсе на адным ложку спім... Ён што-небудзь гаворыць? — Не, толькі цяжка дыхае і стогне, — адказала войціха, і ў яе голасе азвалася жаночае спахванне. — Малады яшчэ, а толькі скура ды косці... Можна, і тыфус.

Пераклады

Ларучык Міцкевіч

Раман ІВАНЫЧУК

З Раманам Іванчыкум, вядомым украінскім пісьменнікам, лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі імя Т. Шаўчэнкі і літаратурнай прэміі імя А. Галаўно, чытачы беларускіх выданняў ужо распачалі знаёмства. Летась у «ЛіМе» (21 настырнік) было апублікавана яго эсэ-ўспамін пра Уладзіміра Караткевіча «Мой рэвіем». У «Польмі» (1988, № 12) з'явіліся «Лісты Уладзіміра Караткевіча да Рамана Іванчыкума», «Работніца і сялянна» (1989, № 3) змясціла пераклад на беларускую мову яго аповядання «Сівыя ночы». І вось — урывак з новага рамана пісьменніка «Бо вайна — вайною» пра падзеі першай сусветнай вайны на заходнеукраінскіх землях. Над творам Р. Іванчык працаваў апошнія два гады, у тым ліку — і ў беларускім доме творчасці пісьменнікаў «Іслач» імя В. Дуніна-Марцінкевіча... Нагода гэтай публікацыі — не толькі з'яўленне новага буйнога твора нашага украінскага пабраціма, з чым мы, безумоўна, яго вітаем. Ва ўрыўку з рамана, які аўтар назваў «Паручык

Міцкевіч» і прапанаваў «ЛіМу», паўстае вобраз Кастуся Міцкевіча — Якуба Коласа, якога на пачатку стагоддзя ваенны лёс закінуў на Галічыну, пад самую Румынію. Па дарозе паручык Міцкевіч захварэў на жаўтуху, апынуўся — ужо воляй пісьменніка Іванчыкума — у адным гуцульскім сяле. Аднак не буду пераказваць тое, з чым чытач мае добрую магчымасць сам пазнаёміцца.

Хочацца толькі дадаць, што маеца яшчэ адна выдатная нагода ўбачыць імя Рамана Іванчыкума ў беларускім друку: 27 мая 1989 г. яму спаўняецца шэсцьдзесят гадоў. Няхай жа гэты пераклад стане адным з тых вялікавых мастоў дружбы, па якім думкі і пачуцці беларусаў паймацца ў старанітыны Львоў да руплівага і мудрага юбіляра, каб пажадаць яму здароўя, новага творчага плёну і спору ў кожнай справе.

Вячаслаў РАГОЙША.

даваць есці, няхай там агонь і гром, і бура, бо памруць з голаду духоўнага, і мае ў гэтым сваю вялікую рацыю. Ды зразумеў Іван, што яму замала быць толькі малочнаю вачыцца для будучых Ромулаў і Рэмаў, ён павінен яшчэ і знайсці сваё месца ў кагорце новага Энея, які прыйдзе, каб павесці знядоленыя траянцаў да запаветнай зямлі, — мей рацыю Міхайла і Грыц Шапцячок, калі абвінавачвалі яго ў палітычнай індывідуальнасці. Але дзе той Эней, хто ён, які?

Заходзіў да колішняга войта Шапцячка, які ўжо войтам не быў, — вясковая грамада належала вайскавай уладзе, рускай або аўстрыйскай. Стары Шапцячок збляжэў, здрабнеў, сумуючы па дзецях, якіх таксама захапіла з сабою вайна, і ўсё распытваў Івана, ці не чуў ён што-небудзь пра Міхайлу, хоць не пра яго ён клапатіўся, а пра Катросю і Грыца. Маўчаў Іван, бо не меў для войта, як і для сябе, суцяшальнага слова, ды ўсё

амаль што нябожчыка. На доле ў куце ваяліся пакамечаны мундзір з афіцэрскімі пагонамі і скручаная бялізна, побач тырчэлі высокімі халывамі вайсковыя боты, а на спінцах крэсла віселі партупея і дзяга з кабурою. Войт з войціхай стаялі пасярод пакоя, бездапаможна пазіраючы адно на аднаго, а цяпер ужо і на Івана; здавалася, што стаяць яны так цэлы дзень ці век і ніякая сіла не зрушыць іх з месца, бо яны не ведаюць, што рабіць з няпрошаным госьцем і якая плата чакае за іхнюю гасціннасць, калі ў вёску вернуцца аўстрыйцы.

— Прывезлі на возе, — знізаў вінавата плячыма Шапцячок, нібы перад ім стаяў не Іван, а венгерскі палыяў жандар, — сталі тутака, перад варотамі, два салдаты і афіцэр прынеслі гэтага, — паказаў на ложка, — раздзелі, крыві на ім не было, я ж думаў — паранены. Трасе ім ліхаманка, а я гіну ад страху, што тыфус... і загадалі глядзець за ім і карміць, пакуль не стане на ногі... а калі б

Але гэтага няма чаго баяцца, тыфус — ад вошай. А я раздзела яго, як маці радзіла, і ўсю адзежу ў печы пражарыла. Ёй, вычухаецца ды і пойдзе. А што рабіць... Не выкінеш у роў.

Гаспадары нарашце зрушыліся з месца, быццам тое, што паскардзіліся мне, дадало ім адвагі і спакою. Шапцячыха заўвіхалася на кухню гатаваць вячэру.

З ложка пачуўся шэпт. Іван глянуў: сухія губы хворага варушыліся. Падышоў, нагнуўся над ім.

— У мяне не тыф, — пачуў Іван ціхае прызнанне. — Не бойцеся. У мяне жаўтуха. Прабачце, везлі ў Каламяно...

Хворы адкінуў на падушку галаву, заплюшчыў вочы. Іван прыклаў руку да яго лба — гарачы.

— Пайду да Шубярціўны, — сказаў. — Яна крэху знаецца ў медыцыне. Дайце яму піць.

Шубярціўна паіла хворага малаком, настоямі з траў, мёдам. У яго пачалося трызнненне, ён нешта гаварыў або спя-

Каб якісь «дабрадзеі»
Мне пра лёс мой прарочыў.

Заўтра зноў да святла
Прадзірацца скрозь цемру,
Але хтось, як са зла,
Крыкне: «Хлопец, знай меру!»

Заўтра зноў у чарзе
Забіваць сваё месца,
Каб пачуць, як вярзе
Алкаголік пра вечнасць.

Заўтра зноў да станка,
А пасля за канспекты.
Ад званка да званка,
Толькі ноч на пражэкт.

Ноччу воля твая:
Мар аб шчасці і славе,
І прысніцца ралля,
Белы конь на атаве.

І прысніцца яшчэ
Стан дзявочы ў абнове,
І бацькоўскі прышчэп,
І матуліна мова.

Глянцавіты зялёны брусічнік,
Упаду я ў твой дробненькі цвет,
І, як той закаханы язычнік,
Напішу свой паганскі санет.

З гіяцынтаў, падбелу, рамонкаў
Шматкалёны атрамант зраблю
І пісаць буду смела і звонка
Пра ўсё, што ў свеце люблю.

А люблю я адчайна і дзёрзка
Пекнату залатых нагаткоў,
І маю рудавакую цэзку,
І шурпатасці першых радкоў.

А люблю я грывотаў раздолле,
Чысты лівень, а, зрэшты, і пыл.
Калі пыл гэты з роднага поля,
Не захмарыцца ім небасхіл.

Я не ведаю, што па-за светам,
Як не ведаю, што па-за мной.
Чую толькі, як сэрца каметай
Працінае развагі канвой.

І за гэта люблю маё сэрца.
І шкада мне сляпога раба,
Што іграе пужлівае скерца
На сапсутых маню басах.

Пра фарш і фальш

Калі я гляджу на вуліцах тлумных
У вочы жанчын, абцяжараных
ношай,

Я не люблю музыку струнных,
Шрыфт плакатны і медны грошы.

Мне сорамна, што я зусім не
здольны
Хоць чым памагчы натомленай маме.
Маўчаць гарсаветы, далёка
Смольны,
І ні шыша у бліжэйшай краме.

Іду, пралетарый, рабочым крокам.
У кішані пяцьдзесят на піва.
Чытаў у газеце «Гісторыі ўрокі...»,
А хтось з-за пляча ўсміхаўся крыва.

Фальшывамаманетчыкі і веры,
Дысертанты і дысідэнты...
Звездзена шмат дарагой паперы
На прапаганду і псеўдапрацэнты.

А ў сталічных прадмагах чэргі
за фаршам,
Чэргі за «Шыпрам», нібы за хлебам.
Ідзе па краіне паходным маршам
«Перастройка» зямлі і неба.

Будуюць новыя дамы палітасветы,
Спецпаліклінік, спецгаражоў,
А я ў забягалаўцы спецкатлету
Жую з дапамогаю двух нажоў.

Мне сёння дарэшты абрыдлі словы.
Я пальцы — ў кулак, я жыўот
падабраў.
І няхай там усе за ўсход барвовы,
Я — за блакітны прагаласаваў.

Слова перад адкрыццём паляўнічага сезона

Не ўскідайце ружжо ў начное неба,
Здыміце палец з мёртвага крука.
Схіліце голаў. Гляньце ў вочы глебы,
Што адцвілі валожкамі ў вяках.

Разуменне пачатку

Ніхто яшчэ не парушыў камень,
які — у крушні;
Ніхто яшчэ зямлю не араў сахой
да знямогі;
Ніхто яшчэ не лічыў зоры ў цямрэчы
вусцішнай;
Нікога яшчэ агонь не цалаваў
у ногі.

Я сканаць хачу калі-небудзь
На штыхах пачуцця любові
Да маёй сарамлівае лэдзі —
Беларускае роднае мовы.

Я імкнуся, як рыцар галэнтны,
Быць яе абаронцам заўсёды.
І кідаю жыццёвыя трэнты,
Каб узяць палатно свабоды.

Мы адбелім яго з маёй любяй,
Пафарбуем крывёй нашых сэрцаў,
І нікі чужынец трыгубы
Мову нашу не змуціць памерці.

ваў з гарачкі. Іван прыслухоўваўся і ла-
віў словы нібыта з нейкіх вершаў ці пе-
сень, з подзівам пазіраў на настаўніцу:
мова афіцэра не была рускай. Ухопліваў
асобныя фразы: «Ой вы думкі, думкі,
сэрца майго раны... што вы закруцілісь
віхрам нада мною... рад бы я не думаць
і не знацца з вамі...»

— Можна, ён паэт? — запытальна гля-
нула на Івана Шубярціўна.

— Можна... А мова яго... ці не белару-
ская?

— Беларуская... Каго ў рускай арміі
толькі няма...

— «Эх ты доля, доля, голад ды бяд-
нота, не свая тут воля, не свая ахвота...»
— рваўся з горла хворага хрыплы спеў.

Іван з Шубярціўнаю мяняліся каля
афіцэра чацвёрта сутак — з міласэрнас-
ці і цікавасці: хто ён, чаму ў гарачцы на-
спеўае па-беларуску? У Івана нараджа-
лася шчымыя надзея, што ён пачуе ад
гэтага чалавека нешта надта для яго па-
тэрбнае, а можа, і выратавальнае.

На чацвёрты дзень крызіс мінуўся,
хворы заснуў, а калі прачнуўся, вочы
яго былі дыстыя. Ён ніякавата ўсміхнуў-
ся, спытаў:

— Хто вы?

— Мы настаўнікі, — адказала Шубяр-
ціўна. — А лежыце вы ў сялянскай хаце.

— Так, так, — прыгадваў афіцэр. — Ад
Прута вярнуліся, вада была вялікая... А
везлі мяне ад бівака да бівака ад са-
май румынскай граніцы, перакладаючы
з воза на воз: заразнага ў поезд не пры-
малі. Думалі — тыф, а тыфозны шпіталь
ажно ў Каламы. Ды ўсё прыглядзіліся,
ці жывы — клопат мелі са мною... Наста-
ўнікі, кажаце. І я настаўнік. Краскоў-
скі паадчынаў вам школы... Чалавек!

— Вы ведаеце Івана Ігнатавіча? —
спытала Шубярціўна.

— Сябар ён мой, беларус.

— А вы хто?

— Паручык Міцкевіч. А зваць Кастусь.

— Ого! — не стрываўся Іван. — Такое
прозвішча!

— Звычайнае, беларускае. Вялікі Адам
таксама з беларусаў...

— Вы паэт? — асмеліўся спытаць
Іван.

— Як сказаць... Кожны беларус —
паэт, ды не кожны граматы ведае. А хто
ёю авалодаў, той павінен пісаць. Толькі
слова можа разбудзіць народ. Усё на
свеце пачынаецца з слова — нават у
Госпада Бога... Хворы абпаёрся на ло-
каць, хацеў падняцца, ды не змог. — Зу-
сім стаў я ні да чога, — прагаварыў сум-
на. — Пытаецца, ці я паэт... Відца, так,
бо складаю вершы, кніжачку да вайны
выдаў. Але я, каб не бянтэжыць людзей,
назваў сябе Коласам. Такі сабе псеўда-
нім выдумаў: Якуб Колас...

— Ён са здзіўленнем глянуў на настаўні-
цу, якая ўраз усхапілася з эдліка, па-
далася да яго, збянтэжаная і абрадава-
ная, быццам пазнала даўняга знаёмага.

— Не можа быць! — выгукнула. —
Якуб Колас! Той самы!

— Напэўна, той самы, іншага няма, —
адказаў паручык, зноўку зніжаўшы. —
Чулі нешта пра мяне?

— Божа, які свет цесны, — усё яшчэ
не магла супакоіцца Шубярціўна. — Я ж

пра вас чытала ў нашай газеце «Недзіля»,
яшчэ перад вайною. Васіль Шчурат, ву-
чоны наш, пісаў пра вас... Як гэта так,
што вы тут? І нам выпала ратаваць вас...
Неймаверна!

Паручык доўга маўчаў, потым пра-
шаптаў ціха:

— Няхай вам Бог дасць здароўя...
Можна, паслужу яшчэ маёй беднай Бе-
ларусі.

Да паручыка Міцкевіча паволі вярта-
лася здароўе. А калі ўжо мог уставаць,
Іван — калі з Шубярціўнаю, а часцей
адзін — прыходзіў да яго пагутарыць.
Часам праседжаў у войтавай святліцы
да позняе ночы.

Лысаваты, з запалымі шчокамі на шы-
рокім лагодным твары, з праніклівымі
разумнымі вачыма паручык Міцкевіч не
прыхоўваў радасці, калі Іван працягнуў
дзверы і нясмела вітаўся: яго ўвесь час
бянтэжыла ўсведамленне, што правод-
зіць вольны час з сапраўдным паэтам,
які мае нават сваю кніжку. Само паняц-
це — паэт — было для Івана свяшчэн-
ным і недасягальным, а гэты да таго ж
— адзін з першых паэтаў у сваёй забы-
тай богам Беларусі, будзіцель народа,
як на Украіне, напрыклад, Катлярэўскі
або Шашкевіч. Ён не мог прыхоўваць
свайго захаплення, паручык гэта бачыў
і таму намагаўся ўнікаць размовы, якая
тычылася ягонай асобы. Затое келі за-
ходзіла гутарка пра беларускую літара-
туру, вочы яго ўспыхвалі, ён гаварыў
палка і горача пра свайго вернага сябра
Янку Купалу, пра маладыя паэтаў —
Максіма Багдановіча, аўтара слаўтай
кніжкі вершаў «Вянок», да таго ж, знаў-
ца ўкраінскай культуры, пра трагічнага
публіцыста Сяргея Палуяна, якога сталы-
пінскія жандары давялі да адчаю, і ён
налажыў на сябе рукі ў Кіеве, маючы
ўсяго дзевятнаццаць гадоў.

«Дзевятнаццаць гадоў — столькі,
колькі спаўняецца зараз мне, а што я
паспеў зрабіць? — караў сябе ў думках
Іван. — Палуян напісаў дзесяткі артыку-
лаў пра адраджэнне Украіны — у пры-
клад беларусам, адстойваў права белару-
скай школы, праславіў чывашоў і якутаў,
якія прабудзіліся да нацыянальнага
жыцця, а я свой васемнаццаты год пра-
сідзеў у сене на Сакатуры, усё роўна
як мядзведзь у бярозе, і не прыклаў
рук ні да адной карыснай справы. Гань-
ба мне... Але чаму — ганьба, — спраба-
ваў суцяшаць сябе Іван, — не кожны мо-
жа, не ва ўсіх аднолькавы здольнасці...
Так, аднак смелым кожны можа стаць,
хто мае мужнасць выхваць у сабе гэтую
рысу».

Іван прасіў паручыка раскажаць пра ся-
бе, яму трэба было прасачыць кожны
крок свайго жыцця — для прыкладу і
навукі.

А жыццё ў паручыка Міцкевіча па-
чыналася падобна да Івановага. Сын
лесніка. Скончыў настаўніцкую семіна-
рыю ў беларускім мястэчку Нясвіж,
мерыў стаць народным настаўнікам. Па-
длеткам пачаў пісаць вершы. «Як я... Ды
хто надрукаваў бы маю пісаніну!» А ён
першы свой верш апублікаваў у першай
беларускай газеце ў Вільні пад псеўда-

німам Якуб Колас, калі яму споўнілася
дваццаць чатыры гады. У дваццаць во-
сем выдаў першую кніжку вершаў «Пе-
сні жалбы». «То, можа, і я яшчэ пас-
пею?» За арганізацыю нелегальнага з'ез-
да беларускіх настаўнікаў быў пасаджа-
ны ў мінскую турму. «Рашыўся б я на
такую рызыку?»

Іван лавіў кожнае слова беларускага
паэта, убіраў у сваю паміць, ён паве-
рыў, што гісторыя жыцця паручыка Міц-
кевіча можа некалі яму прыдацца. А як
беларусы павядуць сябе ў цяперашняй
завірусе, якою дарогаю пойдучы?

— Мы з вамі, — гаварыў паручык, —
калі не родныя, то стрыечныя браты.

Вось беларус Краскоўскі даў вам шко-
лы. А мяне ў Нясвіжскай семінарыі ву-
чыў расійскай славецнасці ўкраінец Фя-
дот Андрэвіч Кудрынскі, аўтар многіх
прац па гісторыі і этнаграфіі Беларусі і
Украіны. Гэта ж ён параў мне пісаць па-
беларуску. Абрუსела ўкраінскі вучоны
выхаваў беларускага паэта. Парадокс,
аднак заканамерны... Агульная наша до-
ля, то агульная павінна быць і барацьба.

— Што ж мы павінны рабіць, пане па-
ручык? Я малады, нічога сам вырашыць
не ўмею...

— Сітуацыя сама падкажа, што ра-
біць. Толькі трэба табе пільна прыгля-
дацца да свету і прыслухоўвацца да
свайго сумлення.

— А што вы ўжо паспелі пачуць?

— Што паспеў пачуць і адчуць? Я су-
праваджаў на румынскі фронт эшалон
дзэзерціраў. Марны гэты клопат узяло на
сябе камандаванне — іх з кожным ра-
зам становіцца ўсё больш і больш. І я
зразумеў... Ты не адчуваеш, Іване, як
трашчаць гнілыя шы імперыі? Як адбы-
ваецца змена пакаленняў змагароў за
прагрэс, а таксама — і за рэакцыю? За-
думаўся толькі: цяпер восень 1916 года.

Памёр у гэтым годзе настаўнік украін-
скага народа Іван Франко. Не стала ідэ-
олага польскіх шавіністаў Генрыха Сян-
кевіча. Пакончыў жыццё самагубствам
першы амерыканскі сацыяліст Джэк
Лондан. Нехта з нашага пакалення паві-
нен стаць на іхняе месца, і будучы тыя
новыя правадыры больш моцныя як у
добрам, так і ў блізім: распачнецца ба-
рацьба на смерць. Старыя атупельны ім-
ператары выміраюць: няма ўжо Фран-
ца-Іосіфа, а скоры і Мікалая II не стане;
яго заб'юць... Прыйдучы новыя правады-
ры — рэвалюцыйныя і контррэвалюцый-
ныя...

— А што тады?

— Кожны, хто прагне волі свайму на-
роду, стане на бок рэвалюцыі.

— І галічане?

— І галічане. Хіба ты не бачыш, як
крышацца гліняныя ногі Аўстра-Венгер-
скай імперыі? Яна ўжо не вытрымлівае
ўласнай крытычнай масы...

— У нас ёсць свой украінскі легіён.

— Вам можна было б пааздросціць...
Ды не стане ў яго змогі ўстояць перад
легіёнамі польскімі.

Міргае ганецца на стале. За сталом —
паручык Міцкевіч, настаўніца Шубярціў-
на і Іван. А каля печы дрэмле стары
Шапяцюк. Можна, не варта весці пры ім
такія размовы? Але не прагоніш з па-

коя, а гутарцы няма супыну... Няўжо
можа данесці на сваіх? А ўвогуле, ён
дрэмле.

— Вы так катэгарычна прадвешчаеце
наш проігрыш... Чаму? — спыталася Шу-
бярціўна.

— Ды хоць бы таму, — адказаў пару-
чык, — што ваш легіён стаў пад апеку
варожай вам Аўстрыі, і яна, нібы кры-
васмок, вып'е з яго кроў яшчэ да таго,
як вы станеце на змаганне з новым за-
ваўнікам.

— Але ж польскі легіён таксама ў
складзе аўстра-венгерскай арміі, — ус-
тавіў Іван.

— Так, Але ты забыўся, што польскія
легіянеры ў баях забіваюць не палякаў,
а чужынцаў, і тым мацнеюць, а вашы
усусусы вымушаны выцэджаць кроў са
сваіх адзінакроўных братоў і цераз гэта
слабнучы. Хіба вам невядома, што цар-
скае камандаванне на тых часткі фрон-
ту, дзе ваююць усусусы, пасылае часці,
сфарміраваныя з усходніх украінцаў? Каб
аслаб украінскі патэнцыял. Так яго ро-
біцца... А можа, вы верыце, што зможа-
це самі ўстаяць супраць варожага вам
кола і стварыць сваю маленькую галіц-
кую дзяржаву?

— Які ж для нас выхад?

— Стаць на бок будучай рускай рэ-
валюцыі.

— І перайсці з-пад аўстра-венгерска-
польскага прыгнёту пад рускі?

— Я не прафесійны рэвалюцыянер...
на такое пытанне не магу цяпер адка-
заць. Але вы самі мелі магчымасць пе-
раканацца, якія сілы гуртуюцца ў Расіі.

Найлепшы прыклад — Краскоўскі. Хіба
вы думаеце, што гэта генерал-губерна-
тар Трэпаў загадаў яму адчыніць украін-
скі захаронкі і школы? Не цешце сябе
надзеяй, ён анітрохі не лепшы за па-
пярэдняга губернатара графа Бобрын-
скага! Але на той час яшчэ не паспелі
падрасці рэвалюцыйныя сілы ў цэнтры
нашай самадзяржаўнай сістэмы, і ён меў
мажлівасць беспаскарана распраўляцца
ў вас з «мазепінцамі», падводзячы пад
тую мерку ўсіх, хто змагаўся за ўкраін-
скую культуру. А Трэпаў ужо не можа...
Таму вы павінны знайсці шлях да яд-
нання з прагрэсіўнымі сіламі, якія ёсць
у нас — сярод украінцаў, рускіх, белару-
саў.

— Вы радзіце нашым сынам у выпад-
ку рэвалюцыі ў Расіі павярнуць зброю
супраць Аўстра-Венгрыі? — засумнява-
лася Шубярціўна.

— Толькі так.

— А ён мае рацыю, — сказала Івану
настаўніца і баязліва азірнулася: каля
печы цямнела згорблена постаць вой-
та, на шэрай пляме твару блішчэлі бя-
лі вачэй. Шапяцюк слухаў.

...Адукаўшы, паручык Міцкевіч пайшоў
з Піліпаўкі шукаць свой полк і сваю до-
лю ў рэвалюцыі.

Праз год армія Брусілава пакінула Га-
лічыну. Аўстрыйская ўлада мабілізавала
Івана на італьянскі фронт. Па даносе
войта Шапяцюка настаўніцу Шубярціўну
за тое, што даглядала рускага афіцэра,
адправілі ў канцлагер Талероф...

Пераклаў з украінскай мовы
Вячаслаў РАГОЙША.

... Вынік не падводзіцца

Штрыхі да творчага партрэта заслужанага
артыста БССР
Уладзіслава УЛАСАВА

Мне часта ўспамінаюцца школьныя студзеньскія канікулы 1967 года, якія сталі для мяне адпраўным пунктам у вызначэнні будучай акцёрскай, а потым і рэжысёрскай прафесіі. У тыя дні на гастроліх у Маладзечне быў Дзяржаўны тэатр лялек БССР. Менавіта тады адбылося маё першае знаёмства з Уладзіславам Пятровічам Уласавым, з прафесійным тэатрам лялек, свет якога выдатны артыст раскрыў для мяне, вучня 7-га класа, стаўшы першым творчым настаўнікам і натхняльнікам на выбране творчага шляху ў жыцці. Чалавек з гарачым сэрцам і вялікім пачуццём гумару, ён часта жартаваў над моладдзю: «У тэатры лялек цяжка першыя дзесяць гадоў...» Як і ў кожным жарце, тут ёсць доля праўды, праўды вялікай і карпатлівай працы ў станаўленні акцёра-ляльчыка. А шлях да сваёй прафесіі, якой ён аздаў без малага 45 гадоў, не такі ўжо роўны і засыпаны лаўрамі, і не без кур'ёзаў, якія былі выкліканы ў свой час стаўленнем да тэатра лялек як трэцясортнага віду мастацтва.

...Смаленск. Сакавік 1945 года. Ярнік сонечным днём 16-гадовы юнак прыйшоў у гарадскі Дом культуры ў спадзяванні прайсці конкурс і быць залічаным у народны хор. Аднак выйграў у конкурсе не ўдалося. Камісія не параіла пакуль што займацца ваваным мастацтвам, паслаўшы на пераходны ўзрост — мутацыю голасу. Але ўпэўненасць у сваім прызначэнні вакаліста ў хлопца толькі ўмацавалася. А на час Уладзіслава вырашыў уладкавацца машыністам сцэны ў абласным тэатры лялек. Для навічка тэатр лялек заўсёды поўны загадак, таемнасці, дзівоў і маленькіх адкрыццяў. Так і Уладзіславу Пятровічу, які назіраў за работай артыстаў-ляльчыкаў хацела зразумець: якім жа чынам акцёр можа «ажывіць» мёртвую матэрыю — ляльку, як у ягоных руках яна робіцца жывым персанажам. Цікаўнасць, жаданне спасцігнуць невядомае авалодвала ім з кожным днём усё мацней і мацней. І вечарамі, калі ў тэатры нікога не было (а тэатр у той час склаўся з 2-х пакояў), будучы акцёр задаваў сваю цікавасць вывучэннем і спазнаннем галоўнай фігуры тэатра — лялькі.

Так складваецца, што прафесійны лёс многіх людзей вызначае выпадак. Выпады дапамогі і Уладзіславу Пятровічу. Захварэла антрыса, выканаўца ролі Дзеда ў адной з рускіх казак. Прапанавалі замяніць яе Уласаву, які ўсе ролі п'есы ведаў на памяць. Менавіта гэты выпадак і паклаў пачатак акцёрскай дзейнасці. «І пачалося, і закруцілася, і пайшло, і паехала», — сміецца Уладзіслаў Пятровіч. Спачатку працаваў з пальчаткавымі лялькамі (пятрушкамі), потым — з трыццянавымі. Вучыўся ў асноўным сам. З 1946 па 1949 гг. на фарміраванні і станаўленне маладога артыста аказала вялікі ўплыў рэжысёр Наталля Чарнова, якая арганізавала пры тэатры прафесійную студию з прыцягненнем педагогаў-спецыялістаў па сцэнічнай мове, акцёрскім майстэрстве, пластыцы, гісторыі тэатра.

З 1949 года служыў у марфлоте. «Спатрэбіўся і там мой голас», — успамінае Уладзіслаў Пятровіч. Чытанне вершаў, пароды, перайманне людзей, жыўёл, музычных інструментаў — усё гэта ўносіла разнастайнасць у фарміраванне моўнага апарата, што спатрэбілася ў далейшай рабоце. Вярнуўся ў родны тэатр ужо даволі сфарміраваным артыстам, са сваёй канцэртнай праграмай, якую горада падтрымалі таварышы па працы, прыняўшы ў ёй актыўны ўдзел. І зноў выпадак...

Будучы на гастроліх у Брэсце, даведаўся аб наборы ў труп Дзяржаўнага тэатра лялек БССР. Вярнуўшыся з гастролі, заехаў у Мінск, сустрэўся з галоўным рэжысёрам Дзяржаўнага тэатра лялек А. Арнадзевым

і прыняў яго прапанову працаваць у Мінску. З 1956 года У. Уласаву — артыст Дзяржаўнага тэатра лялек БССР. Пачаўся новы перыяд у творчым лёсе гэтага таленавітага чалавека.

Менавіта ў Дзяржаўным тэатры лялек БССР раскрылася шматграннасць, шматпланавасць творчай дзейнасці артыста. Для У. П. Уласава амплуа не існуе. Ды і сам Уладзіслаў Пятровіч лічыць, што ў тэатры лялек амплуа не павінна быць, — акцёр павінен валодаць шырокім дыяпазомам выканаўчага майстэрства. Таму яго рэпертуарны ліст шырокі і разнастайны: ад лірычнага героя да казачнай вострахарактарнай істоты.

З душэўнай цэльнай успамінае Уласаву аб сваім Труфальдзіна ў спектаклі «Кароль-алець» Я. Сперанскага па К. Гоці (першы яго спектакль для дарослых). Успамінае, як цяжка было іграць маладога чалавека, наўнага, іранальнага, лірычнага. У гэтай рабоце важна было выявіць характар, адносіны да персанажа. Зусім натуральна, што з узростам цяжэй робіцца змяняць голас (а гэта неабходна, бо акцёр-ляльчык падпарадкоўваецца масцы лялькі), таму неабходна шукаць новыя фарбы, нюансы, калі артыст прад'яўляе да сябе вялікія патрабаванні: не паўтарацца ў работах, не карыстацца загадка знойдзеным штампам. Вядома ж, ад сябе не пойдзеш, індывідуальнасць у любым выпадку праўляецца. І Уласава ў любым спектаклі можна пазнаць, але вы ніколі не скажэце, што ён паўтараецца ў ствараемых ім сцэнічных характарах. Для гэтага артыста важным аспектам з'яўляецца гранічнае паглыбленне ў сутнасць характара, канфіліктную сітуацыю, трапінае пападанне ў тэмпарытм свайго героя. Добрае адчуванне лялькі, дакладнае пападанне ў «маску лялькі» (вызначэнне моўнай характарнасці), пластычная партытура ролі — ніхай будзе гэта стваральнік з «Боскай камедыі» Штока, знакаміты персанаж Я. Гашака Швейк ці булгакаўскі Панцій Плат з «Майстра і Маргарыты» — уражваюць гранічнай праўдай сцэнічнага жыцця, вялікім пачуццём гумару і іроніі.

Драматургія ў ляльчых п'есах спрощана, часам даведзена да схематычнага малюнка ва ўзаемаадносінах персанажаў. Вось тут і працягваюцца майстэрства акцёра, яго віртуознасць: у невялікіх словах неабходна выказаць думку, сэнс учынку персанажа, «склеіць» характар, вызначыць яго стаўленне да сітуацыі і выказаць сваё стаўленне да персанажа. У тэатры лялек гэта важна. Момент перажывання адбываецца на першым этапе рэпетыцыі, а потым лялька прад'яўляе перажыванні артыста праз пластыку. Для артыста У. Уласава — гэта адзін з важнейшых аспектаў разумення сцэнічнага характара, падыходу да стварэння вобраза: бачыць пластыку лялькі ў прасторы, адчуваць, унутраным зрокам бачыць яе.

«Чалавек з неймавернай энергіяй, маладым запалам, настаўнік творчай моладзі», — так гаворыць пра яго моладзь, якая нядаўна прыйшла ў тэатр. Уласаву ніколі не абыходзіць увагай ніводнага пачынаючага артыста, дапамагае і словам, і справай. У яго шмат вучняў, якія, закончыўшы Беларускае тэатральна-мастацкае інстытут, працуюць у тэатрах лялек рэспублікі і з удзячнасцю ўспамінаюць свайго настаўніка.

Несупакоенасць, нястомны пошук свайго вобраза ў сур'ёзнай драматургіі — ці не гэта той творчы элікір, які дазваляе артысту Уласаву не старэць душой?

Чакаем новых вобразаў Уласава. І ставім шматкроп'е...

Сяргей ЮРКЕВІЧ,
рэжысёр.

Ёсць у нас у Мінску унікальная музычная ўстанова — Сярэдняя спецыяльная музычная школа пры Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі імя А. В. Луначарскага. На працягу васьмі сарака гадоў рыхтуе гэта школа кадры для беларускага мастацтва і музычнай педагогікі. Выкладчыкі, што працуюць тут, аддаюць усе намаганні, каб стварыць для навучэнцаў той асаблівы клімат, у якім гадуецца і выхоўваецца будучыя лаўрэаты, заслужаныя артысты, проста добрыя музыканты.

ДЫРЭКТАР — ПА ЖАДАННІ КАЛЕКТЫВУ

ЗРАЗУМЕЛА, шмат у чым усталяванне творчага клімату залежыць ад кіраўнікоў: дырэктара, завучаў, загадчыкаў аддзяленнямі. Я, выпускнік гэтай школы, добра памятаю тую асаблівую атмасферу, што панавала ў ёй пры першым дырэктары І. Р. Германе. Дарэчы, ягоная заслуга і ў тым, што школа, якая некалі месцілася ў цесным непрыладкаваным будынку, мае сёння выдатныя ўмовы для заняткаў. Прычым, такога будынка няма нават у Цэнтральнай музычнай школе пры Маскоўскай дзяржаўнай кансерваторыі.

І вось нядаўна адбылася ў школе ладзея, якая прыцягнула ўвагу музычнай грамадчасці нашага горада. Тут прайшлі выбары новага дырэктара.

Упершыню за ўсю гісторыю школы дырэктар не прызначалі «зверху», а калектыў вылучаў яго са сваіх радоў.

Як гэта было?

Міністэрствам культуры БССР былі зроблены дзве прапановы. Першая: дырэктара выбірае калектыў з ліку сваіх супрацоўнікаў. Другая: міністэрства прызначае дырэктара па ўзгадненні з калектывам. Агульны сход педагогаў і тэхнічнага персаналу школы прагаласавалі за першую прапанову. На тым жа сходзе абралі камісію па выбарах. Затым на ўсіх аддзяленнях прайшлі сходы...

У рэшце рэшт, на агульным сходзе школы са сваімі праграмамі выступілі два прэтэндэнты на пасаду дырэктара: Уладзімір Кузьменка і Таццяна Цітова, якіх прадстаўлялі давераныя асобы.

ТАКІМ ЧЫНАМ, першай перад прысутнымі (калегамі-педагогамі, навучэнцамі, іхнімі бацькамі, прадстаўніцамі Міністэрства культуры БССР і кансерваторыі) выступала Т. Цітова. Сярод тэзісаў яе праграмы вылучаліся, прынамсі, такія: адраджэнне традыцый высокай культуры навучэнцаў, музычнай творчасці, супольнасці; упарадкаванне канцэртнай практыкі (г. зн. даць магчымасць іграць на канцэртнай эстрадзе не толькі асабліва дарагім школьнікам, а і максімальнай колькасці навучэнцаў, не захапляцца «эксплуатацый» юных талентаў). Прапановы Т. Цітова таксама наладзіць цесны кантакт з іншымі спецыяльнымі музычнымі школамі, каледжамі ў нашай краіне і за мяжой; дамагчыся дэмакратызацыі жыцця школы; дамагчыся выдачы выпускнікам ССМШ дыплама, які дае права працаваць па спецыяльнасці.

Пагутарыўшы з Т. Цітовай, я даведаўся, што яна далейшыя перспектывы развіцця школы звязвае з ператварэннем ССМШ у музычны ліцей. Такая ідэя, дарэчы, прабівае сабе шлях у дыскусіях і распрацоўках новых вучэбных праграм у некастрычаных спецыяльных музычных школах нашай краіны.

Своеасаблівым развіццём гэтай праграмы прагучалі тэзісы другога кандыдата — У. Кузьменкі. Прынамсі, ён прапана-

III Усесаюзнае фестываль народнай творчасці

ХТО ТАКІ НАРОДНЫ МАЙСТАР?

Прызнацца, такі матэрыял не планаваўся да друку. У рэдакцыі меркавалі, што ўдзельнікі «круглага стала» [справаздача з яго была змешчана ў «Ліме» 5 мая г. г.] пры падвадзненні вынікаў Дзён народнай творчасці абласцей закрываць і складаныя праблемы, якіх сёння шмат набіралася ў сферы развіцця народных промыслаў. На жаль, пра свае беды гаварылі толькі кіраўнікі мастацкай самадзейнасці, быц-

цам выставак народных умельцаў не існавала. Адзінае выступленне на гэту тэму пад заслону «круглага стала» загадчыка аддзела выяўленчага мастацтва Рэспубліканскага навукова-метадычнага цэнтру культуры Ю. Іванова было ўспрынята без асаблівай увагі і атрымалася ў нейкай меры фрагментарным. Можа, сапраўды жыццё ў народных умельцаў бестурботнае!

Раней кожны падобны агляд, прыурочаны да святочнай даты, мацаваўся ў памяці прылівамі бурнай эйфарыі, якая надавала ўпэўненасці, што ўсе праблемы народнай творчасці вырашаны і нечаканасцей тут ніякіх быць не можа. Але, як паказаў час, захапленнімі і крыкамі «ўра!» прыкрываліся частцы за ўсё ілюзорныя поспехі, якія ў спакойнай абстаноўцы можна было ўгледзець толькі праз павелічальную лінзу. Паставім пытанне так: ці маем мы ў Беларусі сапраўды народных умельцаў? Адказ адназначны: маем. Арыгінальных? Без сумнення. Можна было б вярнуцца да лепшых работ народных майстроў, але не будзем паўтарацца, наша газета пра іх пісала. Нас радуецца работам спецыялістаў у галіне дэкаратыўна-прыкладнага і выяўленчага мастацтва, але, аказваецца, жыццё ў майстроў вельмі няпростася, шмат у іх сабралася нявырашаных пытанняў.

Народныя промыслы на вачах знікаюць. Возьмем дзве любыя вобласці, напрыклад, Мінскую і Брэсцкую. У Мін-

скай вобласці ў Івянецкім раёне знікае ганчарства, у Валожынскім усё менш застаецца бондараў. На Брэсцчыне ў пачатку нашага стагоддзя ганчарствам славіліся Пружаны, дзе працавала больш за 100 ганчароў. Гоўжыя гладышы з вёскі Гародня Сталінскага раёна на любым кірмашы былі па-за канкурэнцыяй. Цяпер пра былую славу там толькі ўспамінаюць. Чаму сёння мала хто зацікаўлены ў выніках работы народных умельцаў, у тым, каб яны маглі спакойна працаваць, тварыць, а не бегаць у пошуках матэрыялаў для сваіх вырабаў? Ніхто не сумняваецца, што праз спецыяльныя магазіны можна дапамагчы людзям набываць тэя дэфіцыты, без якіх немагчыма ўлічыць іх творчы знятак, але за гэта трэба некаму брацца. Дзе можна купіць работы народных умельцаў? У мастацкія салоны нос не ўсунуць, там ад прафесіяналаў няма адбою, таму даводзіцца ім блукаць па рынках і збываць сваю прадукцыю з рук. У нас ёсць столькі ведамстваў, якія як быццам зацікаўлены ў рабоце гэтых працаўнікоў. Дык, можа, трэба сумеснымі намаганнямі адкрыць магазін ці салон па рэалізацыі твораў народных майстроў?

Напэўна, тут важна мець дакладнае ўяўленне пра мастацкія вырабы, бо яны, адшліфаваныя рукамі самадзейных майстроў і сышоўшыя з выт-

ворчага канвеера, — не адно і тое. Сёння на ўсіх фабрыках мастацкіх промыслаў выпускаюць досыць прыгожую прадукцыю, якая не залежваецца на прылаўках магазінаў, але гэта, як бы нас ні пераконвалі, не вырабы народнага мастацтва. Прадпрыемствы, якія валам выпускаюць прадукцыю пад «народную», зразумець можна: ім даведзены план па рэалізацыі і няма часу разбірацца, дзе ёсць нешта ад сапраўды народнага, а дзе падробка чысцейшай вады.

Праўда, трэба пагадзіцца, што такія прадпрыемствы ў свой час прынеслі карысць. У 60-я гады яны пачалі выпускаць сваю прадукцыю на мільёны рублёў, і тады ўсе зразумелі, што вырабы раскупляюцца, люд — свой і прыезджы — яшчэ не страціў цікавасці да такіх вырабаў. І на той хвалі цікаўнасці наша народнае мастацтва пачало адраджацца. Сёння, дзякуючы намаганням Фонду культуры БССР і Міністэрства культуры рэспублікі, а ў рукі першага перададзены Маладзечанская і Бабруйска

ваў вырашыць найперш пытанне з інтэрнатам для іншагародніх дзяцей; стварыць савет працоўнага калектыву з удзелам педагогаў, навучэнцаў, бацькоў; забяспечыць, па меры магчымасці, умовы для тэхнічнага перабсталявання школы, набыць відэамагнітафоны, дыктафоны, праграмавальнікі. Пашырыць сувязі з Саюзам кампазітараў і Музычным таварыствам БССР. Знайсці сродкі для паездак педагогаў ССМШ на фестывалі, конкурсы, да педагогаў-навігараў. Ушанаваць памяць лепшых педагогаў школы, арганізаваць музей; пашырыць бібліятэку; знайсці спонсараў-шафаў і г. д.

ЗРАБЛЮ ТУТ невялікае адступленне. Гэтая падзея (маю на ўвазе выбары дырэктара) магла адбыцца яшчэ два гады назад, калі пасля пераходу яе чарговага дырэктара на новую работу ў калектыве нарадзілася ідэя правесці выбары кіраўніка для сваёй школы. На жаль, тады гэтую ідэю не падтрымала Міністэрства культуры БССР і партыйнае кіраўніцтва. Не дапамог і зварот калектыву з пісьмом у газету «Правда», а таксама ў ЦК КПСС. Чарговы дырэктар быў прызначаны, насуперак жаданню калектыву, міністэрствам, і прабыў ён на сваім пасту-менш чым два гады.

Ды, як той казаў, добра тое, што добра канчаецца. І сёлета ўсё адбылося ў духу перабудовы. Большасцю галасоў дырэктарам быў абраны У. Кузьменка.

Пасля сходу я звярнуўся да некаторых удзельнікаў галасавання.

А. ГУЖАЛОУСКАЯ, завуч па музычных дысцыплінах:

— Вельмі спадбалася форма правядзення выбараў, вольная, нязмушаная. Нарэшце, ля руля школы стаў яе выпускнік, выкладчык, дасведчаны ў патрэбах і нягодах нашых «знутры». Не скажу, што ранейшыя дырэктары не былі ў курсе нашых задач, але тое, што гэта былі людзі «збоку», пэўным чынам адбівалася на іхняй дзейнасці, хоць усе яны многае для школы імкнуліся рабіць. І, вядома, частая змена кіраўнікоў не спрыяла наладжанаму творчаму працэсу.

Н. ПЛАВІНСКАЯ, выкладчык рускай літаратуры:

— Мне здаецца, трэба павялічыць колькасць гуманітарных дысцыплін, асабліва ў старэйшых класах. Мабыць, спярша на факультатывных асновах. Я маю на ўвазе гісторыю мастацтваў, эстэтыку, псіхалогію, рыторыку. Падтрымліваю ідэю скарачэння данладных навук у праграме — матэматыкі, хіміі, фізікі: гэта выслабіць час для заняткаў па спецыяльных дысцыплінах. Я спадзяюся на перамены ў школе пры новым дырэктары. Кузьменка ведае школу, ён тут вучыўся, памятае першага дырэктара і тую атмасферу, што была тады. Шэраг гадоў ён быў у нас старшынёй мясцовага, добра ведае калектыв.

Л. КУЛЯШОУ, загадчык аддзялення струнных інструментаў:

— Нам абрыдла тузаніна з дырэктарамі, якія скарыстоўвалі гэтае крэсла, як трамплін для скачка «вышэй». Да таго, пра што гаварылася на сходзе, дадамо: вельмі востра адчуваецца праблема інструментарыя для струннага, асабліва для меншых школьнікаў. Каб вырашыць яе, патрэбна дапамога Міністэрства культуры. Нам патрэбны майстар для пачыння скрыпак, альту, віяланчэляў. Яшчэ адно набалелае пытанне: усё больш выпускнікоў нашай школы едуць вучыцца ў Маскоўскую і Ленінградскую кансерваторыі. З аднаго боку, гэта ўсцешна, з другога — трэба пра гэта задумацца: штосьці тут няладна...

...За тэрмін, што мінуў пасля выбараў дырэктарам У. Кузьменкі, у школе адбыліся адметныя падзеі. Некаторыя з іх сталіся ўвасабленнем ягонага праграмы.

Што канкрэтна?

Адбыўся вечар памяці педагогаў і навучэнцаў, якія працавалі і вучыліся ў ССМШ. Утвораны клуб «Музікаў», музыкантаў-інтэлігентнаў, які мае на мэце задачу папулярызацыі музыкі ў агульнаадукацыйных школах Мінска.

Заадно паведамлю чытачам пра значны перамогаў навучэнцаў школы на конкурсах, што прайшлі сёлетняй вясной. На ўсесаюзных конкурсах сярод віяланчэлістаў вылучыліся М. Самсонаў (1 месца, клас педагога У. Перліна) і А. Значонак (III месца, клас Н. Дзяканавай); сярод скрыпачоў — І. Рукавіцкіна (II месца, клас прафесара В. Пархоменкі). На конкурсе маладых музыкантаў у Балгарыі атрымаў дыплом баяніст Д. Атраднаў (клас В. Шаблюўскай). І, нарэшце, вучань трэцяга класа, скрыпач П. Ільшнёў (клас Л. Колас) стаў абсалютным лаўрэатам Міжнароднага конкурсу ў Італіі.

Вось такія факты з жыцця Сярэдняй спецыяльнай музычнай школы пры БДК... Думаю, яны пераконваюць, што нават у не самым спрыяльным для яе часе захоўвалася тут жывое ядро калектыву — супольнасць людзей творчых, адданых справе, людзей-адладумцаў. Няхай жа ўдасца ім усім, поруч з новым дырэктарам, узмацаваць колішнія лепшыя традыцыі школы, адрадыць у яе сценах атмасферу сапраўднай духоўнасці.

Аляксандр МІЛЬТО.

«СЯБРЫНЫ - 89»

Амаль тыдзень праходзіў у Мінску Міжнародны дзіцячы фестываль харавой музыкі «Сябрыны-89». Сустрэчы і канцэрты адбыліся ў Беларускай дзяржаўнай філармоніі, у Дзяржаўным мастацкім музеі БССР, у ДOME літаратара, у Хатыні... Дзеці з розных саюзных рэспублік, з Чэхаславакіі і ГДР прадэманстравалі сваё мастацтва, і гэта цудоўна, бо, як заўважыў кампазітар Ю. Семіянка, такім чынам мы пашыраем межы дружбы.

Завяршыўся фестываль у старажытным Заслаўі канцэрт-карнавалам «Мая зямля ляе пра шчасце». Гучалі песні савецкіх кампазітараў і мелодыі розных народаў.

Тэкст і фота Э. ЭЛЬСІНА.

На заслаўскім замчышчы.

Дзіцячы хор радыё і тэлебачання Узбекістана.

фабрыкі мастацкіх промыслаў. Вырабам, якія там выпускаюцца, надалі нацыянальны каларыт і яны карыстаюцца вялікім попытам.

Недзе апошнія 20 гадоў гучалі заклікі зберагчы для нашчадкаў сакрэты народнай творчасці. Але мы ўсе канстатвалі фант, што пакідаюцца нас народныя майстры, а самі... нічога не рабілі, каб захаваць іх сакрэты. Колькі іх было, гэтых сакрэтаў! Напрыклад, каб зрабіць добры бубен, народны майстар ведаў, што яму неабходна скура сабакі або цяляці не старэй двух тыдняў. Менавіта з-за няведання гэтых тонкасцей многія музычныя вырабы для народных калектываў не падыходзілі: з 60 цымбалаў, якія прайшлі праверку ў вопытных знаўцаў музыкі з народнага аркестра БССР, толькі 2 могуць выкарыстоўвацца. Сілалася такая дзіўная сітуацыя, што народных музычных інструментаў у магазінах і са свечкай не знойдзеш.

Пайшлі ад нас за апошнія 20 гадоў тыя майстры, што дасканалы ведалі тэхналогію стварэння музычных інструментаў, і ніхто не ўдарыў пальцам аб палец, каб запісаць іх нашчадкаў сакрэты іх творчасці. Значыцца абмякчавасць, іншага слова тут знайсці нельга!

У Беларусі востра стаіць праблема навучання і выхавання кадраў, кампетэнтных у народнай творчасці. «Голад на спецыялістаў мастацкай самадзейнасці» — так тэзісна ахарактарызаваў сітуацыю начальнік упраўлення культуры Гомельскага аблвыканкома А. Майсеева. У вобласці з 32 спецыялістаў па харэаграфіі толькі 8 непасрэдна працуюць у калектывах. Большасць спецыялістаў па харавым мастацтве, якія закончылі культасветвучылішчы, не валодаюць баянам. Не хапае нашым абласцям знаўцаў фальклору.

Мы запрашаем народных умельцаў на выстаўкі тады, калі надыходзіць нейкае свята ці калі органам культуры неабходна рабіць справаздачу. Мясцовыя органы культуры ім мала дапамагаюць, пачынаючы ад стварэння ўмоў для работы (уявіце сабе на хвіліну, што ў адной хаце чалавек харчуецца, спіць і тут жа месціць гліну), і канчаючы продажам работ. У абласцях работу з народнымі

умельцамі павінны весці навукова-метадычныя цэнтры культуры. Але, на жаль, гэтыя арганізацыі слаба займаюцца як навукай, так і метадыкай, ператварыўшыся ў статыстычны і справаздачны прыдатак упраўленняў культуры. Ні для кога не сакрэт, што сцэнарый распрацаваных імі вечароў ушанаванняў (не мае значэння, каго: даярак, механізатараў, ветэранаў вайны і працы) не маюць адносін часцей за ўсё ні да навукі, ні да метадыкі. Так множацца бяскошчаныя юбілей і ўшанаванні, падбіваюцца «бабкі» мудрагелістым валавым паказчыкам, у выніку чаго велічная гігантаманія, якая не адпускае нас ад сябе некалькі дзесяцігоддзю, змушае некаторыя райаддзелы культуры ўключыць у зводку фальклорных ансамбляў і новы калектыв «Аэробіка».

Чакалася, што абвешчаныя Дні культуры прыцягнуць да сябе ўвагу. Я пабыў на ўсіх выстаўках, якія экспанаваліся ў час фестывалю. Было не па сабе, проста няёмка перад гасцямі з абласцей, якія самотна сядзелі ў паўпустых залах, дзюжурны, каб заадно, калі трэба, стаць гідам. Палац культуры МТЗ быў аддадзены пад выстаўку віцэбран, я ішоў у Палац культуры ў індэлю, выхадны дзень, з залы ўбачыў усю некалькі чалавек. «Вось так і марноцімся, — сумна сказала «дзюжурная», дырэктар Гарадоцкага краязнаўчага музея К. Уверская. — Кожны наведвальнік у нас на вагу золата. Ніколі не думала, што сталіца рэспублікі так ахаладзе да народнага мастацтва».

«Выйсць» знайсці было не цяжка: у арганізаваным парадку на выстаўкі накіравалі школьнікаў. Гудзелі залы Палаца культуры камвольшчыкаў, дзе сярод выстаўленых экспанатаў вяселіліся мінскія дзеці, якія з радаснымі галасамі перамяшчаліся па зале, бегма кідаючы позіркі на прывезеныя здалёку «штучкі-дручкі», якія, па ўсім відаць, іх цікавілі не больш, чым рэцэпт выпечкі дамашняга торта. Каля ўвахода стаяў прадстаўнік Палаца піянераў і, удакладніўшы пумар школы, адзначаў у сваім шпытку. Бачыў, як мастак з Гродна Г. Сцяпанаў (ён дзюжурый па выстаўцы) разгублена прасіў

нечаканых «аматараў» народных промыслаў нічога не чапаць рукамі.

Сёння гэтыя два словы «народны майстар» значаць мала, бо гэты чалавек абавязкова недзе працуе. Толькі тады народная творчасць зможа паўнакроўна жыць, калі ёй будуць створаны ўсе ўмовы для развіцця, як у любой іншай сферы дзейнасці. Настаў час ратаваць яе ад поўнага заняпаду, і тут важным будзе рашэнне аб наданні народным майстрам сацыяльнага статусу. У ім неабходна ўдакладніць: хто такі народны майстар? Якія яго сацыяльныя гарантыі?

— Арганізацыяй, якая можа распрацаваць такі дакумент, магло б стаць таварыства народных майстроў Беларусі, — гаворыць кандыдат мастацтвазнаўства Я. Сахута. — Размова пра яго ідзе добры дзесятак гадоў. Больш таго, летась нават быў зацверджаны аргамітэт па яго стварэнні, старшынёй янога абралі мяне, пасля чаго многія з тых, каму сэрца балепа па народных промыслах, уздыхнулі з палёгкай: нарэшце, воз крануўся з месца. Аргамітэт з энтузіязмам узяўся за справу, былі распрацаваны праекты статута аб народных майстрах і іншыя неабходныя дакументы. Здавалася, усё ішло добра, у канцы мінулага года хацелі нават правесці ўстаноўчую канферэнцыю. Але гэта цягнулася да таго часу, пакуль члены аргамітэта, якія добра знаёмы з праблемамі народных умельцаў, не пачалі сур'ёзна рэальную структуру будучага таварыства. Усім было зразу мела, што народным майстрам у першую чаргу трэба дапамагчы набываць матэрыялы і рэалізоўваць прадукцыю, а для гэтага неабходны свой магазін, склад і аўтатранспарт. Адным словам, на грамадскіх пачатках такую работу ніхто не пацягне, таварыству патрабуюцца пастаянныя кадры. Вось тут і стварылася туліковая сітуацыя: аналялася, што некаторыя таварышчы прыкідвалі спачатку стварыць арганізацыю, а пасля ўжо набіраць кадры. Зразумела, што пасля такой прапановы члены аргамітэта ўбачылі імкненне некаторых нарадыць таварыства толькі на паперы.

Не лепшыя справы і ў іншых «падрадзятках» народнай творчасці. «Самадзейныя мастакі ў нас таксама не абдзелены ўвагай». — запэўніваюць мясцовыя работнікі культуры. Тут жа прыводзіцца лічбы,

колькі ў іх мастакоў розных узростаў і розных прафесій. Яно так, мастакі ёсць, але сёння мы гаворым пра іншае — як яны жывуць. Майстэрняў яны не маюць, выстаўляць свае работы часта не могуць. Да прыкладу, калі іх калегі ў Літве маюць асабістыя невялікія майстэрні і магчымасць экспанавання свае работы на 20—30 выстаўках, то ў БССР самадзейным мастакам за год удаецца паказаць свае работы ўсяго 2—3 разы. Не хапае пэндзяляў, фарбаў і багету. Не хапае хранічна і даўно, пра гэта не раз гаварылі, але ўсё застаецца па-ранейшаму.

Няпростая сітуацыя склалася і ў рабоце самадзейных кампазітараў. Некалі яны мелі магчымасць друкаваць свае творы ў зборніках песень, цяпер пра такое можна толькі марыць. Вядомы самадзейны кампазітар М. Пятрэнка з Полацка прывёў такі прыклад: у год РНМЦ выдае адзін зборнік (недзе 12—14 песень), а ў БССР недзе сто самадзейных кампазітараў. Вось і палічыце, колькі ім трэба стаяць у чарзе, каб надрукаваць песню. У свой час абласныя навукова-метадычныя цэнтры культуры мелі права выдаваць зборнікі, тады з выданнем песень было прасцей, але гэта права ў іх забралі. Сёння, лічачь народныя кампазітары, неабходна вярнуцца да мінулай практыкі.

Славуты майстар па вырабе народных музычных інструментаў В. Пратасевіч з Мінска паказаў нек мне пісьмо. Яно прыйшло яму з Бельгіі, з Каралеўскай фальклорнай філармоніі «Наанкордзія» (заўважце, там ёсць нават такая філармонія!). Саліднейшы цэнтр бельгійскай музыкі настойліва ўпрошваў нашага шануюнага майстра вырабіць цымбалы, ліру і ім падобныя струнныя інструменты. Аплата, канешне, высокая, бельгійскія музыканты прасілі гарантыйны тэрмін на вырабы 5 гадоў.

— Цудоўны кантракт, — заўважыў я. — Гэта прэстыжна для вас, так і для нашай рэспублікі.

— Але заказ так і застаўся невыкананым. Аналялася, што на той час добрага дрэва для вырабу не было, трэба было ехаць па яго аж у Беларускаю пушчу. Паіраўся В. Пратасевіч сям-там,

бачыць, чалавечай зацікаўленасці і жадання дапамагчы ні ў кога няма, махнуў на ўсё рукою.

Чалавек, які страціў гістарычны карані, не зможа будаваць культурнае грамадства. Наш народ выракаўся свайго духоўнага пачатку, які стагоддзямі пераходзіў ад аднаго пакалення да другога, мы цураліся ўсяго нацыянальнага, у тым ліку і сваіх народных промыслаў. Толькі сёння мы пачалі адкрыта прызнаваць, наколькі гэта небяспечна для лёсу нацыі: народная культура з'яўляецца тым духоўным асяроддзем, без якога гуманізацыя чалавечых адносін ніколі не адбудзецца. Таленавітыя мастакі свядома ці падсвядома пра гэта гавораць, выражаючы глыбінную сутнасць з'явы. Стаіць перад вачыма драўляная скульптура «Кніжнік» А. Маголіна, якая экспанавалася ў Дні паказу дасягненняў народнай творчасці Мінска, як вечны напамін аб адказнасці перад часам.

...Боль і смутак на твары старога, які маўкліва пра нешта думае. Яму невясносна цяжка, бо нясе ён на галаве думкі і мары людскія — вялікі стос тоўстых кніг, якія да немачы ціснуць на яго зверху. Перад сабою ён трымае разгорнутую кнігу, можа — «Вечны статут жыцця», які яшчэ і на працягу трэцяга тысячагоддзя новай эры не выпрацавала чалавечтва. Але чаму кніжнік зусім не рады? Можа, ён адзін спазнаў ісціну і ўжо ў слях, як прарок, прадказаць тое, што чакае яго цярылівы народ? Махліва таму, што ў час упадку маральных каштоўнасцей і страты гістарычнай памяці такая прадукцыя і такая журба ягонаму народу ўжо не трэба...

Па даўняй завядзёнцы, пасля заканчэння аналігічных аглядаў усе чакаюць бурных працяглых апладысmentaў: усё, што прымеркавана да нейкай даты, павінна ўспрымацца на «ура!». Але становіцца, якое склалася ў рабоце па захаванню народных промыслаў, апладысmentaў не выклікае.

Вячаслаў ЛАПЦІК.

ПЕРШЫЯ ЛАЎРЭАТЫ ПРЭМІІ «ДРУГ ДЗЯЦЕЙ»

«Друг дзяцей» — так называецца гэтая пачэсная прэмія, заслужыць якую — высокі гонар для кожнага з нас, незалежна ад пасады, якую ты займаеш, — вялікі начальнік ці выхавальнік у дзіцячым садку, незалежна, колькі табе год — камсамалец ты ці пенсіянер, — на гэтую прэмію вылучаюць самі дзеці за любоў да іх, за ласку, за слагаду, за нястомную руплівасць аб іх здароўі, аб іх шчаслівай долі, за самаадданне служэнне маленству, той галоўнай узлётнай плячоўцы, з якой пачынаецца чалавек.

Беларускаму аддзяленню Савецкага дзіцячага фонду імя У. І. Леніна споўнілася год, але на яго рахунку ўжо не толькі дабрачынныя ахвяраванні тысяч шчырых людскіх душ, а і рэальныя паміненні многіх і многіх людзей унесці ў яго дзейнасць і сваё прызнанне, і талант.

Першую гадавіну свайго жыцця Беларусі аддзяленне дзіцячага фонду адзначае яшчэ адной важнай падзеяй — да Міжнароднага дня абароны дзяцей прысуджае тры свае штогадовыя прэміі тром, падкрэсліваю — тром са шматлікіх у нашай рэспубліцы сапраўдных сябрам дзяцей, людзям, якія на служэнне дзецям аддаюць усю любоў свайго сэрца і душы.

Першым лаўрэатам прэміі «Друг дзяцей» сталі медыцынскі Гомельскага дома дзіцяці Паліна Гаўрылаўна Арлова. На яе жыццёвым рахунку нямаюць спраў, якія «сцярджаюць» яе вялікую душэўную адданасць дзецям. Напярэдадні Айчынай вайны, скончышы медыцынскія вучылішча, яна пачала працаваць у Доме дзіцяці г. Оршы. Апынуўшыся пад пагрозай фашысцкай акупацыі, яшчэ зусім маладая дзяўчына разам з дзецьмі выбіраецца ў небяспечную і няблізкую дарогу ў Мядзельскую АССР. Па службовым абавязку медыцынскага апарату, а па сутнасці, сапраўднай маці бездапаможным яшчэ немаўляткам, яна ўратавала жыццё, якое толькі-толькі пачалося ў тыя трывожныя і пакутныя дні. Пасля вайны Паліна Гаўрылаўна — у Гомелі. Чалавек актыўнай натуры, карыстаючыся заслужаным грамадскім аўтарытэтам, яна, аднак, за ўсё жыццё не памяншала сваёй любімай пасады на якая лепшыя лічыць яна, няма вышэйшай.

Дзеці Мінска з пачуццём глыбокай удзячнасці і па праву сяброўства называлі сваім лаўрэатам заслужанага дзячэа мастацтва БССР Васіля Фёдаравіча Сумарова, яркага, жыццёрадаснага творца якая звязана з пэтычным адкрыццём і спазнаннем той вялікай і казачнай краіны, што застаецца неспазнанай таямніцай на ўсё жыццё — Маленствам. Гэты мастак бачыць свет вачыма дзяцей. Адна з яго першых карцін «Мой дом» стала ўжо хрэстаматыяй.

На працягу многіх год Васіль Фёдаравіч натхнёна і самаадданна вядзе студыю юных мастакоў, заснаваную ім пры Палацы культуры камвольнага камбіната. Не адно пакаленне дзяцей Мінска прайшло праз гэтую славетную студыю.

Калектыўным лаўрэатам прэміі «Друг дзяцей» стала камсамольская арганізацыя ўпраўлення ўнутраных спраў Мінскага аблвыканкома за нястомную і самаадданую дапамогу дзецям-інвалідам. Камсамольцы не толькі шэфы Івянецкага дома-інтэрната, яны як родныя старэйшыя браты і сёстры сваім юным сябрам. Памагаюць ім у навучанні, у будаўніцтве новага корпусу, разам з дзецьмі нарыхтоўваюць кармы для падсобнай гаспадаркі. Часта выступаюць з канцэртамі, наладжваюць сустрэчы з цікавымі людзьмі. Для гурткова юных тэхнікаў набылі і падарылі інтэрнату радыё- і кінаапаратуру на 30 тысяч рублёў. Нездарма выхаванцы дома-інтэрната так аднадушна вылучалі сваіх шэфав на гэтую ўзнагароду.

Натуральна, што колькасць сапраўдных сяброў дзяцей, энтузіястаў, падвіжнікаў, абаронцаў і заступнікаў маленства ў рэспубліцы не адзіны, а дзесяткі і сотні. Мы ўпэўнены, што лік іх будзе расці і множыцца з кожным годам і самы дастойны з іх атрымаюць заслужаную ўдзячнасць і шчырую любоў дзіцячых сэрцаў. Сёння мы віншваем першых лаўрэатаў прэміі «Друг дзяцей» і ад усё душы жадаем ім здароўя, шчасця і радасці ў далейшым шчырым, натхнёным і творчым сяброўстве з нашымі дзецьмі, з нашай будучыняй.

Васіль ВІТКА,
член прэзідыума Беларускага аддзялення Савецкага дзіцячага фонду імя У. І. Леніна,
старшыня журы па прэміях «Друг дзяцей».

У рэспубліканскім друку апублікаваны «Асноўныя напрамкі аздараўлення і аховы навакольнага асяроддзя, рацыянальнага выкарыстання прыродных рэсурсаў Беларускай ССР на 1991—1995 гады і на перспектыву да 2000 года». Здавалася б, тама, якая закранае інтарэсы ўсіх без выключэння грамадзян, выкліча ажыўленую дыскусію. Ды пакуль што ніводнага матэрыяла, які б непасрэдна тачыўся праекта асноўных напрамкаў, мне ў друку не трапілася. Чаму! Людзей не цікавіць іх будучыня! Ці праект настолькі бяспрэчны, што і абмяркоўваць яго не трэба!

Прырода і мы

Ці зробіцца крывое прамым?

ДУМКА ЧЫТАЧА

НЕКАЛІ «Літаратурная газета» перадрукавала фельетон Арта Бухвальда, у якой была такая фраза: «Грамадскасць мае права ведаць». На думку Бухвальда, амерыканская грамадскасць страціла права ведаць пра многае. Але гэта, як кажуць, іх праблема. У мяне ж тады ўзнікла іншае пытанне: ці з'явілася ў нашай грамадскасці права ведаць усё, што мае адносіны да яе жыццёвых інтарэсаў? Ці многія грамадзяне змогуць адказаць на гэтае пытанне станоўча?

На самай справе, наколькі мы інфармаваны? Вось, скажам, апублікавана лічба: у мінулым годзе ў рэкі, азёры і сажалкі рэспублікі скінута 63 мільёны кубічных метраў забруджаных сцёкавых вод («Савецкая Беларусь», 2 красавіка 1989 года). Цікава, дзе ў шырокім друку публікавалася расшыфроўка — што гэта за забруджаныя воды, які іх хімічны склад і якое ўздзеянне яны акажуць на наша з вамі здароўе?

Апублікавана карта радыеактыўнага забруджання рэспублікі. І адразу ж узнікае пытанне, для каго яна публікавалася? У Якуціі, скажам, агульнае ўвядзенне аб'ектаў у Беларусь і не атрымаюць. Але ж нам яна патрэбна не для павышэння ўзроўню агульнай інфармаванасці — нам тут жыць, на гэтай самай радыеактыўнай зямлі. У мінулым годзе ў цэнтральным друку нейкі адказны работнік ад картографіі з гонарам паведамаў аб заканчэнні работы над картай СССР у маштаб 1:25000 (г. зн. у адным сантыметры 250 метраў). Чаму б не расказаць гэту карту, перавадаючы яе па неабходнасці, бо ўжо дакладна вядома, і пра гэта пісалі, — радыеактыўнае забруджванне распаўзаецца па тэрыторыі рэспублікі. У мінулым годзе мая таварышка па службе «намачала» грыбную мясціну — кіламетраў за сорак ад Мінска, у ракаўскім напрамку. Збіралі ўсёй сям'ёй, і не адзіны раз. Але, на шчасце, не паленвалася, праверыла грыбы на радыеактыўнасць на Камароўцы — і выкінула ўсе на сметнік. А магла б і не праверыць, як, пэўна, не правяралі іншыя — бо гэтак блізка ад Мінска. І ні шчыта, ні аб'явы нідзе.

Прыклады нашай «інфармаванасці» можна было б праводзіць доўга.

У некаторых можа ўзнікнуць спакуса прадставіць сітуацыю ў спрошчаным выглядзе: вось, маўляў, нехта ведае, з ад нас хавае, варта дапусціць нас да сакрэтных дадзеных, і ўсё будзе добра. Калі б было так, то гэта яшчэ паўбяды. На самай справе ўсё значна горш, бо ніхто, уключаючы і тых, каму гэта належыць, дакладна не ведае рэальнага становішча спраў. Летась адбылася рэспубліканская нарада па праблемах азёраў Беларусі, на ёй выступалі спецыялісты. Дык вось, ад іх я пачуў, што на сённяшні дзень ніхто не ведае дакладна, колькі ў рэспубліцы рэк і азёраў. Тлумачыцца гэта проста: за трыццаць гадоў ме-

кан'ерам баяцца, калі на аднаго інспектара даводзіцца тэрыторыя, што супастаўляецца з якім-небудзь Люксембургам?

ІРАЊІЗАВАЦЬ над праектам можна доўга — ён, на жаль, дае такую магчымасць. Мне здаецца, няма ў ім талоўнага: адказу

на пытанне, хто будзе ахоўваць прыроду і з каго канкрэтна народ зможа спытаць. Мне, ва ўсякім разе, не ўдалося высветліць, чым новы дакумент лепшы за тыя 196, выдадзеныя да 1985 года і якія рэгламентуюць правілы прыродакарыстання на тэрыторыі рэспублікі. Маю на ўвазе дакументы, што з'яўляліся цягам доўгіх гадоў, — пачынаючы з дэкрэта П. Усерасійскага в'езда Саветаў рабочых, саўладальніц і сялянскіх дэпутатаў ад 26 кастрычніка 1917 года «Аб зямлі» і канчаючы такімі, як «Правілы водпуску драўніны на корані» і «Аб мерах па развіцці вытворчасці эфектыўных і больш бяспечных для насельніцтва хімічных сродкаў абароны раслін (пестыцыдаў), паляпшэння іх якасці і забеспячэнні пастаяк гэтага сродкаў аховы раслін у надзейнай і зручнай для карыстання тары». У новым праекце няма адказу на пытанне, чаму не выканана пастанова СМ БССР ад 13 кастрычніка 1977 года «Аб мерах па захоўванні і рацыянальным выкарыстанні прыродных рэсурсаў басейна возера Нарач». Мне вядомы па крайняй меры яшчэ дзве пастановы па возеры Нарач, і тым не менш, у праекце новага закона наша жамчужына зноў у ліку нешчаслівых. Шмаг пытанняў, і няма адказаў. І не даўна: новы закон усяго толькі малодшы брат старых.

«...Забяспечыць, ажыццявіць, распрацаваць, перабудаваць...» — колькі іх было, ужо нават на маім нядоўгім веку, такіх распрацовак і перабудоў!

Велізарная колькасць прыродаахоўных актаў, на жаль, не перашкодзіла спаўзненню да экалагічнай катастрофы. У нашай дзяржаўнай структуры сёння няма, арганізацыі, якая несла б поўную адказнасць за стан прыроды. Дзяржкампрыроды? У праекце новага закона яе старшыня ў спісе «зацікаўленых асоб»... на 16-м месцы. Статус гэтай арганізацыі не вызначаны. Ужо вядомы выпадкі, калі начальнікі цэхаў смела зрывалі пломбы пастаўленыя інспектарамі новага камітэта. Аб тым, каб спыніць завод, і гаворкі быць не можа. Прыцягнуць можна толькі да адміністрацыйнай адказнасці. Тэарэтычна, канечне, можна і да крымінальнай, але гэта, бадай, толькі ў тых выпадках, калі адбываецца штосьці сапраўды катастрафічнае з чалавечымі ахвярамі.

Так што, кажучы пра адказнасць, трэба прыгадаць бальную ісціну: паўната адказнасці — гэта заўсёды паўната правоў. Пра якую ж адказнасць навастворанага камітэта можна весці гаворку пры яго сённяшніх куртатых правах?

Яшчэ адно пытанне да аўтараў праекта: якімі меркаваннямі яны кіраваліся пры вызначэнні тых арганізацый, што будуць ахоўваць прыроду? У праекце яны прадстаўлены ў наступным парадку — Дзяржапрапром, Мінвадгас, Мінжылкамунгас, Акадэмія навук, Дзяржкампрыроды, Белгідрамет, аблвыканкомы. А я, напрыклад, не веру, што Агпрапром (дарэчы, ужо скасаваны ва

ўсесаюзным маштабе) будзе аберагаць прыроду. Не, не па прычыне яго шкоднасці. Проста — у яго іншы мэты: займацца вытворчасцю харчавання. У Мінвадгасе таксама сваё, хоць і не ясныя да канца, задачы, Мінжылкамунгас уладкоўвае нас камунальна, а акадэмія не ахоўвае прыроду, а вывучае яе. Чаму ж усе гэтыя арганізацыі ідуць наперадзе Дзяржкампрыроды? І чаму яны па загадзе павінны выконваць неўласцівыя ім функцыі? Толькі дзеля таго, каб усё забытаць і выключыць персанальную адказнасць?

На маю думку, трэба пачынаць не з праектаў на туманную перспектыву, а з асноў.

УЛІЧВАЮЧЫ выключнасць задач, якія стаяць перад Дзяржаўным камітэтам па ахове прыроды, трэба вылучыць яго ў самастойны орган пры Вярхоўным Савеце БССР. Старшыню камітэта трэба выбіраць (і перавыбіраць праз пяць гадоў) на сесіі Вярхоўнага Савета тайным галасаваннем. Неабходна распрацаваць і зацвердзіць юрыдычны статус Камітэта. Ураўняць яго ў правах з іншымі дзяржаўнымі арганізацыямі. Не трэба асаблівай фантазіі, каб уявіць, што на працягу досыць працяглага часу інтарэсы Дзяржкампрыроды будуць радыкальна разыходзіцца з інтарэсамі ведамстваў, і любая залежнасць ад іх, нават на ўзроўні Савет Міністраў, звязана з яго дзейнасцю. Бо пры жывучасці лозунга «план любой цаной» няцяжка здагадацца, на чью карысць будуць вырашацца канфліктныя сітуацыі.

На сесіі Вярхоўнага Савета неабходна вылучыць санітарна-эпідэміялагічныя службы Міністэрства аховы здароўя і адпаведныя падраздзяленні Белгідрамета ва ўпраўленне па кантролі за якасцю прадуктаў харчавання і навакольнага асяроддзя з падпарадкаваннем гэтай арганізацыі непасрэдна закону. Толькі тады, бадай, знікнуць выпадкі «карэкціроўкі» ПДК у бок іх павелічэння, як у май мінулага года, калі Міністэрства аховы здароўя прыняло рашэнне аб павелічэнні дапушчальнага ўтрымання нітрату і нітрытаў у бульбе ў два-тры разы.

На бліжэйшай сесіі Вярхоўнага Савета БССР трэба прыняць рашэнне аб безлімітным фінансаванні на дзяцягу ўзгодненага тэрміну вывучэння стану навакольнага асяроддзя ў рэспубліцы ў рамках Дзяржкампрыроды. Няхай у камітэце вырашаюць, каму даручыць якую работу, і ці даручыць якія-небудзь даследчыя работы Мінвадгасу і Агпрапрому ўвогуле. Пры наўнасці сродкаў выканаўцы знойдуцца. Важна разгледзець пытанне штатнага раскладу і бюджэту Дзяржкампрыроды пасля таго, як яна прадставіць поўную справаздачу аб стане навакольнага асяроддзя.

Трэба стварыць незалежную ўстанову (яе я ўмоўна называю бы егерскай акадэміяй), дзе будуць рыхтавацца спецыялісты-экалагі, якія атрымліваюць адначасова навуковую, прававую і ваенна-спартыўную падрыхтоўку. Такія спецыялісты павінны станаўдзіцца дзяржаўнымі інспектарамі, а не тыя, па сутнасці, выпадковыя людзі, якія часта не ведаюць, як сябе паводзіць у нестандартнай сітуацыі.

У МАІХ ПРАПАНОВАХ няма нічога незвычайнага — так альбо прыблізна так арганізавана ахова прыроды ў іншых краінах. Вынаходзіць тут веласіпед няма патрэбы. Спробы ж латаць старыя дзіркі, па маім глыбокім перакананні, неабходна асуджаны на правах. Як было мудра заўважана некалькі тысяч гадоў назад, крывое не зробіцца прамым.

Цікава, ці жыве яшчэ таварыства аховы прыроды, і калі жыве, то чым яно займаецца?

К. БАРАДЗІНСКІ,
перакладчык.
г. Мінск.

Яраслаў Сейферт (1901—1986) належыць да выдатнай плеяды паэтаў, якія прыйшлі ў чэшскую літаратуру ў пачатку 20-х гадоў і заваявалі ёй міжнароднае прызнанне. Ён пачынаў свой шлях разам з такімі самабытнымі талентамі, як І. Волькер, В. Незвал, К. Бібл. Але яму было наканавана надойга перажыць сваіх равецнікаў, каб пакінуць жыццё на парозе свайго васьмідзесяціпяцігоддзя патрыярхам чэшскай паэзіі і лаўрэатам Нобелеўскай прэміі. У яго багатай творчай спадчыне — кнігі лірыкі «Горад у слязах», «Адно наханне», «Салавей спявае дрэнна», «Паштовы голуб», «Рукі Венеры», «Каменны мост», «Камета Галей», «Мама», «Быць пазтам». Пяру Я. Сейферта належаць кнігі мемуараў «Зоркі над райскім садом» і «Усё хараства свету».

Яраслаў СЕЙФЕРТ

Ленін

На трэснутых і скрышаных апорах паніклі старадаўнія палацы, мінулае вычэрпвалася слава.

Такою мы пабачылі Расію, калі, як свечкі, купалы Крамля гарэлі над труной правадыра. Масква ўздымала моўчкі хвалі смутку на крылах вогненых сцягоў, гулі ад мускулістых рук рабочых вулкі і дрогка скалалася мур.

Да новых да нябачаных сляб праз чорныя разваліны Пампей ішло жыццё — у гронках вінаграда.

А смерць блукала ў пошуках спакою сярод руін, дзе след кашэчы лёг ланцужком на мармуровы пыл антычных статуй.

У снезе — парк, дзе так яшчэ нядаўна, нібыта дрэва векавое, Ленін, убачыўшы свой вечаровы цень, на лавачцы адпачываў стамлена. Яму яшчэ пакінула жыццё нямнога дзён празрыстасці асенняй, а, можа, і зімовага марозу. Ён зірнуў туды, дзе сонца ззяе, у вышыні гранёнага Манблана убачыў і Еўропу, і ўвесь свет, што скаланаўся ў барыкадных бітвах.

Падстрэленая птушка ў знемажэнні на вербны прут упала нечакана; у банках змеі зліткаў залатых трымцелі за жалезнымі прутамі ля каланады — золата ахова: адкормленыя псы гуляюць борздка, па лічбах на паперы, па слупках струменіць кроў людзей... Ён плошчы ўбачыў і натоўпаў рух, і ў цемры ночы, вышытай агнямі, якія мігацелі так прывабна, пачуў ён песню, што кранула сэрца.

Быў гэта не лірычны спеў, які вагае мілагучна аксаміт лагоднай мяккай цемры над балконам, — тысячাগорным рэхам гэты спеў раскатна калыхаўся і грывеў ля сцен палацаў і ў вушах цароў, каму ўжо саван ткалі кулямёты.

І раптам растварыўся краявід, замоўк і знік магутны спеўны голас, і ўбачылася родная Масква ўся ў снягах, што праз гады ляцяць.

Пачуўся гучны, горды і дакладны крок каравула ля сцяны крамлёўскай, які Еўропа і планета ўся, стаіўшы подых, слухалі задумна.

І ён, нібы прагнуўшыся, узняў стамлены зрок — убачыў ліст сухі, сарваны з дрэва завірухай, ён ляцеў, кружыў і трапляў, пакуль не ўпаў на дол...

Дык расчыніце вокны! Ад болю аж заплюшчваюцца вочы тых, што сцягі каля труны нясуць. Хоць Леніна няма, ды ён плыве што нас усіх

высока на руках усіх народаў — не ў сілах перад ім зямля раскрыцца.

І ціха, ціха ступаюць неспіханыя натоўпы, і сэрцы стукваюць у кіпцюрах пакут.

Жалоба над усім пануе светам — дык вось чаму так дрэнна, друг пэат, п'яецца сёння салаўям.

Мёртвыя ў Лідзіцах

Ластаўкі лунаюць ад трывогі, прыляцеўшы, дахаў не знайшлі. Як разбіты скіпетр, ля дарогі топаль нахіліўся да зямлі... Вас на доле прыціскае камень. Шлях уткнуўся ў бездань — прама ў дно.

Ходзіце з працёртымі рукамі — дзе цяпер нічога не відно. Толькі звон птушыны і пустэча: жаўранкі бліжэй, чым мы, да вас.

І, магчыма, калі птах шчабеча, вы таксама чуеце якраз, як імёны вашыя напеўна паўтарае поле спаквала, як на вашых вуснах, сцягнутых гнеўна, не перастае крычаць зямля; як п'яюць і страх ваш, і рыданне, як п'яюць і той куток і час, дзе быў розум на апошняй грані,

дзе ад дзетак адлучалі вас; як п'яюць на нечуваным ветры зрэчкі тых, хто ўсё яшчэ жыў; як п'яюць, хапаючы паветра, пальцы рук самотнай удавы; як п'яе раптоўны міг спакою над апошнім выдыхам глухім; як кранаюць мужнасцю людскою тыя, на чыіх плячах стаім. Жаўранак п'яе. Замоўклі сцюжы Але май, заўсёды малады, знае, як стаптанія тады зноў цвітуць задумлівыя ружы.

Дзеці прадмесця

У прыёмным пакоі, ад свету ўсяго адгароджаным, санітаркі, як балерыны, танцуюць, у нямоглых надзеі мацуюць балетам, хваробай народжаным... Мы, прадмесця галоднага дзеці, туліліся суполкай брацкаю, у нашых грудзях дзесьці гняздзілася гора жабрацкае.

Вокны, свецачы над галовамі, пра шчасце казалі, чужымі словамі ззялі.

Доктар прыйшоў — акуляры чорныя, з таямніцаю заручоныя. І з твараў усмешкі знікалі.

(Была чарната акуляраў прытворнаю ці знакам бяды, якой не чакалі?)

Пад зрэнкамі нашымі, поўнымі мукі, дрыжалі ягонныя рукі. Ён потым нас выслухоўваў пачаў, стрыманы ў слоўных высновах голас яго ціха гучаў. Ён, нібы музыка іграў на нас, як на скрыпках кляновых.

І ў кожным з нас пад рукою пшчотнай звінеў адказ, як спеў аб долі — не столькі вясёлай, колькі гаротнай.

Ён да часу нямеў, а калі зразумеў, што нашыя скаргі лепей бы ўтойваць, што нас усіх

трэба настройваць, — па нашых рэбрах ягонныя пальцы прабеглі, нібы ласкавыя джалыцы... І ён праспяваў, суцішаючы боль: соль-рэ-ля-мі, мі-ля-рэ-соль.

«Трэба, шаноўныя, быць здаровымі перад павевамі ветру суровымі. Як грывне канцэрт, падобны да буры, вам па чырвонай іграць партытуры сімфонію рэвалюцыі! Вам узнімацца да сонца ў гімне! А ён непазбежна грывне».

Паэт і іншыя раіствы

Паэт — нібыта патэфон: адно і тое ж круціць ён.

Рыфмоўку ты найперш знайдзі: «сяброў» і «кроў», «цвяроза» — «доза»...

І — без капейчыны сядзі ды пазычай — такая проза. Кішэнь ад вершаў пухне — страх!

Чарнільная ў пакоі ціша. Пярэм гусіным на сталах, калі няма паперы, піша. Здраецца, сваю любоў у словы, хоць забі, не ўсадзіць. Ён любіць мяса галубоў, што да яго на стол не сядуць.

Другая справа — камінар. Бо мае ён не слоўны дар.

Ён з лясвічкэй і памялом на белы свет праз комін выйшаў і з важнасцю пакінуў дом — і дым над дахам неба вышыў. У дом наведваннем сваім нясе і ўдачу ён і одум. Дзяўчынкы бегаюць за ім — запэкаць пальчык аб куроудым.

Служыць сабе любую рэч прымусіць гаспадыня можа, калі ж не мае цягі печ, што ёй рабіць тады, о божа!

Але і бондар — ці ж не так? — працуе слаўна, як мастак.

Збівае дошкі вельмі проста, кальце бочкі на двары, раўняе потым іх па росту, старанна смольчы знутры. Пакуль паэт радок ударны шукае ў думках нездарма, прыкоцяць бочку з піваварні — і ўцехі большае няма. Той, хто ў натоўпе гаманлівым выходзіць у вясельны круг, сябе сагрэўшы моцным півам, успомніць бондара, як друг.

А пекар ёсць без каўпака? Ляціць, пыліць над ім мука.

Закваску ён размяў рукою, крупіначку яе ўкусіў, а потым у дзяжы з мукою натхнёна цеста замасіў. Застыў над цестам нерухома, шапнуў, як пращучы даўней... Уздыдзе цеста, як вядома, ад мудрых слоў яшчэ пышней. Той хлеб, што есці мы ахвочы, да ладу пекар давядзе. Мы ўранку ледзь расплюшчым вочы а ён адпачываць ідзе...

І ў кузні працаваць не жарты, кавадлы добрых песень варты. Радок паэта, нібы сталь, звяніць — і ўвесь крыляюць словы,

ды молатам сваім каваль распалены гне падковы. У кадзь з вадою кіне іх — шыпціль вада ды іскры роём... Гул кавалю лагодзіць слых, па кузні ходзіць ён героем. І гэтай музыкі агонь праз тоўшчу сценаў пранікае, падкову той хвілінай конь, нагу згінаючы, чакае...

Але вярнуцца ўсё ж пара і да мастацтва песняра. На нашай роднай мове ён, што зачароўвае з маленства, раскажа, як у віхры дзён ад фанабэрнага шаленства мы скарбы моўныя свае самаахвярна ратавалі... Хвалу жыццю паэт п'яе — айчыны спеў калыша далі.

Трывогі і надзеі звон шчымліва гэтак слых лагодзіць. Нашчадкам ружу кіне ён — і сам з усмешкай адыходзіць. Пераклаў з чэшскай Пятрусь МАКАЛЬ.

Мартыралог Беларусі: імёны і факты

Жылі-былі землякі...

Сталінскія рэпрэсіі не абмінулі і вёску Кукшаўічы Дзяржынскага раёна Мінскай вобласці. Мне, настаўніцы-пенсіянерцы, мясцовыя жыхары шмат расказвалі пра тыя страшныя часы — пра тое, як у хатах пачыналі плакаць і развітвацца з мужчынамі, калі з'яўляўся на вуліцы «чорны воран». Людзі, апаўдаючы пра вялікае гора, спадзяваліся ўбачыць надрукаванымі імёны аднавяскоўцаў-пакутнікаў. Вось ён, наш вясковы мартыралог:

БОХАН Стэфан Сымонавіч, 1904 года нараджэння. Браў актыўны ўдзел у калектывізацыі, у стварэнні калгаса «Звязда», быў нейкі час старшынёй гэтага калгаса. Карыстаўся вялікім аўтарытэтам у вяскоўцаў. 25 жніўня 1937 года раніцай пад'ехаў да яго хаты машына. Увайшлі некалькі чалавек у скуранках. З хаты нікога не выпусцілі. Учынілі вобвыск, але нічога не знайшлі. Стэфана Бохана пасадзілі ў «чорны воран». З таго дня ніхто яго больш не бачыў і нічога пра яго не чуў. Засталася жонка Марыя (цяжарная) і двое дзяцей: сямігадовая Саша і чатырохгадовая Яня. Марыя не магла ўладкавацца на працу. Калі яе дзеці падраслі, у камсамол іх не прымалі. Не давалі давадак для вучобы. Стэфанаву сястру Тамару выключылі з камсамола. У сярэдзіне 50-ых гадоў дзеці звярнуліся ў адпаведныя органы, каб даведацца пра лёс бацькі. Атрымалі адказ, што Бохан Стэфан Сымонавіч разбітаваны пасмяротна.

ВАУЧОК Аляксей Іванавіч, 1899 года нараджэння. Працаваў у канторы калгаса «Звязда» рахункаводам. Ён быў сумленны чалавек, добры сем'янін. Позна вечарам 21 сакавіка 1938 года да яго прыйшлі тры чалавекі, казалі, каб збіраўся. Аляксей Іванавіч паведаміў, што ў яго ключы ад канторы калгаса. Даручылі жонцы перадаць іх у сельсавет. Плакалі дзеці, галасіла жонка. Развітваючыся, Аляксей Іванавіч прыгарнуў да грудзей маленькую дачку. Ягонная жонка Ганна з трыма маленькімі дзецьмі не бачыла з-за плачу божага свету, ездзіла колькі разоў у Мінск, вазіла ў турму перадачы, але спаткання ні разу не далі, записак ніякіх не перадавалі. Пра яго лёс ніхто нічога не ведае. У канцы 50-ых гадоў хтосьці з рэпрэсіраваных вярнуўся і распавёў Ганне, што бачыў, як білі Аляксея на допыце.

ВАУЧОК Уладзімір Іванавіч, 1901 года нараджэння. Працаваў у калгасе «Звязда» бухгалтарам. Добры быў гаспадар, чалавечны. Любіў чытаць, меў сваю невялічкую бібліятэку. Забралі Уладзіміра Іванавіча ў красавіку 1938 года. Прыехалі вечарам, калі ўся сям'я была за сталом. Сказалі яму збірацца, нічога не дазволілі з сабою ўзяць, ушхнулі ў «чорны воран» і паехалі. Чаму і за што, нікому не было вядома. Зазнала гора яго жонка Марыя з трыма маленькімі дзецьмі. Уладзіміра Ваўчка судзілі, далі 8 гадоў. Адбываў тэрмін у Магадане, Хабаравскім краі. У 50-ых гадах вярнуўся да сям'і. Здароўе было ўжо слабое, і пра жыў ён на волі вельмі мала.

ВАШКЕВІЧ Мацей Паўлавіч, нарадзіўся ў 1901 годзе. Заатэхнік калгаса «Звязда», вучыўся на ветэрынара. Шчыры працаўнік, сціплы чалавек. Арыштавалі яго восенню 1937 года. Судзілі, адбываў тэрмін у Сібіры. Мацея Вашкевіча абвінавачалі ў тым, што ён быццам бы прадаў шпіёну свой пашпарт. Пра згублены пашпарт ён сам паведаміў у міліцыю, але яму не паверылі, хутка сфабрыкавалі справу. Вярнуўся Мацей Паўлавіч у 50-ых гадах, распавядаў, як здекаваліся на допыце, прымушаны былі прызнацца ў тым, чаго ніколі не было. Турмы ў Мінску былі перапоўненыя. Арыштаваных размяшчалі нават у падвалах. Дома ўрада. Там жа былі пакоі для допытаў. Мацея Вашкевіча моцна білі, зашчамлялі пальцы ў дзверы, заганялі іголку пад пазногці. Вярнуўся дахаты Мацей Вашкевіч зусім хворы. Пра жыў мала.

ЛОБАЧ Сяргей Васільевіч, 1898 года нараджэння. Працаваў у калгасе «Звязда» будаўніком, быў за брыгадзіра. Меў залатыя рукі: славіўся ў калгасе як самы лепшы стэльмах і цяляр. Вяскою 1937 года Сяргей Лобач ляжаў у ложку цяжка хворы. Аднойчы да хаты пад'ехаў «чорны воран». Увайшлі трое, зазірнулі ў паперку, назвалі прозвішча і імя, загадалі збірацца. А ён не мог нават падняцца, бо была высокая тэмпература. Яго паднялі, апанулі, узялі пад рукі і павалаклі ў машыну. Пра яго лёс ніхто нічога не ведае. Апошні раз бачыў тады Сяргей Лобач сваю жонку Зося і трох малых дзяцей.

ТУМАС Змітра Хведаравіч, 1897 года нараджэння. Працаваў у калгасе «Звязда» конюхам, у ліку першых уступіў у калгас. Дбайны сем'янін і гаспадар, майстар на ўсе рукі. У яго была вялікая сям'я, многа дзяцей, жылі бедна. Змітра Хведаравіч арыштавалі і абвінавачалі ў тым, што ён быццам бы сабатаваў падпіску на пазыку. Якраз у дзень падпіскі ён быў з жонкаю ў Мінску. У вёску Кукшаўічы справу разглядаў вязьняны суд. Вяскоўцы сведчылі, што Тумаса сапраўды не было дома ў той дзень, але ўпаўнаважаныя сцвярджалі, што ён з'ехаў спецыяльна, каб не падпісацца. Пра тэрміны падпіскі на пазыку вяскоўцы не ведалі, бо пра гэта ніхто нікога не папярэджваў. Тумаса асудзілі на 5 гадоў і адправілі на Беламорска-Балтыйскі канал. Ён выжыў там нейкім чынам. Ваяваў на франтах Вялікай Айчыннай вайны. Пасля Перамогі вярнуўся дахаты.

ТУМАС Мікалай Канстанцінавіч, з 1905 года. Шавец. Ён быў з дзяцінства інвалід, адна нага карацейшая за другую. Вяскою 1938 зашлі ў яго хату тры чалавекі. Зрабілі вобвыск. Нічога не знайшоўшы, загадалі збірацца. Плакалі ўсё ў хаце — жонка Люба і два сыны. Развітваўся з ім родныя назаўсёды.

Лёсы кукашаўцоў — частка агульнанароднай трагедыі, якую не маем права забываць.

С. КРЫЛІВІЧ, настаўніца-пенсіянерка.

г. Дзяржынск.

У многіх кутках свету словы «народ» і «мова» гучаць аднолькава. І гэта невыпадкова. Мова — не толькі сродак зносін людзей. Мова — гэта асноўны сродак культуры. У мове адбіваецца душа народа. У ёй замацоўваецца гістарычны вопыт народа, адлюстроўваюцца асаблівасці яго псіхікі і мыслення, еднасць з іншымі народамі. Мова валодае найбольшым універсальнасцю, забяспечвае аптымальную магчымасць нацыянальнага развіцця і гарантыю існавання народа.

Усе мы павінны ўсвядоміць, што чалавецтва нічога не набывае, калі заціхае голас нейкага народа ці племя. Яно становіцца бяднейшым яшчэ на адну мову, перажывае яшчэ адну непапраўную страту. Пытацца, чаму павінна жыць тая ці іншая мова — тое самае, што пытацца, чаму павінен жыць той ці іншы чалавек, той ці іншы народ.

З прызнання, самакаштоўнасці кожнай мовы вынікае і асабства адказнасці кожнага чалавека перад сваім народам і перад усім чалавецтвам за захаванне і развіццё перш за ўсё роднай мовы. У сцярдзёні гэтай ідэі — найвышэйшы сэнс дзейнасці Камісіі беларускай мовы. У практычнай рэалізацыі гэтай ідэі — яе найвышэйшыя мэты. Дэмакратычнае абнаўленне савецкага грамадства — умова эфектыўнасці нашай працы.

I

Як і кожная іншая мова, мова беларускага народа прайшла доўгі і складаны шлях развіцця. Яна зведала часы росквіту і часы заняпаду.

Сацыялістычная рэвалюцыя, зрабіўшы рашучы крок да знішчэння нераўнапраўных адносін унутры нацый, стварыла тым самым і магчымасць знішчэння нераўнапраўных адносін паміж нацыямі. Ужо ў першых дзесяцігоддзях і дэкларацыях Савецкай улады былі абвешчаныя такія прынцыпы нацыянальнай палітыкі, як права народаў на самавызначэнне, роўнасць і суверэннасць, свабоднае развіццё нацыянальных меншасцяў, сацыялістычная федэрацыя без нацыянальных прывілеяў і абмежаванняў. Усе нацыі атрымалі форму сваёй палітычнай арганізацыі — нацыянальную савецкую дзяржаўнасць.

У адпаведнасці з дэмакратычнымі прынцыпамі нацыянальнай палітыкі быў створаны СССР, які стаў рэальнай культурнай рэвалюцыяй. За гістарычна кароткі час была карэнным чынам перабудавана сістэма народнай асветы і ліквідавана непісьменнасць. На аснове нацыянальных моў была створана шырокая сетка агульнаадукацыйных школ, прафесійных вучылішчаў, культурна-асветных устаноў. Адкрываліся нацыянальныя ўніверсітэты і акадэміі навук. Нараджалася савецкая інтэлігенцыя, якая бачыла свой рэвалюцыйны абавязак у развіцці дэмакратычнай нацыянальнай культуры і ў далучэнні ўсіх народаў СССР да набыткаў сусветнай культуры.

Ленінская канцэпцыя нацыянальнай палітыкі была замацавана ў рашэннях X (1921 г.) і XII (1923 г.) з'ездаў РКП(б). У рэзалюцыі XII з'езда, у прыватнасці, падкрэслівалася неабходнасць таго, каб: «...д) органы нацыянальных рэспублік і абласцей будаваліся пераважна з людзей мясцовых, якія ведаюць мову, быт, норавы і звычкі адпаведных народаў; е) былі выдадзены спецыяльныя законы, што забяспечваюць ужыванне роднай мовы ва ўсіх дзяржаўных органах і ва ўсіх установах...»

У адпаведнасці з патрабаваннямі XII з'езда пленум ЦК КП(б)Б (ліпень 1924 г.) прыняў рашэнне аб стварэнні найбольш спрыяльных умоў для развіцця і ўжывання беларускай мовы «з тым, каб з фармальна раўнапраўнай зрабіць яе фактычна раўнапраўнай». Гэта было заканадаўча замацавана ў арт. 22 Канстытуцыі БССР 1927 г.: «Дзякуючы значнай перавазе ў Беларускай Сацыялістычнай Савецкай Рэспубліцы насельніцтва беларускай нацыянальнасці, беларуская мова выбіраецца, як мова пераважная для зносін паміж дзяржаўнымі ўстановамі і арганізацыямі».

Усё гэта прынесла плён. Пачалася беларусізацыя ўсіх сфер грамадскага жыцця: дзяржапарату, школы, ВУН, навуковых устаноў, прэсы і г.д. Менавіта «беларусізацыя», як рашучае пераадоленне каланіяльнай спадчыны царызму ў нацыянальнай палітыцы, як практычнае ўвасабленне прынцыпаў суверэннага развіцця нацыі, была адным з найбольш значных, вырашаль-

ных фактараў, якія абумовілі стаўленне беларускай савецкай культуры і рост свядомасці народа, далучэнне да культурнага і палітычнага будаўніцтва мільёнаў людзей.

Аднак у канцы 20-х гадоў адбыўся адыход ад ленінскіх дэмакратычных прынцыпаў пабудовы сацыялістычнага грамадства. Усталявалася адміністрацыйна-загадная, валявая метады кіраўніцтва, абумоўленыя ўтварэннем цэнтралізаванай палітычнай сістэмы бюракратызму, вульгарызацыяй тэарэтычных палажэнняў марксізму, адмаўленнем ад дэмакратыі.

Адмовіўшыся ад дэмакратызму на

ную мову — рускую. Іншыя паспяшаліся аб'явіць, што руская мова — «гэта мова камуністаў і ўсіх прагрэсіўных людзей свету, мова будучай эпохі камунізму» («Коммунист Белоруссии», 1972, № 1, с. 22). Тое, што У. І. Ленін яшчэ ў перыяд падрыхтоўкі рэвалюцыі і пазней, у 20-х гадах, выганяў праз дзверы, бюракраты 70-х гадоў уцягнулі праз акно.

Тыповы савецкі бюрократ глядзіць на СССР не як на саюз суверэнных нацыянальных дзяржаў, а як на дзяржаву з адміністрацыйна-нацыянальным падзелам. Увасабленне ідэі аб агульнасаюзнай дзяржаўнай моў-

1988 навучальны год у гарадах рэспублікі было дзевяць беларускамоўных класаў (восем у трох мінскіх школах і адзін у Наваполацку), у якіх навучаюцца па 10—15 вучняў у кожным класе.

З'яўленне большасці беларускіх класаў стала магчымым у выніку намаганняў інтэлігенцыі, бацькоў, якім удалося перамагчы супрацьўленне чыноўнікаў ад асветы. Вакол гэтых класаў, аднак, створаны вакуум: не хапае падручнікаў, настаўнікаў, метадычнай дапамогі, чыныяца ўсялякія перашкоды.

У Беларусі павінны адчыняцца не

Праект

Адраджэнне беларускай мовы

Праграма Камісіі беларускай мовы пры Беларускам фондзе культуры

«Чуў, што моўнай камісіяй Беларускага фонду культуры распрацавана праграма адраджэння нашай роднай мовы. Хачу сказаць бяздольнасць праграмы на старонках «ЛіМа», піша ў рэдакцыю штотыднёвіка мацавальшчык 3-га руднапраўлення вытворчага аб'яднання «Беларуськалій» імя 50-годдзя СССР Уладзімір Уладзіміравіч Логінаў з Салігорска.

Такіх лістоў у рэдакцыю пошце няма. Пішуць іх самыя розныя людзі. Старыя, якія памятаюць «беларусізацыю» 20-х гадоў, і маладыя, нядаўнія выпускнікі школ, якія нават у вёсцы пераставала ўсё больш быць нацыянальнай. Пішуць з Беларусі і з-за межой рэспублікі.

Адгукуючыся на гэты чытацыйны прасьбы, друкуем праект праграмы, распрацаваны моўнай камісіяй БФК яшчэ летась.

Па некаторых залежных і незалежных ад рэдакцыі прычынах робім гэта са спазненнем. За апошні час партыйнымі і савецкімі органамі зроблены пэўныя захады для практычнага пашырэння сферы ўжытку беларускай мовы. Грамадскасць рэспублікі ўсё больш схіляецца да неабходнасці надання беларускай мове статусу дзяржаўнай. Прыгадаем хоць бы нядаўнія выступленні на старонках «ЛіМа» П. Панчанкі, Н. Гілевіча, Г. Далідовіча, гісторыкаў Л. Лыча і М. Ткачова, лісты нашых шматлікіх чытачоў.

Праект праграмы моўнай камісіі Беларускага фонду культуры — яшчэ адно пацвярджэнне гэтай думкі: толькі ва ўмовах дзяржаўнасці мовы магчыма наша не толькі моўнае, але і наогул культурнае адраджэнне.

практыцы, бюракратычна-загадная сістэма выкінула яго і з тэорыі культуры. Бюракратызм супрацьпаставіў буржуазнай культуры толькі сацыялістычныя элементы нацыянальнай культуры і адкінуў яе дэмакратычныя элементы. Найбольш яскрава гэтая канцэпцыя праявілася ў ідэалогіі і дзейнасці «Пралеткульту», які чэрпаў свае ідэі ў левых дробнабуржуазных вульгарызатараў марксізму. Яны разглядалі нацыянальную культуру капіталістычнага грамадства як з'яву цалкам варожую пралетарыату, рэакцыйную і шкодную. Дэмакратычная культура залічвалася да буржуазнай. Такія ўстаноўкі прывялі да вынішчэння нацыянальнай культуры народа, помнікаў архітэктуры і гісторыі, фальклору, мовы і гістарычнай памяці да інтэлігенцыі і сялянства (носьбітаў дэмакратычнай культуры) і нават да асобных груп рабочых; да гістарычных традыцый побыту і штодзённага жыцця; выклікалі з'яўленне вульгарнага атэізму і вульгарнага сацыялагізму, жывілі практыку функцыянераў сталінскага тэрарызму. Пад лозунгам барацьбы з буржуазным нацыяналізмам знішчалася інтэрнацыянальная дэмакратычная культура народа.

На Беларусі абвінавачванні ў «нац-дэмаўшчыне» гучалі часцей за іншыя абвінавачванні. «Нацыяналістычымі» аб'яўляліся нават асобныя словы беларускай мовы. А за паслядоўнае, прынцыповае карыстанне ёю беларусу пагражаў агульны лёс усё «ворагаў народа». Так у свядомасць, у памяць народа ўкаранялася думка: нацыянальнага трэба не толькі асцерагацца, але і пазбегчы ўсяго, што з ім звязана. Гэта адбылася самым адмоўным чынам на псіхалогіі людзей, на лёсе беларускай мовы і беларускай культуры ў цэлым.

Масавыя рэпрэсіі і негатывнае стаўленне да развіцця дэмакратычнай нацыянальнай культуры вынікала і з сацыяльна-арганізацыйнай сутнасці сталінскай сістэмы бюракратызму, заснаванай на абсалютнай цэнтралізацыі ўлады, уніфікацыі ўсіх дзяржаўных, ідэалагічных функцый і на лявадзіх, дробнабуржуазных на сутнасці, бюракратычных светапоглядзе і псіхалогіі.

Імкненне да цэнтралізацыі і уніфікацыі спосабаў ажыццяўлення ўлады прывяло да абмежавання суверэнных правоў і магчымасцяў рэспублік, да дэкларацыі аб утварэнні «новай гістарычнай супольнасці людзей — савецкага народа», да дэмагагічнай пастаноўкі адкінутага яшчэ У. І. Леніным, наскрозь рэакцыйнага тэзіса аб адзінай дзяржаўнай мове ў СССР пад выглядам абавязковага нацыянальна-рускага двухмоўя ў саюзных рэспубліках. Некаторыя апалагеты гэтай ідэі нават не хавалі яе канчатковай палітычнай мэты — пераходу на адзі-

най уніфікацыі (для бюракратыі мова — толькі сродак сувязі) пачалося ў Беларусі ў 30-х гадах шляхам замены кіраўнічых і гаспадарчых кадраў карэннай нацыянальнасці (у большасці рэпрэсаваных) прысланымі (у асноўным з РСФСР). Тады ж была праведзена валонтарысцкая рэформа правапісу, якая дэстабілізавала структуру беларускай мовы, аддаліла яе ад народнай, дыялектнай асновы.

У ваенны і пасляваенны перыяд гэтая кадравая палітыка працягвалася пад знакам сталінскага недаверу да насельніцтва, што ў гады вайны апынулася пад акупацыяй. Беларускія школы адміністрацыйным шляхам (часцяком проста з прыхамаці новапрыбылага чыноўніка, які не жадаў, каб ягоныя дзеці вучыліся ў беларускай школе) пераабраўляліся ў абыход ўсялякага права на рускія, а беларуская мова ліквідоўвалася ў справядстве, у кіраўнічым апарате і г. д. — выпянялася з большасці сфер грамадскага і культурнага жыцця рэспублікі. Утварыўся бюракратычны пласт, варожы да беларускай мовы і аб'яваў да культуры. Склалася становішча вымушанага двухмоўя, дзе руская мова пачала замацоўвацца адміністрацыйнай і штодзённай практыкай у якасці адзінай «афіцыйнай» мовы ў БССР. Ліквідаваліся рэшткі канстытуцыйных правоў беларускай мовы. Ужо ў Канстытуцыі БССР 1937 года асобны артыкул пра мову наогул адсутнічаў і толькі ў арт. 96 паведамлялася, што права на адукацыю ў рэспубліцы забяспечваецца, побач з іншымі ўмовамі, і «...навучаннем у школах на роднай мове...» А Канстытуцыя БССР 1978 года ў арт. 43 дапускае ўжо толькі «...магчымасць навучання ў школе на роднай мове...» Тады ж пачалі адкрыта абвясчаць, што канчатковае вырашэнне нацыянальнага пытання ў СССР ёсць ні што іншае, як зліццё нацый і моў — зліццё, якое павінна адбыцца на аснове рускай мовы.

II

Да якіх негатывных вынікаў прыводзіць такая палітыка нацыянальнай культуры саюзных рэспублік, можна ўжо сёння пераканацца на прыкладзе Беларусі.

1.997.000 вучняў БССР вучацца ў рускамоўных школах і толькі 326.000 у сельскіх беларускамоўных, што складае ўсяго каля 14% школьнікаў. Але нават і гэтыя школы шмат дзе толькі на паперы беларускія, бо выкладанне ўсіх прадметаў (апрача беларускай мовы і літаратуры) і ўся пазаўрочная праца ў іх праводзіцца, як правіла, па-руску. Прытым перад выпускнікамі беларускіх школ не адкрываецца практычна ніякіх сацыяльных моўных перспектыв. У гарадах БССР, дзе беларусы складаюць 71,5% жыхароў і дзе пражывае большасць насельніцтва рэспублікі, няма ніводнай беларускай школы. На 1987—

«класы», а беларускія школы. Прытым яны павінны адчыняцца адначасова з пераходам на выкладанне вучэбных дысцыплін па-беларуску ў вышэйшых навучальных установах, тэхнікумах і вучылішчах, адначасова з пераходам справядства ў рэспубліцы на беларускую мову. Гэта неабходна, каб ажыццявіць адзінства навучання з ніжэйшых ступеняў да вышэйшых і адкрыць маладым людзям працоўную, сацыяльна-грамадскую моўную перспектыву.

Без ажыццяўлення гэтых мерапрыемстваў немагчыма зрушыць справу развіцця беларускай школы. Адкрыццё беларускамоўных класаў у рускамоўных школах, без забяспечэння для вучняў гарантыі сацыяльна-культурнага прымянення ведаў, можа толькі скампраметаваць ідэю нацыянальнай школы. Невыпадкова, што за беларускія класы як альтэрнатыву беларускай школе і нацыянальнай сістэме адукацыі ў рэспубліцы пачалі раптам выказвацца некаторыя кіруючыя функцыянеры, нігілістычна настроеныя да беларускай культуры.

За пасляваенны час у БССР, акрамя настаўнікаў-філолагаў, не падрыхтавана ніводнага настаўніка для беларускамоўнай пачатковай і сярэдняй школы. Настаўнік, што не валодае беларускай мовай і тэрміналогіяй, імкнецца выкладаць свой прадмет па-руску, практычна падтрымлівае, ажыццяўляе поўны перавод беларускай школы на рускую мову. У беларускіх школах хранічна нестаче нават настаўнікаў беларускай мовы. Здаецца, што яе выкладаннем займаюцца настаўнікі без філалагічнай адукацыі і пенсіянеры. Колькасць беларускамоўных школ, як і раней, няўхільна скарачаецца. У Мінскай вобласці, напрыклад, за апошнія 15 гадоў іх паменшала ўдвая.

Трывожнае становішча склалася ў выдавецкай справе. У 1984 годзе ўдзельная вага выданняў мастацкай літаратуры на беларускай мове ў рэспубліцы складала 4,7% ад агульнай колькасці такіх выданняў. Працэнт беларускамоўных выданняў грамадска-палітычнай, навуковай, тэхнічнай літаратуры яшчэ меншы. У той час як колькасць экзэмпляраў выданняў на мовах усіх саюзных рэспублік у пасляваенныя гады ў СССР няспына расла (так, з 1940 па 1981 гг. агульны тыраж кніг на ўкраінскай мове вырас у 2,4 раза, на ўзбекскай — у 2,9, на грузінскай — у 2,9, на рускай і літоўскай — у 4,5 раза, на эстонскай — у 5,9 раза, на малдаўскай — у 6,6 раза), агульная лічба беларускамоўных кніг, выдадзеных за год, фактычна застаецца на адным і тым жа ўзроўні (у 1940 г. было выдадзена 7,8 млн. экз., а ў 1981 — 7,9 млн.). Агульны тыраж шаці рэспубліканскіх газет на беларускай мове ў 10 разоў меншы за тыраж

Праект праграмы друкуецца з некаторымі скарачэннямі.

паці рускамоўных рэспубліканскіх газет.

Пры гэтым мова большасці беларускамоўных газет зазнае паслядоўную і мэтанакіраваную лексічную, марфалагічную і сінтаксічную дэструкцыю, запаяўняе калкамі з рускіх формаў. Ствараюцца жаргонныя стэрэатыпы, якія ў жывой беларускай мове не існуюць і не ўзнікаюць. Абмярцаванне беларускай мовы ў газетных формах выклікана перш за ўсё валонтарызмацкай, заснаванай на вульгарызатарскіх канцэпцыях палітыкай так званай збліжэння моў, паводле якой нацыянальнай мове павінны «набліжацца» да рускай мовы.

Нават такая неабходная інтэрнацыянальная задача, як выпуск беларуска-іншамоўных і іншамоўна-беларускіх слоўнікаў, што спрыяе непасрэдным кантактам паміж мовамі і народамі, нават гэтая задача аказалася нявыкананай і падпарадкаванай уніфікацыйнай бюракратычнай палітыцы. Слоўнікаў няма. Беларусы, беларускія дзеці вымушаны вывучаць іншую мову толькі апасродкавана праз рускую, праз рускія падручнікі і іншамоўна-рускія слоўнікі. Яшчэ ў горшым становішчы прадстаўнікі тых народаў, якія хацелі б вывучыць беларускую мову, не ведаючы рускай. Для іх у такім разе беларуская мова фактычна недасягальная. Пра якія інтэрнацыянальныя кантакты і ўзаемаўздзеянне ў такім разе можна гаварыць?

Ці можна наогул гаварыць пра інтэрнацыянальнае выхаванне і ў самой школе, дзе павінны закладацца яго асновы, калі, напрыклад, у рэспубліцы ў праграме для 4—10 класаў школ рускай мовы навучанне прадугледжваецца 1380 гадзін на рускую мову і літаратуру, 783 — на беларускую мову і літаратуру, а на літаратуру народаў СССР — толькі 4 гадзіны. У школах з беларускай мовай навучання адпаведна: 1279 — 886 — 4.

Аднак найбольш разбуральныя вынікі дэстабілізацыі моўнай сітуацыі ў рэспубліцы назіраюцца ў сацыяльна-культурным жыцці. Вымушанае двухмоўе, прытым усталяванае груба, без якога-небудзь навуковага разумення працэсу, прыводзіць, як правіла, да паўмоўя — такога становішча, калі чалавек не валодае ніводнай мовай, а размаўляе на змешанай гаворцы. У паўмоўя чалавека недастаўлена развітая здольнасць фарміраваць абстрактныя катэгорыі, адцягненыя паняцці, выразна выкладаць думкі. Жывучы ў хаатычным бязладдзі вымушанага, некантралюванага двухмоўя, такі чалавек не ў стане дасканала засвоіць ні адну, ні другую сістэму моў; яму цяжка ідэнтыфікаваць сябе як асобу, прыналежную да пэўнай культуры. Пры паўмоўі адбываецца структурная дэфармацыя моўных сістэм, што абцяжарвае функцыянаванне і развіццё інтэлекту. Сацыяльным вынікам паўмоўя ў грамадстве з'яўляецца паўкультурнасць, якая вядзе да бескультур'я.

Шкодным вынікам вымушанага двухмоўя з'яўляецца нацыянальны нігілізм — зняважлівае, адмоўнае стаўленне да мовы і культуры ўласнага народа. Гэта надзвычай рэакцыйная і антыгуманная з'ява распаўсюджана зараз шмат у якіх рэспубліках СССР, пераважна ў асяроддзі бюракратыі.

Дэстабілізацыі моўнай сітуацыі ў рэспубліках і тармажэнню нацыянальнага моўнага развіцця садзейнічае дэмаграфічная палітыка бюракратыі, што прыводзіць да эканамічных метадам — цэнтралізаваным размяшчэннем буйных прадпрыемстваў на тэрыторыі рэспублік, якія не ў стане забяспечыць іх рабочай сілай, развіццём звышгародоў, стварэннем перадумоў для адмоўнай міграцыі насельніцтва, змяненню яго складу, маніпуляцый працоўнымі рэсурсамі пад выглядам неабходнасці развіцця эканомікі і г. д. Неабходна, урэшце, выканаць ленинскі запавет і «ўвесці найстражэйшыя правілы адносна ўшанавання нацыянальнай мовы ў іншанцыянальных рэспубліках, якія ўваходзяць у наш саюз, і правесці гэтыя правілы асабліва старанна», распрацаваць «дэталёвы кодэкс, які моцна скласці колькі-небудзь паспяхова толькі нацыянальна, якія жывуць у дадзенай рэспубліцы» (Ленін В. І. Полн. собр. соч., т. 45, с. 361).

Прызнанне СССР добраахвотным саюзам 15-ці раўнапраўных і суверэнных дзяржаў павінна з'яўляцца і адначасным прызнаннем статусу дзяржаўнасці за ўсімі 15-цю мовамі асноўнага насельніцтва саюзных рэспублік. Адносіны да нацыянальнай мовы,

да развіцця нацыянальнай культуры, да рэальнага забяспячэння права нацыі на самавызначэнне — асноўнае пытанне сацыялістычнай дэмакратыі грамадства і ўсялякай дэмакратычнай палітыкі.

Праграма адраджэння беларускай мовы можа быць ажыццёўлена толькі ў выніку перабудовы грамадска-палітычнай сістэмы на прынцыпах глыбокай дэмакратыі і паслядоўнага сацыялізму. Яна прадугледжвае не толькі вяртанне да зыходных пазіцый моўнай беларусізацыі ўсяго жыцця рэспублікі, не толькі адраджэнне ленинскіх прынцыпаў у нацыянальнай палітыцы, але і далейшае іх развіццё ў варунках нашага часу, у святле новых сацыяльна-культурных задач, што стаяць перад народамі, ва ўмовах рэвалюцыйнай перабудовы грамадства.

ПЕРШАЧАРГОВЫЯ ЗАДАЧЫ

Пытанне лёсу і далейшага развіцця мовы — гэта дзяржаўнае пытанне. Дзяржаўнасць мовы ў межах Беларускай ССР прадугледжвае: — наданне беларускай мове функцый рабочай мовы ва ўсіх установах і ведамствах рэспублікі, а таксама ў грамадска-палітычных арганізацыях; перавод справядства на беларускую мову;

— выданне на беларускай мове ўсіх рэспубліканскіх газет і часопісаў, трансляцыю на ёй праграм рэспубліканскага радыё і тэлебачання;

— навучанне на беларускай мове ва ўсіх вышэйшых, сярэдніх і сярэдніх спецыяльных установах рэспублікі (з адкрыццём пры іх падрыхтоўчых курсаў беларускай мовы для прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцяў);

— забяспячэнне рэальнай магчымасці выхавання дзяцей іншых нацыянальнасцяў у дашкольных установах і навучанне іх у агульнаадукацыйных школах на роднай мове з абавязковым вывучэннем беларускай мовы;

— гарантаванае Канстытуцыяй БССР забяспячэнне рэальнай магчымасці развіваць сваю мову і культуру прадстаўнікам іншых нацыянальнасцяў;

— аказанне неабходнай дапамогі з боку БССР стварэнню адпаведных умоў развіцця для беларускай нацыянальнай меншасці ў іншых саюзных рэспубліках і краінах.

Рэалістычна адпавядаючы стан сучаснай нацыянальна-моўнай праблемы ў рэспубліцы, камісія бачыць бліжэйшую перспектыву ў забяспячэнні фактычна роўнасці беларускай і рускай моў. Бо толькі дасягнуўшы рэальнага іх раўнапраўя, толькі практычна сцвердзіўшы ўжыванне беларускай мовы ва ўсіх сферах грамадскага жыцця нароўні з рускай, можна стварыць умовы для ПРЫЯРЫТЭТНАГА развіцця роднай мовы асноўнага насельніцтва Беларусі.

Камісія лічыць, што для вырашэння гэтай задачы першаступеннае значэнне маюць наступныя захады:

— стварэнне дзяржаўнага органа, адказнага за ахову і развіццё мовы;

— неадкладная арганізацыя ва ўніверсітэтах, педагагічных інстытутах і вучылішчах падрыхтоўкі настаўнікаў для беларуска-моўных школ і выхавальнікаў дашкольных устаноў;

— паступовае стварэнне беларускамоўных школ у колькасці, адпаведнай працэнту беларускага насельніцтва ў рэспубліцы. Адмова ад практыкі арганізацыі асобных, ізаляваных беларускіх класаў у рускіх школах. Стварэнне ў гарадах рэспублікі неабходнай колькасці базавых школ з паглыбленым вывучэннем роднай мовы і літаратуры, гісторыі, культуры. Паслядоўнае захаванне адзінства моўнага рэжыму ва ўсіх школах, а таксама забяспячэнне моўнай пераемнасці паміж усімі ступенямі народнай адукацыі;

— правядзенне аналагічнай работы ў дашкольных установах з мэтай практычнага забяспячэння выхавання і навучання дзяцей на роднай мове;

— планамерны перавод на беларускую мову навучання студэнтаў гуманітарных факультэтаў вышэйшых і сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў з абавязковым экзаменам па беларускай мове для ўсіх абітурыентаў. Вывучэнне беларускай мовы на ўсіх астатніх факультэтах ВНУ, аддзяленнях тэхнікумаў і вучылішчаў. Паступова пераход да выкладання па-беларуску спачатку гуманітарных, а затым

і іншых дысцыплін, а таксама стварэнне беларускамоўных аддзяленняў у навучальных установах негуманітарнага профілю. Пры гэтым перавод выкладання ў розных ВНУ на беларускую мову не павінен ставіцца ў залежнасць ад наяўнасці там замежных студэнтаў. Апошнія павінны навучацца на мове, прынятай за асноўную на іхнім курсе (у групе);

— перагляд метадычна і лінгвістычна не апраўданай практыкі накіравання на вучобу ў БССР студэнтаў і стажораў-русістаў з неславянскіх рэспублік і іншых краін, паколькі выкладчык любой мовы можа паспяхова авалодаць ёю толькі на яе этнічнай тэрыторыі;

— узаўважэнне выдання на беларускай мове «Сельскай газеты», «Фізкультурніка Беларусі», а таксама часопісаў «Коммунист Беларусі», «Політычскі сабеседнік», «Сельскае хозяйство Беларусі», «Здравоохранение Беларусі». Выданне беларускамоўных паралеляў газет «Советская Белоруссия», «Знамя юности» і «Зорька» з паступовым павелічэннем іх тыражу (як і тыражу газеты «Вячэрні Мінск», часопіса «Крыніца») прапарцыянальна колькасці беларусаў у рэспубліцы. Перавод на беларускую мову часопісаў «Промышленность Белоруссии», «Народное хозяйство Белоруссии», «Строительство Белоруссии», «Сельское строительство Белоруссии», «Доклады АН БССР», абласных («Гродзенская правда», «Заря»), раённых і шматтыражных газет. Перавод «Весцяў АН БССР» і «Весніка БДУ» цалкам на беларускую мову. Стварэнне новых рэспубліканскіх беларускамоўных часопісаў навукова-папулярнага, музычнага, спартыўнага і інш. напрамкаў; часопісаў, прысвечаных праблемам дашкольнага выхавання і пачатковай школы. Стварэнне рэгіянальных і абласных часопісаў, альманахаў і іншых друкаваных выданняў;

— планамернае павелічэнне тыражу і колькасці беларускамоўных выданняў грамадска-палітычнай, навуковай, навукова-папулярнай і мастацкай літаратуры. Факсімільнае зыданне помнікаў беларускага пісьменства (рукапісных кніг, летапісаў, кніг Ф. Скарыны, гадавікоў «Нашай Нівы» і інш.). Значнае павелічэнне перакладаў на беларускую мову мастацкіх і навуковых твораў з іншых моў народаў СССР і свету. Выданне поўных збораў твораў класікаў марксізму-ленінізму (у перакладзе з арыгінала). Павелічэнне аб'ёму і ператварэнне ў часопісы альманахаў-штогоднікаў «Братэрства» і «Далегляды»;

— перавод на беларускую мову абласных тэатраў, а таксама іншых культурных і культурна-асветных устаноў ведамаснага, раённага, абласнага і рэспубліканскага значэння;

— стварэнне беларускамоўных мастацкіх і дакументальных кінастужак на студыі «Беларусьфільм». Дубліраванне на беларускую мову фільмаў, прызначаных для паказу ў кінатэатрах рэспублікі;

— дубліраванне на беларускую мову ўсіх кіна-, тэле- і відэа-, мультыплікацыйных фільмаў, якія паказваюцца па Беларускім тэлебачанні, з наступным захаваннем іх у фондах ТБ і відэатэках. Планамерны пераход рэспубліканскага ТБ да цалкам беларускамоўнага рэжыму работы;

— паступовае пераход да беларускамоўнага справаводства ва ўсіх звянах дзяржаўнага апарату і грамадска-палітычных арганізацый рэспублікі;

— планамернае пашырэнне беларускамоўнай візуальнай і гукавой інфармацыі на транспарце, ва ўстановах гандлю і абслугі, у наглядна-агітацыйным і мастацкім афармленні гарадоў і паселішчаў, на ўпакоўцы прамысловых і харчовых тавараў і г. д. Паступова перавод гэтай інфармацыі на беларускую мову (з дубліраваннем яе на іншых мовах толькі ў выпадках сапраўднай неабходнасці).

Камісія разумее, што пастаўленыя задачы можна вырашыць толькі паступова і толькі агульным намаганнем усіх дзяржаўных і грамадскіх арганізацый, партыйных і прафсаюзных, камсамольскіх і гаспадарчых органаў, пры свядомым і дзейным удзеле кожнага грамадзяніна БССР. Па сутнасці, гэта праграма нацыянальнага адраджэння. Выканаць яе можна толькі пры падтрымцы ўсяго народа. Менавіта з гэтай прычыны камісія сваімі галоўнымі сродкамі для дасягнення пастаўленых мэт бачыць сродкі асветніцтва, прапаганды і агітацыі.

Камісія падтрымлівае ўсе пачынанні дзяржаўных органаў, партыйных і грамадскіх арганізацый, творчых саюзаў і самадзейных аб'яднанняў, скіраваныя на развіццё нацыянальнай культуры і мовы, і працу ў шчыльным кантакце з імі. Камісія супрацоўнічае з іншымі камісіямі Беларускага фонду культуры.

Сваімі непасрэднымі задачамі камісія беларускай мовы лічыць:

— арганізацыю сваіх абласных, гарадскіх і раённых аддзяленняў;

— тэарэтычны аналіз стану нацыянальнага пытання ў СССР і БССР, усебаковае даследаванне праблем узаемадзеяння нацыянальных культур, паслядоўнае вывучэнне пытанняў функцыянавання беларускай мовы ва ўсіх сферах грамадскага жыцця рэспублікі, абмеркаванне вынікаў гэтых даследаванняў на навуковых і навукова-практычных канферэнцыях, а таксама на старонках газет і часопісаў, на радыё і тэлебачанні;

— вывучэнне і шырокае асветленне вырашэння нацыянальных праблем у іншых саюзных рэспубліках і краінах свету;

— удзел у распрацоўцы праекта Закона аб ахове мовы як найважнейшай культурнай і духоўнай каштоўнасці;

— аказанне дзейнай дапамогі адпаведным дзяржаўным установам у распрацоўцы для ўсіх звянаў асветы вучэбных праграм па беларускай мове і літаратуры, а таксама метадычных дапаможнікаў: падручнікаў, хрэстаматый, фільмаў, плацінак, камп'ютэрных праграм, відэакасет і г. д.;

— працу па неадкладнай падрыхтоўцы (сумесна з адпаведнымі арганізацыямі і ўстановамі) тэрміналагічных слоўнікаў па асноўных галінах сучасных ведаў, беларуска-іншамоўных і іншамоўна-беларускіх слоўнікаў шматэтавага выкарыстання. Напісанне новых і пераклад на беларускую мову наяўных падручнікаў для вышэйшых і сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў. Практычнае забяспячэнне пераходу да вывучэння іншых моў (замежных і народаў СССР) на базе роднай распрацоўкай патрэбных дапаможнікаў. Падрыхтоўку падручнікаў і размоўнікаў беларускай мовы для небеларусаў. Падрыхтоўку да перавыдання слоўнікаў 20-х гадоў;

— арганізацыю курсаў беларускай мовы пры дзяржаўных установах, установах асветы, што будуць пераходзіць на беларускамоўны рэжым працы, культурна-асветных установах, у самадзейных гуртках і аб'яднаннях. Стварэнне на базе гэтых курсаў універсітэтаў беларускасвядомы з шырокім асветленнем пытанняў гісторыі і культуры Беларусі. Стварэнне дзіцячых цэнтраў беларускай культуры;

— арганізацыю пры Фондзе культуры курсаў моў суседніх народаў (на базе беларускай);

— стварэнне пры камісіі аб'яднання настаўнікаў;

— агітацыйную і прапагандысцкую працу сярод бацькоў школьнікаў і выхаванцаў дзіцячых садоў, скіраваную на развіццё нацыянальнай культуры і адукацыі;

— наладжванне ў працоўных калектывах, навучальных і культурна-асветных установах «Свят роднай мовы» і іншых мерапрыемстваў, звязаных з актуальнымі пытаннямі ўздыму нацыянальнай культуры і скіраваных на практычнае пашырэнне сферы ўжытку беларускай мовы;

— арганізацыю і правядзенне шырокіх абмеркаванняў пытанняў беларускага правапісу. Правядзенне канферэнцыі, прысвечанай гэтай пытанню;

— стварэнне грамадскага органа кантролю за культурай мовы ў сродках масавай інфармацыі. Наладжванне і вядзенне рубрык культуры мовы ў беларускамоўных перыядычных выданнях, а таксама ўрокаў беларускай мовы на старонках рускамоўных газет і часопісаў, у перадачах рэспубліканскага радыё і тэлебачання. Арганізацыю дзякурстваў кансультаў пры «гарачым моўным тэлефоне»;

— падтрымку выкарыстання беларускай мовы ў канфесійнай дзейнасці.

Час дае беларусам, як і іншым народам, яшчэ адзін гістарычны шанец вярнуць годнасць сваёй нацыі і мове. Наш лёс склаўся так, што і сёння, пасля 70 гадоў Савецкай улады, мы вымушаны, як і папярэджаў У. І. Ленін, шмат што не толькі дараваць, пераабляць, але і пачынаць спачатку. Нас чакае высакародная праца, праца, якая павінна стаць нашым святым абавязкам.

«Дзядзька Шапо! Мне спадабаліся ўсе карціны твае. Цікавыя». «І мне таксама. Вельмі»,—хацела дадаць да гэтага запісу шасцігадовага хлопчыка ягоная мама. Штосьці ўстрымала яе. У задуменні яна вярнулася назад, у залу. Спынілася ля

самі дзеці. Дзеці і тыя, хто ў душы сваёй захаваў дзіцячую шчырасць, хоць і скроні пасівелі.

Уладзімір Шапо не малюе сюжэты дзіцячых кніжак. Казкі мастака асаблівыя. Гэта рэальны свет яго маленства. Свет, які існуе ў

шэнію. Часам апошні настолькі розніцца ад першапачатковага, што прымаецца за ўвасабленне самастойнай задумкі.

І па гэтых вітках, як па прыступках, ідзеш у сённяшні яго творчы свет. Ідзеш не ўверх, а ўглыбіню.

«Бабуля Марына» (з серыі «Казкі старога Браслава»). Фота Э. ЦЕЦЯРЭЎСКАГА.

Надоўга заворожваюць «Казкі старога Браслава». Пра іх доўга думаеш пасля наведання выставы. Між штодзённай мітусні раптам успывае нейкі вобраз і жыве з табою побач, і ты ўспрымаеш яго як рэальнасць тваёй паўсядзённасці.

Дваццаць старонак метафарычнага апавяду пра хлапчужую вольніцу ў старабеларускім мястэчку. Апавяду, з якога нельга выкінуць ні слова, не разбурывшы суладную кладку будовы твора. Апавяду пра «страшныя гісторыі» прыначым вогнішчы, пасля якога дарога дадому тоіць небяспеку сустрэчы з ажыўшымі героямі толькі што чутых паданняў. Апавяду, у якім «страшны чалавек Бэнэк» — гэтка ж рэальнасць, як і мястэчка Відзы — радзіма мастака. Апавяду, у якім местачковы кірмах — арэна ўсіх самых важных падзей і сустрэч — ад зала-тоўшчыка з яго таварам да заезджыка гандляра з нябачаным зверам чарнабуркай цераз плячук. І ўсё гэта на малюнках Шапо так непрыгодна на звыклы ўяўленню раскрыстаны кірмашовы тлум у кінематаграфічнай інтэрпрэтацыі тых гадоў і сучаснай — пра тыя гады. Кожны аркуш — гэта кавалек незваротна страчанага побыту. Зацьмелыя крыжы, жывыя званіцы і ясныя вочы местачкоўцаў, брукаваныя цвінтары і галасныя бомы ў вупражы фурманак. Яно — не ў сённяшнім музейна-муляжным выглядзе, а ў рэальным свеце падлетка на тым крутым перавале з 50-х у 60-я, з якога канчаткова пакаціліся мы ў сучаснае безаблічча.

Тры серыі — тры фантастычныя і разам з тым праўдзівыя апавяды пра жыццё. Уражанне шматколорнасці дасягаецца чорнай тушшу, чорным вугальным алоўкам і белым фонам паперы. А паміж імі на выставе — настальгічна яркія акварэльныя матывы тых высокіх імгненых настрояў, якія бываюць толькі аднойчы. Як першае каханне, як апошні жураўліны крык, як лясное возера пры канцы цяжкай дарогі. І трэба ля яго прыстаць, спарадкаваць рэчы ў торбе, а думкі ў галаве, — і доўга-доўга глядзець у сінія зрэнкі возера і неба, аж покуль зноў не зашчыміць душы і да людзей папросіцца ў новай казцы.

Валянціна АКСАК.

Лясное возера пры канцы дарогі

Графіка Уладзіміра ШАПО

адной работы, другой, трэцяя не адпускала яе доўга.

«Мама, ты не зразумела, што тут дзядзька мастак намалюваў? Хочаш, я раскажу табе...» І хлопчык стаў расказваць, як у воз запрэгли чалавека, бо каня не было. І як гэты чалавек вязе людзям хлеб на возе. І як яму цяжка. І як ён сам ужо амаль стаў канём. А воз усё цісне і цісне. І ўсё ніжэй і ніжэй згінаецца спіна чалавека. І пальцы на босых нагах яго ўжо растапырыліся, як капыты. А воз усё ўз'язджае і ўз'язджае на яго спіну...

Вочы ў хлопчыка шырока раскрытыя, блішчаць, голас задрывае, вась-вась сарвецца... Маці схмянулася. Узяла сына за руку. Яны моўчкі пайшлі да выхаду.

Казкі. Калі яны не хлудлівыя, дзеці вераць ім да астатку. Праўдзівую казку здольныя прыдумаць толькі

яго ўспамінах, які з часам набыў выразную канкрэтнасць сімвалаў. Адсюль — дакладная выверанасць малюнка, кампазіцыйная строгасць кожнага аркуша. У таленавітай казцы больш праўды, чым у бяздарным жыцці.

Персанальная выстаўка Уладзіміра Шапо, што праходзіла ў красавіку ў Наваполацку, — гэта некалькі віткаў ягонага творчай біяграфіі да саракагадовай адмеціны на спіралі жыцця. Пачатак і завяршэнне кожнага вітка дакладна акрэслены ў яго графічных серыях. Паміж імі — перыяды актыўнага назірання творчай энергіі. Цэласнасць аркушаў кожнай серыі наводзіць на думку, што робяцца яны на адзіным подыху. Але гэта не так. Сябры мастака ведаюць, колькі варыянтаў папярэднічаюць таму ці іншаму канчатковаму ра-

Але пачаць хочацца з апошняй прыступкі. Зрэшты, у «Казкі старога Браслава» мы ўжо зазірнулі разам з юным наведнікам выстаўкі. А таму будзем паслядоўнымі і пачнём усё па парадку. А пачатак, як гэта здараецца часта, бывае даволі далёка ад дому. У «Запаляр'і». І гэта яшчэ не зусім той мастак, якога мы бачым у «Казках...» Але мова сімвалаў ужо выразна чытаецца. Лініі — штрыхі амаль не злучаюцца між сабою. Кампазіцыйная контурнасць — на мяжы схематызму, цалкам адсутнічаюць паўтонавыя адценні. Суровасць паўночнай прыроды мастак здолеў перадаць такой жа строгай да суровасці пластыкай. Выразная пластыка кампанію вострава Саснавец нагадае, нібыта скамянелы, ад ветру твары геалагаў, знявечаныя ветрам рыштванні кінутага маяка падаюць крыжамі на зямлю. Сюжэт аднаго аркуша развіваецца ў другім, у нечым, пэўна, удакладняючы першы, але да канца раскрытаецца толькі ва ўсіх дваццаці, разам узятых.

У часе работы над «Запаляр'ем», паралельна, але не перасякаючыся, выпявала «Паазер'е». І зусім іншыя лініі клаліся на паперу, зусім іншая мелодыя загучала. Старыя дрэвы і замканы ўзгоркі на фоне выгінастых местачковых вулак, парослыя мохам сцены мураванак і беспрытульны сабакі, малодзе кустоў у вокнах кляштара і змядзжулены твар старога лодачніка ля возера. Аловак плаўна пераводзіць на паперу амаль няўлоўныя водсветы краяўдаў паўночнай Беларусі, твары яе няспешлівых людзей, нетаропкасць жыцця мястэчак і хутароў, спыняецца ля кожнай драбніцы; каб шчыліва мелодыя роднага краю не страціла ніводнага свайго гукі, каб песня была чыстай і праўдзівай, як паданне пра гаючую ваду. А ў гэтым паданні — праўдзівае ўсё. Нават вадзянік на старым млыне ў Паставах. Яго няма на малюнку, але дух яго нябачна лунае па ўсіх пятнаццаці аркушах серыі, змушае верыць.

У. ШАПО. «Лясавік з Ляснічоўкі» (з серыі «Казкі старога Браслава»).

3 29 МАЯ ПА 4 ЧЭРВЕНЯ

30 мая, 22.00

«СПАДЧЫНА»

Мастацка-публіцыстычная праграма, якая расказвае пра ўтварэнне Турава-Пінскага княства, пра славітага эсэтыка К. Тураўскага, пра Тураўскае евангелле. У перадачы прымае ўдзел вучоны П. Лысенка.

Вядучая — пісьменніца В. Іпатава.

2 чэрвеня, 19.20

«РАДЗІМІЧЫ»

Літаратурна-мастацкі часопіс.

Вы пабываеце ў Брагінскай карціннай галерэі, пачуеце вершы паэта У. Катлярова са Светлагорска, убачыце нарыс пра мастака-грымёра Гомельскага абласнога драматычнага тэатра А. Бескіна.

3 чэрвеня, 11.15

«МЕТРАНОМ»

Мастацка-публіцыстычная праграма, прысвечаная памяці А. С. Пушкіна.

Вядучая — музычны кампозытар Э. Язерская.

3 чэрвеня, 13.25

«МУЗЫКІ ГУКІ ЧАРОВАНЫЯ»

Іграе ансамбль старадаўняй музыкі Гомельскага музычнага вучылішча імя Сакалоўскага.

У праграме творы Гайдна, Баха.

3 чэрвеня, 15.45

III Усеаюзны фестываль народнай творчасці.

«Халімон камандуе пародам». Спектакль Слонімскага народнага тэатра.

3 чэрвеня, 19.35

СТУДЫЯ «РЭЯ»

Аўтарскі вечар лаўрэата прэміі Ленінскага камсамола Беларусі кампазітара У. Будніна.

4 чэрвеня, 11.30

«Нараніся, галінся, купайся ў сонцы!» Лес І. Шклярэўскага.

4 чэрвеня, 13.30

«ПРА МУЗЫКУ І МУЗЫКАНТАУ»

М. Глінка. «Вальс-фантазія».

Да 185-годдзя з дня нараджэння кампазітара.

4 чэрвеня, 18.30

Да 45-годдзя вызвалення Савецкай Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў.

Г. Вагнер. Вакальна-сімфанічная п'еса «Вечна жывыя».

4 чэрвеня, 18.55

«ПАЭЗІЯ РАДОК ЧАРОУНЫ...»

Вершы Н. Тарас чытае артыстка А. Пастрэвіч.

4 чэрвеня, 23.30

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»

Інфармацыйна-музычная праграма.

Супрацоўнікі штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва» выказваюць глыбокае спачуванне бібліятэкару рэдакцыі Івану Фёдаравічу Паўлюноўскаму з выпадку напаткаўшага яго гора — смерці маці.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 07569
Індэкс 63856

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарысаў — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталістрацыі — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадаўцы просьба спасылка на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОВ.